

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
પ્રભુજીને પહેરાવું
પામવા પરમને
પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
પ્રણામ
પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
: પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજી
૩. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૪. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ
૫. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
: પૂ. ધનસુખભાઈ
: પૂ. ચંદુલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ

પરિવર્તન

પ્રેમ - પરિવારનો
પ્રીત - પ્રકૃતિની
પ્રવાસ - પારાવારનો
પથિક - પરમ પંથની
પ્રેરણા - પિયુજની
પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પરબડી (ચબુતરો)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૧૨૮

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૪-૨૦૨૨

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૦૨૨-૩૫૫૬૩૮૦૮
: ૮૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	રફુચક્કર	૫
૨	સ્વભાવ	૭
૩	સ્વમાન	૧૦
૪	ચેતવણી	૧૭
૫	બ્રુવન માધુર્ય	૨૦
૬	એક અકેલા	૨૩
૭	ગૃહસ્થાશ્રમ	૨૬
૮	હેસિયત	૨૮
૯	નિષ્કામ	૩૦
૧૦	મૌન	૩૨
૧૧	સંકલ્પ	૩૫
૧૨	ન ઘરની ન ઘાટની	૩૮
૧૩	બ્રુત	૪૧
૧૪	નશ્વરતા	૪૫
૧૫	તમસ	૪૮
૧૬	નવાને આવકાર	૫૦
૧૭	મોટી	૫૩
૧૮	પ્રેમપ્રવાહ	૫૬
૧૯	ઐસી તેસી	૫૮
૨૦	ઘરભંગ	૬૦
૨૧	ભલાઈ	૬૩
૨૨	જવાબદારી	૬૫
૨૩	ભયત	૬૭
૨૪	કરજ	૭૦
૨૫	ખાલીપો	૭૩
૨૬	વિકાસ	૭૬
૨૭	એકલતા	૭૮
૨૮	રાહબર	૮૧
૨૯	કુલ કુલ	૮૪
૩૦	ખેડાખેડ	૮૬
૩૦	સંવેદના	૮૯
૩૧	નવી ગિલ્લી	૯૨
૩૨	ભક્તિ	૯૫

રકુચક્કર

થોટલામંડપમાં ચર્ચાનો ચગડોળ ચગ્યો. સાંભળ્યું ? પેલા રવલાને રમલી ભગાડી ગઈ. કોણ પેલા ધનજી શેઠનો રવજી. કોની હારે ભાગી ગયો. અરે ભાગી ગયો શું પેલી રમલી ભગાડી ગઈ. ધનજીનો વાણોતર હતો કાનજી. આમ તો એક જ ગામના રાંદેરના-અનાવલા. એક જ ન્યાતના. પણ ક્યાં રાજા ભોજ અને ગાંગલી રમલી. ધનજીશેઠને ત્યાં દોમદોમ સાલ્વળી. એકનો એક દીકરો રવજી. બાઈક લઈ ગામમાં ફર્યા કરે. ભારે રૂઆબ. ગળામાં લફ સોનાનો અછોડો ને હાથમાં સોનાનું કડું. આંખે ગોગલ્સ ચડાવેલા હોય અને હાથમાં ટ્રાન્સીસ્ટર. છેલછબીલો જાણે કામદેવનો અવતાર ને રમલીનો બાપ લવજી બિચારો ઢસરડા કરી પેટ ભરે.

આમ તો ધનજી ને લવજી બંને મિત્રો. નાનપણમાં જ દીકરા દીકરીની સગાઈ કરી દીધેલી. રમલીને રવલો સાથે રમતા સાથે ભણતા. છાનામાના વરવહુ પણ રમી લેતા. દીકરી ભણી રહી, મોટી થઈ, હવે એના હાથ પીળા કરવા પડે. ધનજી તો લગનની કોઈ વાત ઉચ્ચારતો નથી. પણ લવજી ઊંચોનીચો થયા કરે. ગામલોક વાતો કરે એ પહેલાં લગન લેવાઈ જાય તો સારું. ધનજી માલામાલ છે. લવજી જેવો ગરીબડો વેવાઈ આંગણે થોડો શોભે ? દીકરા માટે ભલભલા માંગા આવે, એક કરતાં એકોતરે. પણ લવજીને ના પાડવી કેવી રીતે ?

લવજી મૂરત જોઈને ધનજીને ઘરે ગયો, લગનની વાત કરવા. ધનજી કહે, હા, લગન લઈએ પણ આપણી ન્યાતમાં રિવાજ પ્રમાણે તારે દહેજ તો આપવું જ પડે. જમાઈને ચાંદલો કરવાના આટલા રૂપિયા, ઘરવખરી, ગાડી નહીં આપે તો બાઈક અપાવજે. મોટું મસ લીસ્ટ લવજીના હાથમાં પકડાવી દીધું. લવજી તો બાઘા જેવો થઈ ગયો.

ઘરખોરડું, સીમનું ખેતર, બૈરીના દાગીના બધું વેચી કાઢે તો યે આટલો વેત થઈ શકે તેમ નથી. વર બૈરી આખી રાત ચિંતામાં બેસી રહ્યા, શું કરવું ? ઓણ સાલ વરસ સારું પાક્યું નથી. કોણ કરજે

પૈસા આપે. મારવાડી પાસેથી ઓલરેડી કરજ લીધેલું છે, તેનું વ્યાજ પણ ચૂકવી શકતા નથી.

લવજીના બાપા પાછા થયા હતા. પણ મા કસ્તુર હજી કડેઘડે હતી. એણે દીકરા વહુની વાત સાંભળી. બીજે દિવસે દીકરો વહુ ખેતરે ગયા ત્યારે દીકરી રમલીને પાસે બેસાડી, માથે હાથ ફેરવ્યો. જો બેટા, તારા સાસુ સસરાને દહેજમાં જરા યે ઓછું ખપતું નથી. તારા માબાપની એવડી ત્રેવડ નથી. એક કામ કર. દહેજનું લીસ્ટ લઈ રવજીને મળ. કહી દે સાફ સાફ કે અમારી આટલી હેસિયત નથી. મારા બાપા નરસિંહ મહેતા નથી કે શ્રી હરિ કરિયાવર કરવા આવે. તારા બાપા આપણી સગાઈ ફોક કરાવે તેવા વેતમાં છે. જો તારામાં હિંમત હોય, મારી ઉપર સાચો પ્યાર હોય તો ચાલ ભાગી જઈ લગન કરી લઈએ. અને શહેરમાં જતા રહીએ. બંને ભણેલા છીએ. સુખેથી ઘરસંસાર ચલાવીશું, બંને કમાઈને.

અને સવારે ધનજી શેઠ ઊઠ્યા ત્યારે બંગલાને દરવાજે રવલાનું બાઈક ન હતું. ઘરમાં ક્યાંય રવજી ન હતો. સવાર સવારમાં ક્યાં જાય બીજે. એના રૂમમાં કબાટમાં કપડાં ન હતા. ધનજી શેઠ સમજી ગયા. ચકલો ચકલી ફુરરર થઈ ઊડી ગયા લાગે છે. લવજીની દીકરી પણ ઘરમાં નથી, તપાસ કરાવી. ધનજી શેઠ ને શેઠાણી હવેલીએ દર્શન કરવા ગયા, ગામલોકમાં ચર્ચા ચાલુ હતી. ધનજી શેઠનું નાક કપાઈ ગયું. રમલી રવલાને ભગાડી ગઈ.

એક અઠવાડિયા પછી રવજી અને રમલી હનીમુન ઉજવીને ઘરે પાછા આવ્યા ત્યારે વરઘોડિયાને પોંખવા પડ્યા કંકુ અને કન્યા. ગૃહપ્રવેશ કરાવવો પડ્યો. ગાલ રાતા રાખીને.

સ્વભાવ

પરોપકારાય સતાં વિભુતયઃ એક સાધુએ પાણીમાં તણાઇ જતા વીંછીને બચાવ્યો. વીંછીએ ડંખ માર્યો, છૂટી ફરી પાણીમાં જઇ પડ્યો. સાધુએ તેને ફરી બચાવ્યો. લોકો કહે, તમે મૂરખ છો, શા માટે ફરી વીંછીને બચાવ્યો, એણે તમને ડંખ માર્યો છતાં યે! સાધુએ જવાબ આપ્યો, ડંખ દેવો એ વીંછીનો સ્વભાવ છે. વીંછીએ એનો સ્વભાવ ના છોડ્યો તો મારે મારો સ્વભાવ શા માટે છોડવો. સાધુનો-માનવીનો સ્વભાવ છે, અન્ય જીવને બચાવવાનો. એની પાત્રતા ન જોવાય.

કોઇએ વાદળને કહ્યું, અલ્યા, જ્યાં ત્યાં કેમ વરસ્યા કરે છે. જ્યાં ખેતર હોય ત્યાં વરસ. વાદળ કહે, મારો ધર્મ વરસવાનો. જેને પલળવું હોય તે પલળે. ન પલળવું હોય તે છત્રી ઓઢી ભલે ફરે. હું ક્યાં બધાની પાત્રતા જોવા જાઉં. સંત પુરુષો સદા લોકોનું કલ્યાણ જ ઇચ્છે.

રામ, આયુષ્યકાળમાં ઋષિઆશ્રમોનું રક્ષણ કરવા રાક્ષસો સામે લડ્યા. વાલી સામે લડ્યા. રાવણ સાથે લડ્યા. એ ક્ષાત્રધર્મ હતો. પણ રાજગાદીને બદલે વનવાસ ભોગવ્યો, સીતાનું હરણ થયું. કેટલી લડાઇ લડવી પડી હશે પોતાના માલિક સામે.

રામ તો દુશ્મનો, રાક્ષસો સામે લડ્યા. શ્રી કૃષ્ણે તો મામા કંસને માર્યો. બાલ્યકાળમાં ગોકુળમાં કેટકેટલા દૈત્યોને માર્યા, માસી પૂતનાનો જીવ લીધો. જન્મીને માબાપથી અલગ થયા. કેટકેટલા મનોમંથનો થયા હશે. ભીતરી લડાઇ લડ્યા હશે. ભાઇ બલરામ સાથે મતભેદ હતા. ગોવાલણોની મટકી ફોડી, મહીમાખણ ચોર્યા. પ્રેયસી રાધાનો વિયોગ વેઠ્યો. કુંતા-પાંડવોનું રક્ષણ કર્યું. દ્રૌપદીનું વસ્ત્રાહરણ જોયું. ચીર પૂર્યા. કૌરવોને યુદ્ધ ન કરવાને સંધિ કરવા સમજાવવા ગયા. ગોવાળિયાને નામે ગાળો ખાધી. અર્જુનને રણ મધ્યે ગીતા સંભળાવી. ક્ષાત્રધર્મ બજાવવા ઉપદેશ કર્યો. એના સારથી બન્યા. યુદ્ધમાં કેટલો સંહાર થયો, એના સાક્ષી બન્યા. કેટલી વેદના અનુભવી હશે. અને પરાકાષ્ટારૂપ યાદવાસ્થળીના સાક્ષી બન્યા. એમની વેદના કેવી

વેધક હશે. મનના મોરચે કેટલો જંગ ખેડવો પડ્યો હશે.

માણસ માત્રને સમાજ સાથે, પરિવારજનો સાથે, આસપાસ, ધંધામાં કેટકેટલા સંઘર્ષો ખેડવા પડે છે. અનેક વિકટ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડે. મનને શાંત રાખવું પડે. અમુક હદ સુધી. સરહદ શાંત પડે તો જ અનહદમાં પ્રવેશ મળે. અનહદને ઓળખ્યા વિના આત્માની વિશુદ્ધિની ઓળખ ક્યાંથી થાય? માનવ મન પોતે એક રણસંગ્રામ-યુદ્ધ મેદાન છે. મનમાં અનેક તરંગો ઊઠે, વિચારોમાં વમળો આવે. વિચારમાં અખંડ, અનંત શક્તિ છે. એ તમને ક્યાં ને ક્યાં દોરી જાય. શુભ, અશુભ કર્મો કરવા પ્રેરે. શુભ વિચારોને જ આ બ્રહ્માંડની શક્તિનું સમર્થન મળે. અશુભ વિચારો પતનને નોતરે. પતન એટલે ઠેસ. આ ઠેસ સ્વયંથી જ સ્વયંને પછાડે. વિનાશ તરફ દોરી જાય.

માણસે વિપશ્યના કરવી જરૂરી. વિશેષ જોવું. જાત આત્મનિરીક્ષણ કરવું. જાતને જાણવી. વિચારો આપણી આવતી કાલ-ભવિષ્યને ઘડે છે. વિચારલોક ન હોય તો સપનું ક્યાંથી સાકાર થવાનું? સાધનાનો માર્ગ દુષ્કર છે. અપ્પો દીપ ભવ. તું જ તારો ગુરુ, એક દીવાથી અન્ય દીવા પ્રકટાવો. જાતને અને જગતને ઉજાળો માણસ દુઃખથી ભાગવા મથે અને સુખને પકડવા આંધળી દોટ મૂકે. બંને પ્રવૃત્તિઓ હાનિકારક છે. સુખ પારકે ટોડલે ટીંગાડેલી જણાસ નથી કે શોધી લાવો. માણસ જાત બહુ અજબ છે. ભૂલો કરે, અહં પ્રબળ હોય, ભૂલ સ્વીકારે નહીં, સુધારે નહીં. પણ દોષનો ટોપલો અન્યને માથે ઢોળી દે. એ માટે યુક્તિ, પ્રવૃત્તિઓ કરે. જીતવા માટે વિવેકભાન ભૂલે. વિવેકનો પ્રાદુર્ભાવ થવો આસાન નથી. એ માટે અખંડ સાધના કરવી જરૂરી છે મૌન મનને શાંત કરનારી અચૂક ઔષધિ છે. મૌનથી મનને વશ કરી શકાય. એ માટે અહંને છોડવો પડે તેથી જ અલખના પંથે મળવા માટે, અહંને છોડી, મૌનનો મારગ પકડવો પડે.

ઉત્તરુત્તર ઋષૃઃ ઢઢૃદઃ ઋષૃઃ ઢઢૃદઃ. એકાંતમાં જ મનન ચિંતન થાય. સુવિચારોના આગિયા ઝગમગવા લાગે. જીવ માત્રનો સ્વભાવ છે. કરુણા, ઋજુતા. મારે મારો સ્વભાવ છોડવો નથી જ નથી.

નારી સંવેદના કાગળ ઉપર ઉતરે છે ત્યારે કાગળ પણ દાઝી જાય. કોઇએ શાપ દીધો છે એટલે આટલા બળબળતા અક્ષરો એના પર

લખાયા છતાં તે બળીને ખાક થતો નથી. સ્ત્રીની એક આંખમાં આંસુના સરોવર છે તો બીજી આંખમાંથી વહે છે આંસુની ધારા અને સ્તનમાંથી વહે છે વહાલની ધારા. એ પિંજરામાં પૂરાયેલી સારિકા છે. અને અભિલાષા સેવે છે, આકાશમાં ઊંચે ઊડવાની. પ્રતીક્ષા એ સ્ત્રીનો સ્થાયી ભાવ છે. રાહ જુએ છે તે મા છે. જન્મતાની સાથે એની હસ્તરેખામાં પ્રેમ અને અકથ્ય વેદનાની સનાતન રેખાઓ દોરાઈ ગઈ છે. એ રાધા છે ને મીરાં પણ છે. એક તરફ કૃષ્ણમિલનનો ઓચ્છવ અને બીજી તરફ વિયોગનો વસવસો શ્વસે છે. એનું હૃદય ઉનાળાની ભરબપોરે લાલચટક દેખાતા કેસુડાં અને ગુલમોહરથી સહેજે જુદું નથી. બળબળતી રેખાઓ એના હૈયાને બાળેઝાળે છે. ઉત્કટ પ્રેમની પ્યાસ સાથે કસક અને વ્યથાની.

કહને જૈસી બાત નહીં હૈ, બાત તો કુછ સાદી હૈ
દિલ હી પર કુરબાન હુએ ઔર દિલ હી કો બિમાર ક્રિયા.
લમ્હા લમ્હા જીના ક્યા ઔર લમ્હા લમ્હા મરના ક્યા ?
સાથ તુમ્હારા, સાથ હમારે, અગર રહેતા કહના ક્યા ?

સ્વમાન

વેલેન્ટાઇન ડે હતો. કેતન અને કીર્તિ સવારે વહેલા ઊઠ્યા. એકબીજાને લાલ ગુલાબ આપ્યું. વીશ કર્યું. સૌ સૌના કામે લાગી ગયાં. રાત્રે ક્લબમાં પાર્ટી હતી મિત્રો સાથે. ડી.જે. ડાન્સની મજા માણી. આજે કીર્તિ બહુ મસ્તીમાં હતી. બધા સાથે હસી બોલીને આનંદ કર્યો. થાકીને ઘરે આવ્યા, બીજે દિવસે સવારે કીર્તિએ ચાના ટેબલ પર કેતનને કહ્યું, કેતન એક વેલેન્ટાઇન દિવસે તો મને પ્રપોઝ કર્યું હતું. ‘વીલ યુ મેરી મી’ આજે હું જણાવું છું કે આપણે પતિ-પત્ની તરીકે છૂટા પડીએ છીએ. આજથી આપણે સારા મિત્રો બની રહીશું. ચાલીસ વર્ષના આપણા સહિયારા લગ્નજીવનનો અંત આવ્યો છે. મારે મારી રીતે સ્વતંત્રપણે જીવવું છે. હું કેવી રીતે બાકીનું જીવન ગુજારીશ એની ચિંતા તારે કરવાની નથી. નોકરી કરેલી તેનું પેન્શન મળશે. મારા પિતાએ આપેલા વારસાની મિલકતમાંથી મારું ગુજરાન થઈ જશે. મારા માતાપિતાનું હું એકમાત્ર સંતાન. એમનો ફ્લેટ ખાલી પડ્યો છે. આજથી હું ત્યાં રહેવા જવાની છું. તારા ઘરમાંથી હું ફક્ત મારા કપડાં, મારો પાસપોર્ટ મારી ચેકબુક લઈ જાઉં છું. ગુડ બાય.

કેતનને લાગ્યું કે કીર્તિ મારી મજાક ઉડાવે છે. આ મંકોડીને મોં ક્યાંથી આવ્યું? ક્યારેય મારી સામે બોલવાની હિંમત કીર્તિએ દાખવી નથી. ગઈકાલે તો મારી સાથે આખો દિવસ મસ્તીમાં વિતાવ્યો. આ ઉંમરે લગ્નના ૪૦માં વર્ષે છૂટા પડવાનું. ચરબી ચડી ગઈ લાગે છે.

ખરી રીતે કેતનને તદ્દન પરાવલંબી બનાવી દીધો હતો કીર્તિએ. સવારના બ્રશ પર ટૂથપેસ્ટ લગાડવી, બાથરૂમમાં ટુવાલ મૂકવો, એનું શર્ટ, એની ટાઇ, ઓફિસ બેગ, ટીફીન બધું હાજરાહજુર. ઘરના વહીવટ બાબત તદ્દન નિશ્ચિંત બની ગયો હતો કેતન. કીર્તિએ સાસુ સસરાની સારવાર કરી. સંતાનોને સારી રીતે ઉછેર્યા, ભણાવ્યા, પરણાવ્યા. બધી જ ફરજો-જવાબદારી કુશળતાપૂર્વક અદા કરી. હસતે મોઢે ક્યારેય કોઈ રાવ નહીં-ફરિયાદ નહીં. પ્રસન્ન દાંપત્યજીવન હતું.

કેતનનો મિજાજ એણે જાળવી લીધો હતો. સંતાનો ઉપર કોઈ ખરાબ અસર ન પડે એ માટે એ મનોમન મૂંઝાતી રહી, આંસુડા પીતી રહી. ક્યારેય કોઈને અણસારો આવવા દીધો નહીં. કેતન અસલ એના બાપા પર ગયો હતો. જમીનદારી મિજાજ. સાસુ સમજાવી દેતા કીર્તિને બેટા, પુરુષની જાત, ઘર ને વર સંભાળી લેવાના હોય સ્ત્રીએ - ઘરનું ઢાંકણ નાર. સમાજમાં આબરૂ જાળવવાની, કાલે છોકરા મોટા થશે. દીકરા દીકરી સારા ઘરે વરાવવા પડશે. માની શિખામણ અને સાસુની સમજણ - કીર્તિ-કડવા ઘૂંટડા ગળતી રહી. ક્યારેય છણકો કર્યો નહીં. સામું બોલી નહીં. કીર્તિ ભણેલી હતી. કમાતી હતી. પણ સ્ત્રીસહજ લાગણીઓથી દોરાતી રહી. મા કહેતી ઘરમાં કકળાટ સારો નહીં.

હવે કીર્તિની ઉંમર પાકટ થઈ છે. સંતાનો એમને ઘેર સુખી છે. કીર્તિ સ્ત્રીમંડળમાં પ્રમુખ બની છે. બહેનોની વ્યથાકથા સાંભળી એનું લોહી ઉકળી ઊઠે છે. શા માટે? શા માટે? શું સંસાર ચલાવવાની જવાબદારી ફક્ત સ્ત્રીની જ છે? સ્ત્રી બાપડી નથી, ગરીબડી નથી એને આત્મસન્માન જેવું કંઈક હોવું જોઈએ ને! એ આત્મનિર્ભર થઈ શકે છે. સાત પગલાં જમીન પર ચાલી, હવે સાત પગલાં આકાશમાં ચાલવું છે. એક છત નીચે રહ્યા પછી પણ જો પુરુષ પોતાની પત્નીને સમજી ન શકે તો શું ફક્ત સ્ત્રીએ જ સહન કર્યા કરવાનું? હા, બંનેને એક બીજાની આદત પડી ગઈ હોય, સહજીવન નિભાવવા શું હંમેશા સ્ત્રીએ જ બલિદાનનો બકરો બન્યા કરવું. ઘરને આંગણે કૂતરા બિલાડી પર પણ હેત જન્મે, પુષ્પના છોડ પર મમતા જાગે, તો આ તો જીવતા જાગતા માણસ, શ્વાસથી ધબકતા માણસ. બંને વચ્ચે પ્રેમ હતો-હજુયે છે. પણ હવે પ્રશ્ન છે આત્મસન્માનનો. પરણવાનો નિર્ણય પણ જાતે જ લેવાનો. પ્રેમ કરવો, પરણવું અને છૂટા પડવું એ સાહજિક ઘટના છે. એનો ઉદાપોહ નથી. વાદવિવાદ નહીં. આક્ષેપબાજી નહીં, સોદો નહીં. પરણ્યા ત્યારે બેંડવાજા, ઉત્સવ હતો. આજે છૂટા પડવું છે ગરિમાથી. લગ્ન એટલે બે વ્યક્તિએ સહજીવન ગુજારવાનો કરેલો નિર્ણય. છૂટાછેડાનો નિર્ણય એ બંનેની અંગત બાબત છે. એકબીજાની બેઠજજતી કરવાની નથી. નથી ફાવતું, છૂટા થયા. લગ્ન કરવા એ જીવનની મંજીલ નથી. બેમાંથી એકનું મૃત્યુ થાય તો એકલા થવું પડે

છે ને!

ઘણી વખત સ્ત્રી કે પુરુષના જીવનમાં ત્રીજી વ્યક્તિ આવે અને છૂટાછેડાની નોબત આવે. કીર્તિ અને કેતનના જીવનમાં કોઈ ત્રીજી વ્યક્તિ નથી. પરસ્પર પ્રેમ છે. આદર છે, સ્વભાવમેળ નથી. કીર્તિએ લગ્નજીવન ટકાવવા. ખૂબ મહેનત કરી. લગ્ન પહેલાંનો પ્રેમ, શરૂઆતમાં પાંચ વર્ષનો પ્રેમ અને પચીસ વર્ષના પ્રેમમાં ઘણો ફરક આવી જાય.

કેતન વરણાગી છે. એને ઘેલું લાગ્યું છે, હરવા ફરવાનું, મોજ મજા કરવાનું, એ માટે ખૂબ પૈસા કમાઈ લેવાની લાલ્ચ લાગી છે. ઘરમાં પત્ની કે સંતાનો માટે એને સમય નથી. એને લાગે છે કે હું ખૂબ કમાઉં, ઘરનાને સુખ જ સુખ આપું. ગાડી, બંગલા નોકરચાકર. કીર્તિને મન કુટુંબ પરિવાર વધુ અગત્યના છે. જીવનમાં સંવાદિતા અને સાયુજ્યનું સંગીત રેલાય એનું નામ સુખ. તૃપ્તિ અને આનંદની સૂરાવિલઓ ભીતરમાં સતત છલકાતી રહે એનું નામ સુખ.

સ્ત્રીને પતિ પ્રત્યે માન હોય, આદર હોય, વિવેક, સન્માન હોય, ઘણી વખત તો સ્ત્રી પુરુષ કરતાં વિશેષ કમાતી હોય. છતાં યે જો પુરુષ સ્ત્રીને વાત વાતમાં ઉતારી પાડે. એવી ગુલામીની લગોલગ જિંદગી જીવવાનું સ્ત્રીને કેવી રીતે ફરજ પાડી શકાય? જાણે પ્રેમની જેલ, પ્રેમની બેડી, શું લગ્ન કર્યા એટલે માટે? લ વાતો સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની કરીએ પણ આદર્શ અને વાસ્તવિકતા ઉત્તર દક્ષિણ ધ્રુવ સમાન હોય. પછી છૂટાછેડાનો તબક્કો આવી જાય. પુરુષની જેમ સ્ત્રી પણ કમાતી હોય તો ઘરની સંપૂર્ણ જવાબદારી સ્ત્રીની એકલીની કેમ? ઇમોશનલી બ્લેક મેઇલ કરાતી હોય છે સ્ત્રીને. તું ડોબી છો, બહાર જવાનું હોય ત્યારે આધુનિક મોડર્ન કપલ-મુક્ત આચારવિચારવાળા કપલ તરીકે શો કરવાનો. ઘરમાં સ્ત્રીએ છાને ખૂણે રડી લેવાનું. દુનિયાને દેખાડો કરવાનો કે વી આર મેઇડ ફોર ઇથ અધર. ઘરમાં સ્ત્રીની કિંમત કોડીની. એમાંયે જ્યારે જીવાન થઈ ગયેલા સંતાનો સમક્ષ સ્ત્રીને ઉતારી પાડવામાં આવે, સ્ત્રી ત્રાસી જાય.

કેતનને મન ઘર, મકાન એટલે લેટેસ્ટ સુવિધાઓથી સુસજ્જ મકાન. શહેરીકરણ, આધુનિકીકરણથી ચકાયોંધ રોશનીથી એની આંખ અંજાઈ

ગઇ છે. જ્યારે કીર્તિને મન એ સ્નેહ રસાયણથી સીંચાયેલું ઘર છે, જે હોમ સ્વીટ હોમ હોય. નાનું હોય પણ જ્યાં સ્નેહ અને મમતાથી સૌ એકબીજા સંકળાયેલા હોય. એનું નામ ઘર. પરસ્પર લોહીના અને લાગણીઓના તંતુઓથી જોડાયેલા સંબંધો હોય એનું નામ ઘર. સ્ત્રી અને પુરુષ ઘર માંડે, સહજવન જીવે. લાગણીઓના પાયા પર એક એક ઇંટ મંડાતી જાય, ભાવિ જીવનનાં સપનાઓની વાવણી કરે, માવજત કરે. તડકા છાયાની કાળજી રાખે, પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રેમથી અન્યોન્યને સહકાર આપે. અલગ અલગ વિચારો હોય, પસંદગી હોય છતાં એકબીજાને સહકાર આપે. વાદવિવાદ વિના સૌહાર્દપૂર્ણ ભાવનાથી સંપીને રહી શકાય એનું નામ ઘર.

કીર્તિના કથનમાં જરા પણ કડવાશ ભળી નથી. સૌજન્યપૂર્ણ, શિષ્ટ ભાષામાં રજૂઆત કરી દીધી કે હવેથી આપણે જૂદા પડવાનું છે. પતિ-પત્ની તરીકેના સંબંધનો અંત આવ્યો છે. એનો એવો અર્થ નથી કે આપણે એકબીજાના વિરોધી છીએ. સારા મિત્ર બની રહીશું. તને એકલતા લાગે તો આવજે, સાથે બેસી ચા પીશું. જમીશું. ટી.વી. જોઈશું. મન થાય ત્યારે પીકનીક પર પણ જઈશું.

પીડાદાયક સંબંધો નિભાવવા પ્રયત્ન કરવો પડે એ કરતાં ખાટા બની જાય એ પહેલાં જ શાણપણથી છૂટા પડી જવું. બેમાંથી કોઈ એકને બીજા લગ્ન કરવા હોય તો યે છૂટ છે. સમાજ શું કહેશે એની પરવા નથી. કીર્તિ કંટાળી ગઇ છે, અસલી ચહેરો ઢાંકી ઢાંકીને, નકલી મહોરા પહેરી પહેરીને. શા માટે દંભી જીવન જીવવું. એને સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યનો ઝંડો ફરકાવવો નથી. એક્ટીવીસ્ટ થવું નથી. પણ લગ્નજીવનની પોતાની સમજણપૂર્વક હવે જીવવું છે. કોઈ બંધન નથી જોઈતું. કોઈની કઠપૂતળી થઈ જીવવું નથી. એકબીજા પ્રત્યે નફરત વધતી જાય, બેડરૂમમાં ભસવું ને હોલમાં હસવું એવી વિરોધાભાસી જિંદગી જીવવી નથી. મૂરઝાતા જતા જીવનમાં હવે આનંદ વરતાય, પ્રેમનો પ્રવાહ ફક્ત એક જ વ્યક્તિ કે ઘર પૂરતો સીમીત થઈ જાય એ હવે એને જોઈતું નથી. પોતાનું એકલાનું ઘર ઉજાળી બેસી રહી અત્યારસુધી. હવે અનેકના ઘરમાં અજવાળા પાથરવા છે. સૌએ પોતપોતાનો સંસાર પોતપોતાની રીતે ચલાવવાનો છે, નિભાવવાનો

છે, સમજણપૂર્વક, સ્વમાનભરે.

કીર્તિ ઘરના દરેક સભ્યોની કાળજી રાખી, સ્નેહથી સૌનું સંવર્ધન કરવા ઇચ્છતી. બાળકોના ભણતર, વડીલોની ચાકરી, સામાજિક જવાબદારીઓ-બાળકોની પા પા પગલીથી શરૂ કરી તેમની કેળવણી, ઘડતરનો પાયો મજબુત રીતે નંખાય. બાળકોની સ્વનીલ આંખોમાં આશા અને હિંમતનો સંચાર કરી એમને પગભર ઊભા કરી દેવાનો પ્રયાસ કરવાનો, રફ ને ટફ બનાવી જાતમહેનત કરતાં શાખવવાનું. પુરુષ ઘરનો મોભ છે, અડીખમ ઊભો રહી ઘરને ભાંગવા તૂટવા ન દે તો સ્ત્રીને મન ઘર એક મંદિર છે. એ ઘરમાં સારામાઈ પ્રસંગો આવે, ફેમીલી ગેટ ટુગેઘર થાય. પરસ્પર પ્રેમ, રિસામણાં મનામણાં, અપેક્ષાઓ બધું ઘરમાં થતું રહે. હાસ્યના ટહુકાઓ ગાજતાં રહે, અને રૂદનનાં હીબકાં એમાં છૂપાઈ જાય. ઘર સાથે ઘરોબો કેળવાવો જોઈએ.

જ્યારે કેતન આવી સમજુ, સુશિક્ષિત પત્નીને પણ ટેકન એઝ ગ્રાન્ટેડ લેતો થઈ ગયો હતો. બૈરી છે મારી, ઘરનું કામ કરે છે, એમાં શી ધાડ મારે છે? કીર્તિ પણ વર્કિંગ વુમન છે. એની વેદના, એની જરૂરિયાતો એને સમજવી જ નથી. આવું ક્યાં સુધી ચલાવી લેવાય? કીર્તિની ખોડ કાઢ્યા કરે. ક્યારેય પ્રશંસાભર્યા બે વેણ પણ બોલ્યો નથી.. પ્રોત્સાહન આપવું તો ઘેર ગયું, વખોડ્યા કરે. કંઈ ને કંઈ વાંધાવચકા કાઢ્યા કરે. વાત નાની છે પણ સીધીસાદી છે, પત્નીને કોઈ સર્ટીફિકેટ નથી જોઈતું પણ બે પ્રશંસાભર્યા શબ્દોની અપેક્ષા તો એ રાખી શકે ને!

કેતન લખપતિમાંથી કરોડપતિ બન્યો. હાઈફાઈ લાઈફ સ્ટાઈલથી જીવવું છે. છતાં સુખનો અહેસાસ નથી થતો. જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની કોશિશમાંથી આનંદ નથી પ્રકટ થતો. સતત ચેલેન્જ ઉપાડી લેવા કરતાં જે મળ્યું છે તે મોજમસ્તીથી માણવું ન હોય તો પછી કીર્તિનો શો વાંક? ધાર્યું ન થાય. જોઈતું ન મળે, કેતન ડીપ્રેશનમાં આવી જાય, પાડાની વાંકે પખાલીને ડામ. કીર્તિ ઉપર ગુસ્સો ઠાલવે. પરિણામે કીર્તિ કેતનનો સંસાર સમાંતર રીતે ચાલતા રેલવે પાટા સમો બની રહ્યો.

પરસ્પરનો સહિયારો વિલાસ, એકબીજાને જોઈતું પૂરું પાડવું. ભોજન, સંતાન, સેક્સ એ ફરજ. એ મળતું બંધ થાય કે ઓછું વતું

થાય તો લગ્નજીવન તૂટી પડે. સુખી લગ્નજીવનનું સીકેટ એ છે કે કોઈ ઉપર કોઈની પરવશતા નહીં. એક પર સઘળો બોજ નાંખી, બીજો એશઆરામી કરે તો ન સુખી થવાય કે ન અન્યને સુખી થવા દેવાય.

સ્ત્રી અને પુરુષ, પ્રેમ થાય, આખરી મંજિલ લગ્ન નથી. દરેક પ્રેમીઓ પરણી શકતા નથી. પણ પરણ્યા પછી પરસ્પર પ્રેમ પ્રકટવો જરૂરી છે. પ્રેમ એ જીવનને ઉર્ધ્વગતિ આપતું અમોલ રસાયણ છે. જે પ્રેક્ટીકલ વસ્તુ છે. પ્રેમ પ્રયોગશાળામાં બનાવી, વેચાતું ખરીદી શકાતું નથી. જીવનની સફર પ્રેમસભર હોવી જોઈએ. પ્રેમ એવું ગુરુત્વાકર્ષણ બળ છે જે સમગ્ર પરિવારો, સમાજને, દુનિયાને જકડી રાખી શકે. કાયમ પ્રેમલગ્નો સફળ થતા નથી. લગ્ન પછીનો પ્રેમ જ જીવનમાં આનંદ પ્રકટાવી શકે, પ્રેમ પાંગરે તો જ ખુશીના પુષ્પ ખીલે. માબાપ ૨૪-૨૮ વર્ષ સુધી દીકરીને લાડકોડથી ઉછેરે. પરાયા હાથમાં સોંપે. દીકરી એને ઘેર સુખી રહે એ આશાથી. પછી લેણદેણ, વ્યવહારનું શું મહત્ત્વ? સામાજિક રીત રિવાજનું શું મહત્ત્વ? પ્રેમના-લગ્નના રૂપાળા ઢાંચા નીચે માલિકીપણું દાખવી સ્ત્રીવે નિયોવી લેવામાં આવે, રીબાવવામાં આવે, એવા લગ્નજીવનને ટકાવી રાખવામાં શો ફાયદો? સ્ત્રીને ઘરની ચાર દીવાલોમાં કેદ કરવાને બદલે એને સ્વતંત્ર રીતે શ્વાસ લેવા દેવો જોઈએ. બંધન નહીં. સ્ત્રી સમર્પણની મૂર્તિ છે. એ ઘણું બધું છોડી શકે. એને ભરપુર પ્રેમ આપો, રસબસ કરી દો, એ સઘળું ન્યોછાવર કરી દેશે. પ્રત્યેક સમસ્યાનું સમાધાન છે એની પાસે. એના પર શંકા ન કરાય.

શંકા થાય, એટલે વિખવાદ અને પછી છૂટાછેડા. જોડાવું-લગ્ન કરવા. કેટલું આનંદદાયક હતું. છૂટા પડવું પીડાદાયક બને. આફ્ટર શોક, ટ્રોમા, સાયકોલોજીકલ અસરો દૂરગામી બની રહે. કોઈ એક વ્યક્તિ સાથે ન ફાવે, રહી જ ન શકાય તેમ હોય તો છૂટા પડી જવું બહેતર છે. ઉશ્કેરણીજનક વાતાવરણ રચી, સંતાનોનું માનસિક સ્વાસ્થ્ય બગાડવાનો પ્રયાસ ન થાય તો ઉત્તમ. છૂટા ભલે પડાય પણ આદરપૂર્વક. પેરેન્ટીક સંતાનોનું ભવિષ્ય લક્ષ્યમાં રાખવું જરૂરી. લગ્ન એટલે લાઇફટાઇમ કમીટમેંટ જરૂર પણ લાઇફ સ્ટ્રીગલફુલ બની જાય એવું જીવવું નકામું. પ્રેમથી ભેગા થયા, પ્રેમથી છૂટા પડી જવું. સહજીવન

શક્ય ન રહે તો પણ સહ વાલીત્વ તો રહેવું જ જોઈએ.

અમેરિકામાં ex-wife, ex-husband પોતાના સંતાનો સાથે ક્યારેક ક્યારેક respectfully સંબંધો રાખે છે, કડવાશ ન રખાય. ભારતમાં દોષ ભલે છોકરાનો હોય પણ છોકરીને કલંકીની ગણી લેવાય. છોકરો તરતોરત પરણી જાય. સાત જનમ સાથે રહેવાનો કોલ-અપાયેલા, હવે આવો માણસ સાત જનમારે ય ન જોઈએ.

સેલીબ્રીટી લોકો-ફિલ્મી એક્ટરો, નેતાઓ પરણે, વારંવાર બે ત્રણ વાર છૂટાછેડા લે, ભલે લે, પણ શાલિનતાપૂર્વક લેવા જોઈએ. બીજાને રસ્તે રખડતા કરી દેવાની દુષ્ટ ભાવનાથી નહીં. નવો અધ્યાય ભલે શરૂ કરો પણ વિશ્વાસ, સન્માનની ભાવનાથી, પરિપક્વતાથી. એકબીજાનું ભાવનાત્મક, શારીરિક, માનસિક કે આર્થિક શોષણ થાય એ રીતે તો નહીં જ. જે સંબંધો સુખના સ્ત્રોત હતા તે દુઃખમાં વૃદ્ધિ કરનારા ન બની જવા જોઈએ.

It is not a lack of love but a lack of friendship that makes marriages unhappy.

ચેતવણી

આજકાલ સુયોગ ઘરે મોડો મોડો આવે છે. આવીને કંઈ બોલતો ચાલતો નથી. પોતાના રૂમમાં ભરાઈ જાય છે. ઘરમાં બધા ચિંતાતુર છે. શું થયું છે? હસતો રમતો સુયોગ કેમ આટલો ગમગીન થઈ ગયો છે. કોઈ દિવસ સુયોગ ઘરે મોડો આવતો નથી. સમયનો પાબંદ છે. મોડું થવાનું હોય તો ફોન કરી દેવાની એને ટેવ છે. ઘરમાં બધા પૂછપરછ કરે એટલે કહેવું પડ્યું.

ધંધામાંથી ભાગીદાર કમલને છૂટા થવું છે એના પૈસા અને આપણી મહેનત-આવડતથી ધંધો વિકસાવ્યો છે. કમલ જીદ લઈને બેઠો છે. શું કરવું હવે? આપણા તો બારે વહાણા ડૂબી જશે. સુયોગ કહે, વકીલોના ચક્કર ચાલુ થઈ ગયા છે. સોલીસીટર મધુકરભાઈને મળી આવ્યો કહે, તું ચિંતા ન કર, ભાગીદાર સાથે જીદ કરેલ છે. હું બધું સંભાળી લઈશ આથી હવે થોડી રાહત થઈ છે.

સોલીસીટર મધુકરને મોં માંગી ફી ચૂકવી. ધંધાનો વહીવટ પોતાની પાસે ટકાવી રાખવામાં સુયોગ સફળ થયો પણ એને ખબર નથી કે આ સફળતા મેળવવા એને શું શું ગુમાવવું પડશે. કુટુંબમાં બધા ખુશ હતા. મધુકરને ઘરે જમવા માટે સહકુટુંબ આમંત્રણ અપાયું, કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવા. મધુકર જાણે કુટુંબકુટુંબ બની ગયો. મધુકરે સુયોગની પત્ની રૂપાને જોઈ. એ મંત્રમુગ્ધ બની ગયો. એના હૈયામાં રૂપા વસી ગઈ. બીબાઢાળ સુંદરતા, ગોરોવાન, રેશમી ત્વચા ને લાંબો કેશકલાપ. સુડોળ અંગેઅંગમાંથી નીતરતી કમનીયતા જોઈ પરણેલો મધુકર મોહી પડ્યો. ગમે તેમ કરી આ સ્ત્રીને પામવી. પોતે પરણેલો છે. રૂપા પરણેલી છે, એ વાચ ભૂલી ગયો. મૈત્રીનો સંબંધ બંધાઈ ગયો. મધુકરને મોકળું મેદાન મળી ગયું. એવા વખતે ફાઇલ મોકલવાનું જણાવે જ્યારે સુયોગ બીજી હોય. મધુકર કહે, તને ટાઇમ ન મળે. ભાભીને ફાઇલ લઈને મોકલ. ધંધાની ફાઇલો પોતાના ચેમ્બરમાં રૂપા મારફત મંગાવે અને કલાકો ચર્ચા કરે. રૂપાને ન ગમે પણ શું કરે? મધુકરની મદદથી ધંધો

બચી ગયો છે ને!

ગરજવાનને અક્કલ ન હોય. ઓફિસમાં આજે પ્યુન નથી. ચાલ રૂપા રેસ્ટોરન્ટમાં જઈ ચાનાસ્તો કરી આવીએ-કહી રૂપાને હોટલમાં લઈ જાય. રૂપાનો સુંવાળો સંગાથ એને ગમવા લાગ્યો હતો. હવે મધુકર ધીરે ધીરે માયાજાળ પાથરવા લાગ્યો. તમારા પ્રેમલગ્ન છે. કાગડો દહીંથરુ લઈ ગયો. આવા કડકાબાલુસ પરિવારમાં તમારા માબાપે તમારી જેવી સુંદર દીકરી શા માટે પરણાવી?

રૂપા નારાજ થઈ ગઈ. સુયોગ મારો પતિ છે. જેવો છે તેવો. મારા સંતાનોનો પિતા છે. આ પરિવારમાં મને પ્રેમ મળ્યો છે. મધુકર પોતાની જાળ બિછાવવામાં પાવરધો હતો. એણે રૂપાને પીગળાવવાના પ્રયાસો જારી રાખ્યા. થોડી થોડી સફળતા મળવા લાગી છે. જ્યારે જ્યારે મધુકર બોલાવે, રૂપા વિના સંકોચે આવવા લાગી છે. મધુકર રૂપાના રૂપની પ્રશંસા કરે. ક્યાં કાચની પૂતળી સમી તું અપ્સરા જેવી સુંદર અને ક્યાં બેઠી દડીનો દૂબળો પાતળો સુયોગ? કેમ કરીને મેળ જામતો હશે તમારો બંનેનો? તારા માબાપને બીજો કોઈ સારો મૂરતિયો ન મળ્યો? આવા પુરુષને પતિ તરીકે કેવી રીતે અપનાવી શકો છો? રૂપા પલળવા લાગી. શું કરું, મારા મનમાં પણ ભાવિ ભરથાર અંગેના ઘણા સપનાઓ હતા. માબાપ કહે ત્યાં પરણી ગઈ. હું ભારતીય સંસ્કારો અને પરંપરાથી બંધાયેલી ભારતીય નારી છું. પણ મધુકરની ચડામણીથી મન ચકરાવે ચડવા લાગ્યું. સાચી વાત છે મધુકરની. આવા માણસ સાથે મેં લગ્નજીવનના દસ વર્ષ શી રીતે કાઢ્યા? શી વિશેષતા છે સુયોગમાં? એ રાતદિવસ ધંધામાં ગળાડૂબ રહે છે. પરિવારની ચિંતા કરે છે. મારા માટે સમય કાઢી શકતો નથી. ફક્ત રાતે જ સાથે મળવાનું બને છે. નથી ક્યાંય હરવાફરવા જઈ શકાતું. મધુકર ધીમું ધીમું ઝેર ભરતો રહ્યો, રૂપાના મનમાં, કાનમાં. રૂપા પર ધીમે ધીમે અસર થવા લાગી. મનની અસર વર્તનમાં દેખાવા લાગી. પરિવારપ્રેમી રૂપા જાણે બદલાઈ ગઈ. સ્વાર્થ ભાવના સવાર થવા લાગી એના મન પર. એ ચીડીયણ બની ગઈ. અસંતોષ છલકાવા લાગ્યો. રૂપા વાતનું વતેસર કરવા લાગી. પૈસાની માંગણી કરે, સુયોગ પૂછે તો કહે, મારે તમને પૈસાનો હિસાબ આપવાનો? ક્યાં જાઉં છું. શું કરું છું, બધો હિસાબ આપવાનો? એ

સુયોગનું વાત વાતમાં હડહડતું અપમાન કરવા લાગી. એ વિવેકભાન ભૂલવા લાગી.

સુયોગ મુંઝાવા લાગ્યો. એની પ્રેમાળ-પ્યારી પત્ની કેમ વિફરવા લાગી છે? આટલો બધો બદલાવ કેમ આવ્યો છે એના સ્વભાવમાં. સુયોગનો મિત્ર છે વિભાસ. વિભાસે તેની મુંઝવણનું કારણ પૂછ્યું. સુયોગે વાત ટાળી પણ મનનો મુંઝારો હલકો કરવા એક દિવસ સાચું કહેવું પડ્યું. અમારી વચ્ચે હવે પતિ પત્ની જેવો સંબંધ રહ્યો નથી. પત્ની રૂપા દીકરા સાથે પથારીમાં સૂવા જતી રહે છે. મારી સાથે બોલવાનું સદંતર બંધ કરી દીધું છે. કારણ એ આપતી નથી. કારણ મને સમજાતું નથી. કોઈકની ચડામણીમાં એ આવી ગઈ લાગે છે. વિભાસના મનમાં બત્તી થઈ. રૂપાભાભીને એણે મધુકર સાથે એક-બે વખત હોટલમાં જોઈ હતી. એનો વહેમ સાચો પડ્યો. સુયોગને અંધારામાં રાખી બંને વચ્ચે કંઈક ખિચડી રંધાઈ રહ્યાની આશંકા પાકી થવા લાગી.

સુયોગને આશ્વાસન આપ્યું. ધીરજ ધારણ કરી લે. રૂપાને ડાયરેક્ટ કંઈ કહેવું નહીં. વધુ ભડકશે. વિભાસે મધુકરની પત્નીને વિશ્વાસમાં લઈ બધી વાત કરી. સમયસર તમારા પતિને ચેતવી દો, પાછા વાળી લો, નહીં તો બંને પરિવાર દુઃખી દુઃખી થઈ જશે. મધુકરની પત્ની સુધા સમજી હતી. એ મધુકર સાથે ઓફિસે જવા લાગી. મધુકરને ખબર પણ ન પડે કે કોઈ એના ઉપર ચોકીપહેરો રાખે છે. પત્નીની હાજરી હોય રૂપા સાથે અડપલા કરી ન શકે. રૂપા સમક્ષ નારાજગી બતાવી. રૂપાને લાગ્યું, હું ભાન ભૂલી છું. મધુકર પુરુષ છે. પુરુષની જાત ભમરા જેવી. સારું થયું, ખોટું પગલું ભરતા પહેલાં ચેતી જવાયું. જે જેના તે તેના. આમેય સ્ત્રીની છઠ્ઠી ઇંદ્રિય સજાગ હોય છે. તે રૂપા તો નખશીખ ભારતીય સ્ત્રી છે. પગ લપસી પડે એ પહેલાં એ ચેતી ગઈ. સુયોગે પણ બાજી સંભાળી લીધી. સમયસર બધાને ચેતવણી મળી ગઈ.

જીવન માધુર્ય

ચાંદ સી મહેબુબા હો, એસા મૈને સોચા થા,
હા તુમ વૈસી હી હો, જેસા મૈને સોચા થા.

સંબંધ જોડાયા, અપનાપન બંધાય, માણસ પોતાનું બની જાય,
જગતની બધી સુંદરતા એનામાં દેખાય.

દિલ લગા ગધીસે તો પરી ક્યા ચીજ હૈ ?

છોકરી લઘરવઘર રહેતી હતી. ફળિયામાં આમતેમ રખડતી હતી. છોકરો જોવા આવવાનો છે. મા એને બ્યુટી પાર્લરમાં મોકલે. છોકરી બનીઠનીને બેસે. પસંદગી થઈ જાય. છોકરાને મળવા જાય, સાસરે જાય, મા સરસ રીતે તૈયાર કરે. છોકરીમાં સભાનતા આવે. ગંભીરતા આવે. છોકરા-છોકરીનો સંવનન કાળ હોય, છોકરો કહે, ઘરતી પર ચાંદ ઉતરી આવ્યો હોય, એવી તું સુંદર લાગે છે. છોકરી શરમાઈ જાય.

એ છોકરીનું નામ સરલા. નામ પ્રમાણે ગુણ. દુલ્હનના સાજ સજી પિયુ ઘરે આવી. શરૂઆતમાં વિકાસ રોજ ગજરો લઈને આવતો. સરલાના અંબોડે બાંધતો. પતિનો ઘરે આવવાનો સમય થાય, સરલા સજીધજીને રાહ જોતી. એ જ સરલા, એક બાળક થયું, થોડી સ્થૂળ થતી ગઈ. ઘરકામમાં પરોવાઈ ગઈ. જાત પ્રત્યે દુર્લક્ષ્ય સેવતી થિ. પતિ મારો જ છે. પરિવાર મારો જ છે.

સરલા પોતે બદલાઈ ગઈ પણ ફરિયાદ કરે વિકાસને, તમે બદલાઈ ગયા છો. મને પહેલાં જેટલો પ્રેમ કરતા નથી. વાતવાતમાં મારા વખાણ કરતા થાકતા ન હતા. અને હવે હું તૂટા મરું છું, પણ મારી કદર કરતા નથી.

વિકાસને પણ ફરિયાદ કરવાનું મન થાય છે. તું પણ ક્યાં પહેલાં જેટલું મારું ધ્યાન રાખે છે? પહેલાં જેટલી નવીનતા નથી રહી, નિરસતા પ્રવેશી ગઈ છે. લગ્નજીવન ઘરેડું, રગશિયા ગાડાં જેવું બની ગયું છે.

વિકાસના મિત્રને ત્યાં લગ્નમાં જવાનું હતું. સરલા બનીઠની ગઈ.

વિકાસની કમરે હાથ વીંટી ડાન્સ કર્યો. આજે સરલા સોળે કળાએ ખીલી હતી. વિકાસે મિત્રોની દેખતા સરલાને કિસ કરી, કલ્હું, ડાર્લીંગ - યુ લુક ગોર્જીયસ. સરલા શરમાઈ, થોડો છણકો કર્યો. શું તમે પણ? વિકાસ એના કાનમાં ગણગણ્યો - કેવી સુંદર લાગે છે. દરરોજ આવી રીતે તૈયાર થતી હોય તો? સરલાને રજનીગંધા પીકચર યાદ આવ્યું. ઘરગૃહસ્થીમાં ગૂંથાયેલી પત્ની પતિને ખુશ રાખવા કોઈ પ્રયાસ કરતી નથી. પતિ અન્ય પ્રત્યે આકર્ષાય છે. પોતાનો પતિ પરાઈ સ્ત્રી પ્રત્યે આકર્ષાય એ કોઈને ન ગમે.

હવે સંતાન મોટું થયું છે. પતિની જરૂરિયાત સાચવી લેવી પડે. સરલા જીમમાં, બ્યુટી પાર્લરમાં જવા લાગી. લગ્નજીવનની કડવાશ મધુરતામાં પલટાઈ ગઈ. તાજા પરણેલા યુગલો પરસ્પર આકર્ષણ અનુભવતા હોય, સુંદર દેખાવા માંગે, પણ એકબીજાને ખુશ કરવા, રાખવાના પ્રયાસ કાયમ માટે રાખવા પડે. લગ્નજીવનનું ગાડું જેમતેમ ગબડાવવાનું નથી. એમાં કાયમ તાજાં ફૂલો જેવી મહેક, મધુરતા ઉમેરાતી રહેવી જોઈએ. ઉત્સાહ ઘટવો ન જોઈએ. સંબંધમાં નીરસતાને પ્રવેશવા ન દેવાય, તો જ સુખમય જીવન જીવી શકાય.

ઘરમાં નવી ભાભી આવી. નટખટ નણંદ ભાઈ-ભાભીનો સંસાર મધુર બની રહે, તેથી ભાભીને શિખામણ આપે છે કે 'તમે થોડા થોડા થાવ વરણાગી, ઓ ભાભી તમે. વરણાગી વીરાની વરણાગી વહુ બનો. થોડા ફેશનેબલ થાઓ.

નાનો દેરીડો લાડકો ને કંઈ લાવ્યો મેંદીનો છોડ રે,
વાટીઘૂંટીને ભર્યા વાડકા, ભાભી રંગો તમારા હાથ રે.

સૌ કોઈ સુંદરતા, નવીનતા, તાજગીના પૂજારી છીએ. સુંદર દેખાવું કોને ન ગમે. વાન ભલે જરા શામળો હોય, સ્વભાવની સુંદરતા ચહેરા પર છલકાતી હોય છે. પતિને પત્નીમાં રૂપ જોવું હોય. સસરાને ગુણ જોવા હોય. રૂપ અને ગુણનો સુમેળ હોય તો સોનામાં સુગંધ ભળે.

પત્ની દેખાવમાં સુંદર હોય, ટાપટીપ કરતી હોય, પણ ફુવડ હોય તો પુરુષને અસ્તવ્યસ્ત ઘર ન ગમે. એનો ઉત્સાહ મંદ પડી જાય. પત્નીમાં કલાસૂઝ હોવી જોઈએ. ઘરના પ્રત્યેક કાર્યમાં એને રૂચિ હોવી જોઈએ તો, નિરસ જીવનને રસમય બનાવી શકે. સ્ત્રીમાં રસોઈ, ઘરકામમાં

નવીનતા લાવવાની આવડત હોય તો ઘરની હરકોઈ વ્યક્તિ ખુશ રહે. પતિ પણ સરપ્રાઈઝ આપ્યા કરે. ક્યારેક લવ લેટર લખી, એના ઓશિકા નીચે સરલા મૂકી દેતી. વિકાસ સવારે ઊઠી લેટર વાંચે, સરલાને પ્રેમપૂર્વક ભેટી પડે. કીસ કરી નવડાવી દે. પ્રેમતરોતાજા રહવા લાગ્યો.

લગ્નજીવનમાં પરસ્પર આકર્ષણ જળવાઈ રહે એ માટે કંઈક ને કંઈક નવીનતા લાવવી જોઈએ તો જ જીવનમાં કંટાળો પ્રવેશે નહીં. પતિ પત્ની વચ્ચે માનસિક, શારીરિક સજ્જતા જળવાઈ રહે, તો જીવનમાં મીઠાશ જળવાઈ રહે. વર્ષો વીતી ગયા ભલેને પરણ્યાને, પણ નવા નવા પરણીને આવ્યા ત્યારે હતો એવો જ તરોતાજા પ્રેમ જળવાઈ રહેવો જોઈએ પતિ પત્ની વચ્ચે. એકબીજાની નાની નાની જરૂરિયાતો જાળવી લો, પરસ્પર માન સન્માન આપો. રોજરોજ અનેરા રોમાંચ, રોમાંસનો અનુભવ કરો. તો લગ્નજીવન સફળ બનશે. સરલાને આ વાત સમજાઈ ગઈ છે, એ પતિના પ્રત્યેક કાર્યમાં સાથ આપે છે. ખુલ્લા મને પ્રશ્નોની ચર્ચા કરે છે. નિખાલસતા હોવી એ લગ્નજીવનનું પ્રથમ સોપાન છે. પરસ્પરનો વિશ્વાસ પામવો જરૂરી છે.

જગત સૌંદર્યનું ઉપાસક છે. પ્રેમમાં રોમાન્સ હોય. સરસ્વતીચંદ્ર કુમુદસુંદરીને કાગળ લખે છે. તન ભી સુંદર, મન ભી સુંદર, તુમ સુંદરતા કી મૂરત હો - ફૂલ તુમ્હે ભેજા હૈ ખતમ્, ફૂલ નહીં યે મેરા દિલ હૈ - સૌંદર્યો પામતા પહેલાં સૌંદર્ય બનવું પડે. તન સાથે મનની સુંદરતા હોય, નિર્મળતા હોય તો જ જગત જીતી શકાય. તો જ જીવન માધુર્ય માણી શકાય.

એક અકેલા

એકલા પડી જવાનો ડર લાગે છે મને, તેથી મારા જ પડછાયા સાથે વાતો કરું છું. ખુદ ઇશ્વરને ક્યાં એકલા એકલા ગમ્યું હતું! એકોહમ્ બહુસ્યામ્. વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને. શિવ થકી જીવ થયો એ જ આશે.

એકલા ઊગવું, સોહવું, આથમવું શે ગમે?

પરિવાર વગર, મિત્રો વગર જીવવું નકામું લાગે. એકલો માણસ પેશન હોય તો જીવી જાય, શોખ હોય તો નભી જાય, મક્કમ હોય તો ટકી જાય. અને કોઈની સોબત-સંગત ન મળે તો પતી જાય.

પરણ્યા છીએ, પત્ની પિયર જાય. હાશકારો લાગે બે ઘડી. બીજે દિવસે ચહેરા પર વિષાદ તરવરે, ક્ષણિક લાગેલું સુખ ધીરે ધીરે ફુગ્ગાની જેમ ફૂસ થઈ જાય. ક્યારે આવે? ખુદ રાધા કહે છે, તારા વિના શ્યામ સૂનું સૂનું લાગે. વિરહવેદના જાગે. પત્ની નજર સામે હોય, તમારા બધા કામ ચૂપચાપ કરી દેતી હોય, ત્યારે એની કિંમત ન થાય. પણ એની ગેરહાજરીમાં એની ગેરહાજરી જરૂર વર્તાય.

માણસ સતત બીઝી હોય, ક્યારે વેકેશન મળે, ક્યાંક ભાગી છૂટવાનું મન થાય. એકાંતમાં ચાલ્યા જવાનું મન થાય, પણ એકલા થોડું ગમવાનું. પરિવારનો સાથ, મિત્રોનો સાથ ગમે. તો જ એન્જોય કરી શકાય. બર્થ ડે હોય કે સગાઈ-લગ્ન કે મરણનો પ્રસંગ હોય, એકલા એકલા થોડું ગમે? સગાવહાલા, મિત્રો જોઈએ જ જોઈએ. એકવિધતા ગમતી નથી, એકધારું જીવન વ્યતીત કરવું ના ગમે. વ્યક્તિ મિજલસનો માણસ છે. સુખમાં, દુઃખમાં કોઈને કોઈનો સાથ જોઈએ. એકલતા એટલે ધીમું ઝેર. એકલતામાં રોજ રોજ ટીપે ટીપે નિચોવાતા જઈએ. અંદર કશું ખૂટતું લાગે. મિત્રોનો સાથ સંગાથ હોય, પરિવાર સુખી હોય, માણસ અંદર-બહાર ખીલતો જાય.

માણસના બે ચહેરા છે. અંદરનો અને બહારનો. બહુ મોટું ટોળું ક્યારેક ન ગમે. એકાંતને ઝંખીએ અને એકાંત અકળાવે એટલે મિત્રોનો દરબાર ભરીને ગીત-સંગીતનો-નાચગાનનો દરબાર ભરી મોજ માણવાનું મન થાય. અસલના જમાનામાં ડાયરાઓ ભરાતા, દુહાઓ લલકારતા. કસુંબા-હુક્કાઓની મોજ મણાતી. આજે ક્લબ, ડી.જે. પાર્ટીઓમાં આનંદ માણવા જવું ગમે છે. મહેફિલ ભરાય મિત્રોની તો જ મજા આવે.

આજની પેઢી ભણવા માટે ઘરથી દૂર ગઈ. મિત્રો સાથે મજા કરી, ભણી લીધું, ઘર યાદ આવ્યું. એકલા પડ્યા એટલે વોટ્સ એપ પર સૌ સાથે સંપર્કમાં રહ્યા. પણ એવી રીતે ચીટચેટ કરવામાં મજા આવે, આનંદ ન મળે. વોટ્સ એપ, ચીટચેટ તો લાગણીઓ વ્યક્ત કરવાનું માધ્યમ છે. માણસને રૂબરૂ મળીએ, માબાપને પગે લાગીએ, બાળકોને પ્યાર કરીએ. પત્નીને હગ કરીએ એમાં જ ખરી મોજ મળે.

કહે છે વિપશ્યના કરો. જાત સાથે ચીટચેટ કરો. એકાંતમાં બેસી સાધના કરો. પહેલાં બે દિવસ એકલા એકલા નહીં ગમે. પછી બે દિવસ માંડ માંડ નીકળે. અઠવાડિયા પછી ભાગી છૂટવાનું મન થાય. સ્વજનો વિના અકળાઈ જવાય. ગમે તેવો વૈરાગ્ય હોય, જીવને અન્ય જીવ સાથે જોડાવાનું મન થાય. કારણ અન્યોન્ય લાગણીના તારથી સૌ જોડાયેલા છીએ.

સાધુ, મહાત્માઓ, સંતો - એકાંતમાં જઈ તપ કરે, કશુંક પ્રાપ્ત કરે, પાછા સંસારમાં આવી, શિષ્યોના ટોળાં બનાવે. જ્ઞાનની વહેંચણી કરે. છેલ્લે તો કોઈ એકલું રહી શકતું નથી. મરણપથારીએ માણસ પડ્યો હોય, બધા સગાવહાલાને બોલાવી લો. સ્મશાને પહોંચવા પણ ચાર માણસની કાંધ જોઈએ. સ્મશાનયાત્રા પણ ભવ્ય હોવી જોઈએ. અને લગ્નમાં જેમ સાજનમાજન વગર શોભા ન લાગે તેમ જ મરણપ્રસંગે, શોકસભામાં પણ ખાસ્સું માણસ જોઈએ.

પૃથ્વીનો છેડો ઘર, ફરવા જાઓ કે ધંધાર્થે દેશવિદેશ ધૂમો, ઘર યાદ આવે, સગાવહાલા, પરિવારને મળવાની ઝંખના પ્રબળ બને.

પછી ઝૂંપડી જેવું ઘર હોય કે આલિશાન બંગલો હોય, ઘર એટલે ઘર.
પહેલાંના જમાનામાં એક ઘરમાં એક છત નીચે ત્રીસ, ચાલીસ માણસો
રહેતા, આજે અમે બે, અમારા બે. બસ - પણ પરિવાર તો ખરો જ.

અને જીવ જ્યાંથી આવ્યો, એ ઘર પોતાનું ગણાય. સંસારની વળગણ
છોડી ફરી પાછું પોતાને ઘેર પળવાનું છે. દરેક જીવે શિવ સાથે
ભળવાનું છે.

તિનકા ચૂનકર મહેલ બનાયા, લોગ કહે યે મેરા ઘર હૈ-
કર લે સિંગાર, ચતુર અલબેલી
સાજન કે ઘર જાના હૈ -
એકલા આવ્યા રે મનવા, એકલા જવાના,
સંગી, સાથી વિના, એકલા જવાના.

ગૃહસ્થાશ્રમ

લગ્ન એટલે બે સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓનું પોતપોતાના અલગ
અલગ જીવન સાથે રહીને જીવવું. ભલે બંને એકબીજાને સમર્પિત
હોય, પણ પરસ્પર સ્પેસ આપવો જરૂરી છે. જેથી બંને પોતપોતાની
નોખી ઓળખ જાળવી રાખી શકે. એકબીજાના થઈને રહેવું.
એકબીજાની જરૂરિયાતોને સમજવી, સાથે રહીને પણ પોતાની
શારીરિક, માનસિક, ઇમોશનલ ક્ષમતા જાળવી રાખવી એ
દાંમ્પત્યજીવનની ખરી કસોટી છે. પરસ્પર એકબીજા માટે સમય કાઢવો,
એકબીજાને ખુશ રાખવા એ બહુ જરૂરી છે. પોતપોતાની ખુશી શેમાં
છે, જીવનસાથીની ખુશી શેમાં છે, એ સમજવું જરૂરી છે. તમે ખુશ હો
તો જ બીજાને ખુશ રાખી શકો.

લગ્નજીવનમાં કેટલીક મર્યાદાઓ પાળવી જરૂરી હોય છે. કોઈ એક
વ્યક્તિ વધારે પડતી પહેસીવ હોય-ઇગોઇસ્ટ હોય તો ઘર્ષણ થયા
કરે. ક્યારેક ક્યારેક અતિ નિકટતા પણ ગેરસમજણો ઊભી કરે છે.
થોડો થોડો સ્પેસ મળી જાય, થોડો વિયોગ, થોડી થોડી જુદાઈ પ્યારનો
તલસાટ જગાવે. જુદા રહેવું એ ક્યારેક આશીર્વાદરૂપ બની જાય. સામી
વ્યક્તિ ફક્ત ને ફક્ત મારી જરૂરિયાતો પૂરી પાડે, એવી વધારે પડતી
અપેક્ષાઓ ઘર્ષણ જગાડે. સામી વ્યક્તિને શું ગમે છે, એને શું જોઈએ
છે, એનો ખ્યાલ રાખવામાં આવે તો પરસ્પર આકર્ષણ, પ્રેમભાવ
વધે.

તું આટલું કામ કરી આપશે તો મને ગમશે. એવો ટોન હોય સામી
વ્યક્તિ હરખભેર એ કામ કરી આપશે. તુમાખીથી, નેગેટીવ
અભિગમથી કહેવામાં આવેલું કામ કરવું. સામી વ્યક્તિને પસંદ ન
પણ પડે. એકબીજા સામે તાડુક્યા કરવાને બદલે પ્રેમપૂર્વક
સમજાવવામાં આવે, તો એ પ્રેમપૂર્વક કરેલી વાતને સમજી જશે,
સ્વીકારી લેશે. જડ વલણ અપનાવવાને બદલે flexible રહી શકીએ
એમાં જ દામ્પત્યજીવનની મધુરતા છે. એક દોર ખીંચે ઔર દૂસરા

ચલા આયે. લગ્ન એટલે adjustment સમાધાન.

આજકાલની ભણેલી પત્નીઓ જોબ કરવાનું વધુ પસંદ કરે. પોતાની સ્વતંત્ર કમાણી છે, એનું એને અભિમાન નથી પણ હું કુટુંબ માટે કમાઈને લાવું છું. તો કુટુંબે મારી અગવડતાઓ સમજવી જોઈએ. અપેક્ષાઓ ઓછી રાખવી જોઈએ. મને પણ થાક લાગે. એ સમજવું જોઈએ. અન્યની જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની મથામણ કરું છું. તો મારો માનસિક, શારીરિક બોજો હળવો કરવાની જરૂરિયાત તેમની છે. પુરુષ કમાવા બહાર જાય છે. પણ સ્ત્રીને તો બાળકો સાચવવાના, પરિવારના વૃદ્ધજનોની જરૂરિયાતો સાચવવાની. અનેકગણો બોજો હોય છે સ્ત્રી ઉપર. સ્ત્રીમાં એ બધું કરવાની ક્ષમતા છે. એને એની ફરજનું ભાન છે. એને માનચાંદ જોઈતા નથી-જોઈએ છે બદલામાં ફક્ત પ્રેમ, વહાલભર્યા બે મીઠાં બોલ, એની કદરદાની.

લોકડાઉનમાં વર્ક ફ્રોમ હોમ. ઘરેથી કામ કરવાની સગવડ થઈ. પુરુષ ઘરના કામકાજમાં થોડી થોડી મદદ કરતો થયો. એ આશીર્વાદરૂપ પૂરવાર થયું છે. ઘરના નાના મોટા કામમાં મદદરૂપ થવું, બાળકોને ઓનલાઇન ભણાવવા, પરિણામે સહચાર્યનો મહિમા સમજાયો. હસીખુશીથી કટોકટીના દિવસો પસાર થઈ ગયા. બંને પોતપોતાના શોખ, આવડતને પોષી શકે એવી અનુકૂળતા કરી આપવા જેથી ઘરમાં આનંદ, ઉત્સાહ વધે. દામ્પત્યજીવનમાં ખુશહાલી આવી શકે. જીવનસાથીનું એક અલગ અસ્તિત્વ હોઈ શકે. એનો સ્વીકાર કરવો, એના શોખને રુંધવાનો નહીં, પણ પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રયાસ કરવો જરૂરી છે.

ઘર ચલાવવા સ્ત્રી ઘણો ભોગ આપે છે, એ એની ફરજ છે, તો સામા પક્ષે એના વિકાસને માટે અનુકૂળતાઓ કરી આપવી એ પુરુષની પણ ફરજ છે. અન્યોન્ય કેરી ન્યુનતા પૂરકે અનુકૂળ દંપતિ, એનું નામ આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમ.

હેસિયત

‘હું જહાં ખડે હોતે હું, વહીં સે લાઈન શુરૂ હોતી હૈ.’ - અમિતાભ બચ્ચનનો ડાયલોગ યાદ છે, એમાં એનું આત્મગૌરવ દર્શાવાય છે. અમુક માણસો પોતાની ક્ષમતા વધારતા જાય, છેક નીચી પાયરીથી સર્વોચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરે. પોતાની ક્ષમતા થકી શાળાનો શિક્ષક ધીરે ધીરે પ્રગતિ સાધે, પ્રિન્સીપાલ બની જાય. વિશ્વામિત્ર બ્રહ્મર્ષિ બન્યા. દ્રોણ ગરીબ બ્રાહ્મણ હોવા છતાં કૌરવ-પાંડવોના ગુરુ બન્યા. ક્યારેક પટ્ટાવાળો સાહેબ બની જાય.

ચાર વર્ણાશ્રમ નક્કી થયેલા- બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર. સૌ પોતપોતાનો ધર્મ બજાવે. પણ પોતાના કર્મો થકી શુદ્ર પણ વેદ ભણીને બ્રાહ્મણત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પોતાની ઓકાતને જાણવી, એ પ્રમાણે સ્થાન મળે એ સમજણ કેળવવી પડે. રાજાને રાજસિંહાસન પર બેસવાનો અધિકાર મળે. મંત્રીને મંત્રીપદ મળે અને પટ્ટાવાળાને પટ્ટાવાળાનું સ્થાન મળે, જેવી જેની લાયકાત.

રાજા અંબાડી પર ચડે અને મહાવત હાથી હંકારે. શાળામાં સૌથી વિશેષ માર્ક્સ લાવે તેને પહેલો નંબર મળે. યુનિવર્સિટીમાં ફર્સ્ટ આવે તેને ગોલ્ડમેડલ મળે. ઘરમાં વડીલોનું સ્થાન સર્વોચ્ચ હોય. સાસુ અને વહુના સ્થાનમાં ફરક હોય. સાસુ વહુને હુકમ કરી શકે, વહુ સાસુને હુકમ ન કરી શકે. એક જમાનામાં સાસુ-સસરાની દેખતા વહુથી સોફા પર બેસી શકાતું પણ નહીં. પિયર જવું હોય તો સાસુની રજા લેવી પડે.

“જો ભજે હરિકો સદા, વો હી પરમ પદ પાચેગા.” પરમ પદ પામવા માટે સાધના કરવી પડે. કોઈ સદા એકના એક સ્થાન પર ટકી રહે તો એ ગમાર કહેવાય. સાધના કરવી પડે, તપ કરવું પડે, તો ધ્રુવ સમું અવિચળ પદ પ્રાપ્ત થાય.

ગરીબ ખેડૂતનો દીકરો રાષ્ટ્રપતિપદ સુધી ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચી શકે. આંબેડકર પોતાની બુદ્ધિમતા, ક્ષમતા થકી ભારતના બંધારણના

ઘડવૈયા બની શક્યા. તમારી ક્ષમતા કેટલી વિકસાવવી છે એ તમારા ઉપર આધાર રાખે છે.

કક્ષા એટલે સ્તર, ધોરણ, તાકાત, ક્ષમતા, હેસિયત, સંગીત નૃત્યની સાધના ઘણા કરતાં હોય છે, પણ લતા મંગેશકરની ગાયકીની કક્ષા અનોખી. કથાકાર તરીકે પૂજ્ય મોરારિબાપુની કક્ષા પરમોચ્ચ. દરેક વ્યક્તિની ક્ષમતા અલગ હોય. સૌએ આત્મમંથન કરવું જોઈએ. વિપશ્યતા પોતે જ પોતાની ક્ષમતાની ઓળખ કરવી. પોતાની લેવલ ક્યાં સુધી છે, એની ખબર હોવી જોઈએ. આપણે મિલ્ખાસીંગની જેમ દોડી ન શકીએ, કે હેમામાલિની જેવો ડાન્સ ન કરી શકીએ. વાતો ભલે કરીએ કે હર કોઈ વ્યક્તિ સમાન છે, પણ ના દરેક વ્યક્તિમાં અલગ-અલગ ખાસિયત હોય, કુશળતા હોય. મોર કળા કરે, કાગડો ઉછીના પીંછા ખોસી કળા કરવા જાય તો કેવો લાગે? પોતાની કક્ષાની સમજ સહજ ભાવે સમજાઈ જવી જોઈએ અને એ પ્રમાણે વર્તવું પડે. મનની નિર્મળતા સ્વસ્થતાથી માણસ પોતાની ક્ષમતા પામી જાય, પછી પોતાની સમકક્ષ વ્યક્તિ સાથે સહજ ભાવે આદાનપ્રદાન કરી શકે.

આપણામાં કહેવત છે કે, ‘લાંબા પાછળ ટૂંકો જાય, મરે નહીં ને માંદો થાય.’ આપણાથી ઉચ્ચ કક્ષાની વ્યક્તિ સાથે આદરભાવ ધરાવીએ, એને માન-સન્માન આપીએ. એટલે જ કહે છે કે સંગત કરો તો સજ્જનની. ‘મોલ કરો તલવારકા, પડી રહને દો મ્યાન.’ પારસમણિની સંગતથી લોખંડ સોનું બની જાય. આપણે સોનું બનવું હો - સોનું બની ગયા પછી બીજી કોઈ ધાતુનો ઢોળ ચડાવવો ન પડે. દરેક ધાતુને પોતપોતાનું મહત્ત્વ, અલગ ઉપયોગ હોઈ શકે. જ્યાં છીએ ત્યાં ઠીક છીએ.

હા, આપણાથી વિશેષ જ્ઞાની, સજ્જનનો સત્સંગ કરીએ તો એની રીતભાત, બોલચાલ, હાવભાવનો આપણામાં સહજપણે અણસાર આવતો થઈ જાય.

નિષ્કામ

ધન, જોબન, કીર્તિ માણસને વિશેષ મળે, માણસનો અહંકાર પ્રબળ બને, એક એક ચીજ જો નુકસાનકારક હોય, તો ચારે ભેગા મળે, જીવનમાં અનર્થ સર્જાઈ જાય. કહે છે આંબા ઉપર મોહર આવે, કેરી પાકે, આંબો નમ્ર બની ઝૂકી જાય. એમ માણસને જેમ જેમ વિજય મળે, સિધ્ધિ ફળે એનામાં વિશેષ નમ્રતા આવવી જોઈએ, એના વિવેકમાં વૃદ્ધિ થવી જોઈએ. ધન, કીર્તિ વધે, માણસને માનચાંદ મેળવવાની અબળખાઓ વધે. માનવ મનની આ સૌથી મોટી નબળાઈ છે. દાન કર્યું, મોટાઈ માટે, માનચાંદ મળવા જોઈએ. તક્તીઓ લાગવી જોઈએ. સ્ટેજ ઉપર પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ. જેમ જેમ માનપાન મળે એ વધુ ને વધુ મેળવવાની ઝંખના જામે. જૂઠી શાન, શૌકત શોભા લાંબો સમય ટકતા નથી.

ધન આવે, દાન કરો, કીર્તિની કામના વધે. માણસ મર્યાદા ઓળંગી જાય. પૈસા આવ્યા, છડી ગયા. ઢોલનગારા વગાડવા ગમે. અધૂરા ઘડા છલકાય. ઢંઢેરો પીટવાવાળા માણસો તો ઢંઢે પીટતો હોય છે. જે ગુણવાન છે એની કીર્તિ આપોઆપ ચૌદિશે ફેલાય છે. કીર્તિ કેરા કોટડા પાડ્યા નવ પડંત. જે લોકો સાચા દિલથી સેવા કરે છે, કીર્તિ એના કદમ ચૂમે છે. ઇશ્વરે તમને આપ્યું, તમે એનો સદુપયોગ કરો. માણસ ગમે તેટલો મોટો બને મોટાઈ જાળવી રાખતા આવડવી જોઈએ. નાના માણસો પ્રત્યે ધૃણા-તિરસ્કાર ન કેળવાય. વિવેક જાળવવા ન આવડે તો મોટાઈની કોઈ કિંમત નથી.

તાડવૃક્ષ ગમે તેટલું ઊંચે વધે, તેની છાયા કોઈને મળતી નથી. મનવચનથી કોઈનું બૂરું ન બોલવું, કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ-રાગ ન રાખવા. એ આંતરિક હિંસા છે. અને એ આપણા ચિત્તને હડોળી નાંખશે. માનસિક સ્વસ્થતા ગુમાવી બેસીશું. કોઈપણ સારું કામ કરીએ, મનને આનંદ થવો જોઈએ. કોઈનું કામ કર્યું એનો આત્મસંતોષ થવો જોઈએ. અભિમાન કોઈનું ટક્કું નથી અને ટકશે પણ નહીં. જીવનનો સાચો આનંદ નિરાભિમાનીપણામાં છે. માણસને મુખ્ય ત્રણ પરિબળો હેરાન

કરે છે. એક મમત્વ, બીજું આસક્તિ અને ત્રીજું તૃષ્ણા. એટલે તૃષ્ણાને બડી ડાકિની કહેવામાં આવે છે. વધુ ને વધુ મેળવવાની તૃષ્ણા દુઃખ અને અશાંતિ ઊભા કરે છે. કોઈપણ ચીજની આસક્તિ, મમત્વ ભાન ભૂલાવે છે. અહંકાર ઉત્પન્ન થાય, હું કંઈક છું સર્વથી શ્રેષ્ઠ છું. બીજા બધા તુચ્છ છે, પામર છે. એવું માનવા લાગીએ, એ પતનનો માર્ગ છે.

ઈશ્વરે આપણને સારું કામ કરવા માટે નિમિત્ત બનાવ્યા, એ આપણું સદ્ભાગ્ય. સત્કાર્યની સુવાસ ઓટોમેટીક ચોમેર પ્રસરી જાય. એ માટે બદલાની આશા રાખવી નહીં. ગીતામાં ઉપદેશ છે. મા ફલેષુ કદાચન. તું તારું કર્તવ્ય કર. ઘણા એવું વિચારે છે, મેં આટઆટલા સત્કાર્યો કયા, મંદિરો, જળાશયો. હોસ્પિટલો બંધાવ્યા. મને સ્વર્ગ મળશે. સ્વર્ગની અપેક્ષાઓ કોઈ કામ કરવા નહીં.

ન ત્વહં કામયે રાજ્યં, ન સ્વર્ગમ્ ન પુનર્ભવમ્

કામયે દુઃખ તપ્તાનામ્, પ્રાણીનામ્ આર્તિનાશનમ્.

બદલાની આશા રાખી સત્કર્મો કરો, કોઈ ફળ મળશે નહીં. આપણા સત્કર્મોના બોજા નીચે ખુદ કચડાઈ મરશું. અહંકાર પેદા થશે. એ અહંકાર જ આપણને ડૂબાડશે. નેકી કર ઔર કૂએં મેં ડાલ. ભૂલી જા, અપેક્ષા ન રાખ, તો જે સંપદા મળશે એ દુનિયામાં અલૌકિક હશે. નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરેલા પુણ્ય કાર્યોનું ફળ અનેરું હોય. માણસનો સ્વભાવ છે, જે કંઈ છોડ્યું છે. તેને પણ યાદ રાખે છે, ભૂલતા નથી. અહીં રાજા ભર્તૃહરિનો દાખલો યાદ આવે છે. સ્મશાનમાં રાંધી ખાય છે પણ બાણું લાખનો માળવો છોડ્યો છે એ સૂક્ષ્મ અભિમાન ગયું નથી.

કુદરતના તમામ તત્ત્વો આપણને કંઈ ને કંઈ આપે છે. આકાશ-વાદળા વરસાદ આપે છે. વરસાદ ધાન્ય આપે છે. પર્વતો, નદી, ઝરણાં, વૃક્ષો, પવન કંઈ પણ મેળવવાની ઇચ્છા વિના, વિનામૂલ્યે સેવા આપે છે. આપવું એ આપણો ધર્મ છે. તેરા તુજકો અર્પણ. સઘળું જગત છે ઈશનું. આજ તો ઓળખાણ છે આપણા અસ્તિત્વની. આપણું અસ્તિત્વ ઈશ્વરને કારણે જ છે. એવી માન્યતામાં જ જીવનનું સૌંદર્ય છે.

મોન

અષાઢી ઢળતી સાંજ હતી. આકાશ ગોરંભાયેલું હતું. જાણે હમણાં વરસી પડશે, અને ભીંજવી જશે. આનંદ અને સ્વરા નદી કિનારે હાથમાં હાથ પરોવી બેઠાં હતા. આનંદના સ્વરની અને સ્પર્શની સંવેદનાથી સ્વરા જાણે તરબતર થઈ રહી હતી, સુખદ પળો હતી. આનંદ ઉજળે વાને, સુગઠિત શરીર, એની આંખોમાં અનોખું આકર્ષણ, અને નીલી નીલી આંખો. સ્વરા જાણે સ્વર્ગમાં વિહરી રહી હતી. આનંદે સ્વરાને પોતાની બલિષ્ઠ બાહુભુજામાં સમાવી, હૃદયસરસું આલિંગન કર્યું. ઠંડક હોવા છતાં સ્વરા પસીનાથી રેબઝેબ થઈ ગઈ. સ્વપ્નમાં પણ કલ્પ્યું ન હતું એવું સુખ માણી રહી. આનંદ કહે, કંઈક તો બોલ? પણ સ્વરાની જબાન થીજી ગઈ હતી. પ્રથમ પ્રેમનો ઉન્માદ અનુભવી રહી. શું જવાબ આપવો? જવાબ આપવાની જરૂર છે ખરી? તું મને પસંદ, હું તને પસંદ એવો સંવાદ સર્જઈ રહ્યો હતો. બંનેએ મનોમન પ્રણયબંધનનો સ્વીકાર કરી લીધો, પરસ્પર નિષ્પલક નજરે જોઈ રહ્યાં. સમગ્ર અસ્તિત્વ ઓગળતું હોય એવી અનુભૂતિ માણી રહ્યાં અને અગ્નિની સાક્ષીએ આનંદ અને સ્વરા ચાર ફેરા ફરી પતિ પત્ની બની ગયાં.

એક સલુણી સંધ્યાએ, ગોરજ ટાણે, હઝારો આંખોની મેદની વચ્ચે સ્વરા અને આનંદના મિલનની મધુર બંસી બજી. બંનેના પ્રાણ પુલકિત થયા, અંતરની વીણા પ્રેમનું ગીત બજાવવા લાગી અને બંનેનો જીવનપ્રવાહ એકમેકમાં ભળી ગયો. જાણે એના વહેણ અખંડીત, અવિરતપણે વહેતા રહેશે. સ્વરાએ પોતાના હૃદયના પુષ્પ આનંદને અર્પિત કરી દીધા.

ઉષાના રંગીન સ્મિત સમા દિવસો આનંદથી વ્યતિત થવા લાગ્યા, સ્વરા જાણે સુખના સામ્રાજ્યની સામ્રાજી અને આનંદ એના હૃદયમનનો ચાંદ. આનંદના રજમાત્ર આનંદ ખાતર, સુખ ખાતર સ્વરા પોતાની જાતને સમર્પિત કરી બેઠી. કેસરી પાનેતરમાં સજ્જ સ્વરા દરરોજ આનંદ સાથે સિંદૂરિયા સાંજ માણી રહી, સ્વરા આનંદની છાયા બની વૃક્ષને

વેલી વીંટળાઈ રહે તેમ વીંટળાતી રહી, દૃઢચેત્રી બનીને.

આનંદના રીસર્યાના પેપર્સ તૈયાર થઈ ગયા. એને છ માસ માટે અમેરિકા જવાનું થયું. આનંદના જવાના દિવસે સ્વરાએ આનંદને ગુડ ન્યુઝ આપ્યા. સ્વરા માટે આ દીર્ઘ પ્રતીક્ષાકાળ હતો. ચાતક પક્ષીની જેમ એ આનંદના આવવાના દિવસોની રાહ જોઈ રહી. આનંદ આવ્યો પણ કોણ જાણે એનું મન કોઈ અકળ વ્યથાથી મૂંઝાતું રહ્યું. એને લાગતું હતું કે જાણે આ એનો પહેલાનો આનંદ નથી રહ્યો. આનંદની દિનચર્યામાં આમૂલ પરિવર્તન આવી ગયું હતું. આખો દિવસ હસીખુશીમાં, મજાકમસ્તીમાં મહાલતો આનંદ હવે ફક્ત ગણતરીના શબ્દો બોલે છે. હા, ના, એમ! બસ તદ્દન સંક્ષિપ્તમાં ઉત્તર, સતત આગળપાછળ ધૂમતો આનંદ હવે પોતાના કામમાં ખોવાયેલો રહે છે. સ્વરાને સ્પર્શતો પણ નથી. અલગ રૂમમાં સૂવા ચાલી જાય છે. પેપર્સ તૈયાર કરવાના છે, તારી ઊંઘ ડીસ્ટર્બ ન થાય એવા બહાના કાઢે છે. સ્વરાથી એ દૂર ને દૂર થતો ચાલ્યો છે. સ્વરાને મનમાં અનેક સવાલો ગોરંભાય છે. શું આનંદને મારામાંથી રૂચિ ઊડી ગઈ છે? શું મારામાં એને કોઈ ઉણપ વર્તાય છે? શા માટે આટલા બધા સખત કામના બોજ નીચે એ દબાયેલો રહે છે! ચોપાસ પુસ્તકોથી ઘેરાયેલો રહે છે?

આનંદને રાજી રાખવાના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે. સ્વરાને મન થાય છે, આનંદના ગળે હાથ વીંટળી, સ્નેહથી પૂછવાનું - શું થયું છે આનંદ તને - કેમ આટલો બદલાઈ ગયો છે. કેમ આટલો અસ્વસ્થ રહે છે. ચાલ કોઈ સારા ડોક્ટરને બતાવીએ - પણ આનંદ ચીડાઈ જઈ એક જ જવાબ આપે છે. કંઈ થયું નથી મને! સ્વરા જડવત બની જોયા કરે છે. એની નજર આનંદના ચહેરા પર સ્થિર થઈ અટકી જાય છે. એની આંખો છલકાવા લાગે છે. આનંદ સાથેના મધુર સહવાસના દિવસો યાદ કરી એ મીઠી ધ્રુજારી અનુભવે છે. પણ આનંદ. જાણે નિષ્પ્રાણ પૂતળું. સ્વરાની કોઈ કારી એને જાણે સ્પર્શતી નથી.

સ્વરા દ્વિધા અનુભવે છે, ક્યાં ભૂલ થઈ મારી? શું એને એકલો અમેરિકા જવા દીધો એ જ મોટામાં મોટી ભૂલ હતી? સ્વરાના મનમાં અનેક શંકા આશંકાઓ જાગે છે. ઘરમાં રાંધ્યા ધાન રજળે છે. સ્વરા

હવે પાણિયારે દીવો કરતી નથી. સંધ્યાઆરતી કરતી નથી. કોના માટે' એનો મનનો માનેલો જાણે પરાયો થઈ ગયો છે. આનંદને આશ્વાસન આપવા, વળગી પડવા મન થઈ જાય છે પણ આનંદ જાણે હીમનું પૂતળું બની ગયો છે. એને સ્પર્શવાની હિંમત સ્વરા ગુમાવી બેઠી છે.

આનંદ ધીરે ધીરે ગળતો જાય છે, ધમણની જેમ એના શ્વાસ ચાલે છે, એ ડોક્ટર પાસે જાય છે, કયા ડોક્ટર પાસે ગયો એ સ્વરાને કહેતો નથી. સ્વરાને વેણ ઉપડી, એ માને લઈ હોસ્પિટલમાં ગઈ.

ડોક્ટરનો ફોન આવે છે, હોસ્પિટલમાંથી, આનંદ આજે અહીં એડમીટ થયો છે. કઠિણમાં છે. સ્વરા હાંફળી ફાંફળી આનંદને હોસ્પિટલમાં મળવા જવા દોડી. ડોક્ટરે કહી દીધું, એ રોગથી ઘેરાઈ ગયો છે, એને મળવા દેવાય તેમ નથી. તમે સુવાવડી છો. પણ થયું છે શું? એઈડ્સ -

સ્વરાના જાણે બારે વહાણ ડૂબી ગયા. આનંદને એઈડ્સ? કેમ? પોતાનામાં શું ઉણપ લાગી હશે? સંશોધન માટે અમેરિકા ગયેલો આનંદ એઈડ્સ લઈને આવ્યો? સ્વરાના બધા અરમાનો બળીને ખાક થઈ ગયા. પોતાના જીવનનું એક અંગ - એને જાણે ગ્રહણ લાગી ગયું. પોતાનો માણસ પરાયો બની ગયો.

ફરી ફરી મનમાં એક જ પ્રશ્ન ધૂમરાયા કરે છે. મારામાં કોઈ ખામી દેખાઈ એમને? મારી શી ભૂલ થઈ ગઈ? સ્વરાની ભૂલ હતી કે આનંદની - એનો જવાબ હવે કદી મળવાનો નથી. કારણ આનંદ સદાને માટે મૌન બની ગયો છે.

શું આનંદને પોતાના બાળકને રમાડવાનો, આનંદ લૂંટવાનો લહાવો પણ ન મળી શક્યો? કેમ? શા માટે?

સંકલ્પ

માણસનું મન ચંચળ છે, સ્થિર રહી શકતું નથી. અહીંથી તહીં, આમથી તેમ ભટક્યા કરે. એટલે જ કહે છે કે ‘મન એવં મનુષ્યાણાં કારણં બંધ મોક્ષયોઃ’ આપણે નિર્ણય કર્યો કે મન તરત જ બળવો પોકારશે. એ નિર્ણય ફેરવવા અનેક તર્ક વિતર્કો શરૂ થઈ જશે. નક્કી કર્યું કે દરરોજ સવારે વહેલાં ઊઠી મોર્નિંગ વોક-ફરવા જવું છે. કસરત કરવી પડશે. વજન ઘટાડવા ડાયેટીંગ શરૂ કરવું છે. તળેલું ખાવાનું બંધ, મિઠાઈ બંધ. પણ મન અવળચંડું છે. જે કરવાની મનાઈ હોય ત્યાં જ એ ચીટકી જાય. અરે આજનો દિવસ ચલાવી લઈએ. કાલથી બંધ. પડેલી લત છૂટતી નથી કારણ મન મક્કમ રહી શકતું નથી. સાસુને ટેવ પડી છે, વહુ પર હુકમ જમાવવાની, ટકટક કરવાની. ક્યારેક દયા આવે. બિચારી નોકરી કરે છે, કમાઈને લાવે છે, અમારી મર્યાદા જાળવે છે. કંઈ કહેવું ન જોઈએ. પણ તુરત જ મન ઉપર સાસુપણું સવાર થઈ જાય, એમ છોડી દઈએ તો માથે ચડી જાય. વહુ ઉપર દાબ તો રાખવો જ પડે.

કબાટમાં કપડાં સમાતા નથી. મનથી વિચાર્યું કે આ વર્ષે કોઈ નવા કપડાં ખરીદવા નથી પણ સેલનું પાટિયું જોયું કે નીકળી પડીએ છીએ દુકાનના પગથિયે ચડવા, ક્યાં ખરીદવું છે? જરા જોઈ તો લઈએ. અને ન જોઈતા, બે ચાર ડ્રેસ, એક બે સાડી ખરીદાઈ જાય. મન ઉપર સંયમ રાખી શકાતો નથી.

કીટી પાર્ટીમાં જઈએ. એકબીજાની ચાડીચૂગલી કરીએ. વિચાર્યું, મૂકને પંચાત. ઘરે ઘરે માટીના ચૂલા હોય. આપણે કોઈની નિંદા કરવી નથી. પણ ચાર મળ્યા ચોટલા, ભાંગ્યા ઘરના ઓટલા-જરા કોઈ વાતની શરૂઆત કરે, આપણે લાગી પડીએ વાતનું વતેસર કરવા માંડીએ. આપણને ખબર છે, મોઢામાંથી ક્યારેક ખરાબ શબ્દો નીકળી જાય છે, કોઈનું બૂરું ઇચ્છી લઈએ છીએ. એ ખોટું છે. આપણે કોણ બીજાનો ન્યાય કરવાવાળા? હવેથી મારે આવી ચર્ચામાં ભાગ લેવો જ નથી.

કોઈનું ખરાબ બોલવું નથી, ઇચ્છવું નથી. પણ નિંદારસ એવો લલચામણો છે કે જાણ્યે અજાણ્યે આપણે એમાં લપેટાઈ જઈએ છીએ. બર છે કે તીખી તમતમતી, તળેલી વાનગી ખાવાથી પેટમાં બળતરા થાય છે, એસીડીટી થાય છે, હરસનો દુઃખાવો થાય છે, પણ તીખીતમ પાણીપૂરી, ભેળ જોઈ મન લલચાઈ જાય છે, ખવાઈ જાય છે અને પછી દુઃખી થઈએ છીએ પછી પસ્તાઈએ છીએ પણ હવે શું?

કાલથી અમુક વસ્તુ કરવી જ નથી. એવો નિર્ણય કર્યો, પણ એનો અમલ કરી શકતા નથી. કારણ લાલચ, મનની મક્કમતાનો અભાવ. એટલે જ મનને મક્કમ કરવા, પચપાણ આપવામાં આવે છે કે જેથી મન પર કાબૂ રહે. અધિક મહિનામાં ઉપવાસ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો પણ મન તો પાઉંભાજી, પાણીપૂરીમાં ભટકતું હોય.

જરા વિચારીએ, આપણે નક્કી કર્યા પછી પણ મન કેમ ભટકી જાય છે. પેલા દુર્યોધનની જેમ-જાણું છું કે ખરો ધર્મ શો છે પણ મનને રોકી શકતો નથી. જાણું છું કે ખરો ધર્મ શો છે પણ તેને પાળી શકતો નથી. કારણ મનની દુર્બળતા. જેટલી મનાઈ કરો, મન બંડ પોકારશે. છોકરાને અમુક વાતનું બંધન કરીએ, એ સૌથી પહેલાં એ બંધન તોડવા લલચાઈ જશે. પરીક્ષા પાસે આવે છે. પહેલાં ભણી લે પરીક્ષા પછી રમજે. જે ચીજની મનાઈ કરી, એ ચીજ સૌ પહેલાં કરવા મન લલચાઈ જાય છે. જુગાર, શરાબ ખરાબ ચીજ છે એ ખબર હોવા છતાં એનો છોડી શકતા નથી. સારું અપનાવવું સૌને ગમે. સારું અપનાવવું સહેલું છે, પણ ખરાબ ચીજને છોડવી અઘરી છે.

માણસ હોંશિયાર હોય, બુદ્ધિશાળી હોય, આવડત હોય પણ મનની સ્થિરતા ન હોય તો કાર્ય સિધ્ધ કરી શકે નહીં. મન વગરનું મળવું ને જાત વગરનું ભડવું. ઝઘડો લોચન-મનનો. સારી ડીઝાઇનના દાગીના કોઈએ પહેર્યા, ડીઝાઇનર સાડી કોઈએ પહેરી, મનને ગમ્યું, લાલચ લાગી. હું પણ ક્યારે આવું ખરીદું અને પહેરું.

સીગરેટ પીવાથી, દારૂ પીવાથી કેન્સર થાય. ટી.બી. થાય, બંને ભયંકર રોગ છે, એવા રોગી કેવા પીડાય છે, એ નજરે જોયું છે. છતાં મનને રોકી શકતા નથી. મન લલચાવે, ફોસલાવે અને આપણે ઢીલા પડી જઈએ. મનને દબાવવાથી, સમજાવવાથી કે ડરાવવાથી એ સમજતું

જ નથી.

હા, આ બધા પતનમાંથી બચાવે છે સામાજિક, કોટુંબિક પરંપરા, સમાજમાં આપણું માન સન્માન. જો એનો ખ્યાલ મનમાં સજજડપણે બેઠો હોય તો આપણને પતનના માર્ગેથી બચાવી લે. આપણો પરિવાર જૈન કે વૈષ્ણવ છે. કાંદા લસણ વર્જ્ય છે. માંસાહર વર્જ્ય છે. આપણાથી આવું ન જ ખવાય. એવો મક્કમ નિર્ણય સહજપણે થઈ જ જાય.

પત્ની ઝઘડાખોર હોય, અજજડ હોય, ક્યારેક પતિ વરણાગિયો હોય, પરસ્પર નિભાવી લઈએ. પરિવારની આબરૂ ખાતર, બહાર લફડા ન જ કરાય. માણસના મનમાં સતત મહાભારત ચાલુ જ હોય છે. આ કરું કે ન કરું, દશ દુઃખ ત્વ દશ દુઃખ. પણ મન ઉપરનો સંયમ જ આપણને પતનના માર્ગે જતા રોકી શકે. પૂ. ગાંધી બાપુએ પોતાના મનની નબળાઈને કારણે કરેલી ભૂલોનો નિખાલસપણે એકરાર કર્યો છે.

‘તોરા મન દર્પણ કહલાયે, ભલે બુરે કર્મો કો દેખે ઔર દિખલાયે.’ મનની અંદર ઝાંકીને જુઓ. મનની મક્કમતા હોય તો જ માણસ નિર્ણય ઉપર મક્કમ રહી શકે. નબળા મનના માનવી હોવા છતાં હિમાલય ચડી શકે. માટે મનને મજબૂર થવા ક્યારેય ન દેવું પણ મજબૂત બનાવવું.

મન કે હારે હાર હૈ પ્યારે, મન કે જીતે જીત.

હમ હોંગે કામિયાબ. કામિયાબીનો સંકલ્પ આપણને જીતારી દેશે. સંકલ્પ કરવો, અને એ સંકલ્પને દૃઢ બનાવવો, એ આપણા મન ઉપર છે, મન આપણું છે, આપણે એના ઉપર વિજય મેળવવો જ રહ્યો.

ન ઘરની ન ઘાટની

માતાપિતાની લાડકી ઉષ્મા. ગોરી ગોરી, નમણી કાયા. બધા વખાણ કરે. મા અમીતા દીકરીના વખાણ કરતા થાકે નહીં. મારી દીકરી રૂપે-ગુણે સર્વ સંપન્ન છે. જેને ત્યાં જશે એના ભાગ્ય ઉઘડી જશે. અમીતાની બહેનપણી કામ્યા, કામ્યાનો દીકરો કુણાલ. કુણાલને કોઈના લગ્નમાં જોયો ઉષ્માએ. ઉષ્માએ મા અમીતાને વાત કરી. અમીતાએ કામ્યા પાસે એના દીકરીના સંબંધની વાત મૂકી. બંને બહેનપણીઓ વેવાણ બની ગઈ.

ઉષ્મા-કુણાલના લગ્ન થયા. બધા ખુશખુશાલ હતા. મા અમીતા-દીકરી ઉષ્મા બંને મનમોજી, આપ મતલબી. દીકરીના વખાણ કરી કરી મોંએ ચડાવેલી. જો કે કામ્યાએ પહેલેથી જ અમીતાને કહ્યું હતું કે તાર દીકરી રૂપાળી છે. મારો દીકરો જરા શ્યામ છે. તમે લોકો પૈસાવાળા છો, અમે ખાધેપીધે સુખી છીએ. મારો દીકરો કુણાલ બુદ્ધિશાળી છે, કમાઉ છે, વિનયી, વિવેકી છે. ગરજ હતી, અમીતાએ કહ્યું-પુરુષનું રૂપ ન જોવાય, ગુણ જોવાય.

લગ્ન ધામધૂમથી થઈ ગયા. ઉષ્માના મનમાં સુપીરીયોરીટી. વર બહેનપણીઓમાં પ્રેઝન્ટેબલ હોવો જોઈએ. એવું કોઈએ એના મનમાં ઠસાવ્યું. ઉષ્મા કાયા કાનની, પોતે રૂપવંતી છે. વાતવાતમાં કુણાલને ઉતારી પાડે. બહેનપણીઓ વચ્ચે હાંસીપાત્ર બનાવે-કાગડો દહીંથરું લઈ ગયો, કહી અપમાન કરાવે. કુણાલ ખાનદાન પરિવારનો, મા પાસે ફરિયાદ કરે. મા કહે બેટા, પડ્યું પાનું નિભાવી લે. આપણે રૂપ જોઈ મોહી પડ્યા. હવે પસ્તાઈએ છીએ.

કુણાલનો મિત્ર કરણ દુબઈથી આવ્યો. મિત્રપત્નીને આકર્ષવા જાતજાતની ગીફ્ટ આપી. કોસ્મેટીક્સ, ઘડિયાળ, પર્સ વગેરે. કરણ ઉષ્માને મળવાને બહાને વારંવાર ઘરે આવવા લાગ્યો. કુણાલને ઉતારી પાડે. કુણાલ માવડિયો છે. યુવાન પત્નીને સાચવતા આવડતું નથી. હનીમુન કરવા સ્વીટઝર્લેન્ડને બદલે માથેરાન લઈ

ગયો. પતિ પત્નીના લગ્નજીવનમાં તિરાડ પાડવા એ સફળ થયો. કુણાલ મિત્ર કરણની ચાલબાજી સમજી ગયો. ઉષ્માને ચેતવણી આપી કે એને બહુ ભાવ આપવા જેવું નથી. એની દાનત ખરાબ છે. ગીફ્ટ આપી આપી તને ભોળવે છે. ઉષ્મા લાલચી હતી. કુણાલ કડકો છે. પોતે કંઈ અપાવી શકતો નથી. એના મિત્ર સાથે હસીબોલીને વાત કરું એ એનાથી સહન થતું નથી. સાવ મુંજી જેવો છે, પોણીયો.

એક દિવસ થાક્યો પાક્યો કુણાલ ઘરે આવ્યો. ઉષ્મા અને કરણ નજીક નજીક બેઠા હતા. તાલી દઈ દઈ વાત કરતા હતા. કુણાલનો પિત્તો ગયો. કંઈપણ બોલ્યા વિના અંદરના રૂમમાં જતો રહ્યો. ખાસ્સી વાર સુધી ઉષ્મા અને કરણ હાહાખીખી કરતા રહ્યા. કરણના ગયા પછી કુણાલે ઉષ્માને ઝાટકી નાંખી. પરાયા પુરુષ સાથે આવું વર્તન ન શોભે. પ્યારથી ઉષ્માને સમજાવવા પ્રયાસ કર્યો. તું પરણેલી છે. પરાયા પુરુષ સાથે આવું વર્તન ન શોભે. ઉષ્માની આંખે પડળ ચડ્યા હતા. એને કરણ ગમવા લાગ્યો હતો. એના દુબઇના વૈભવની વાતો સાંભળી કરણ પ્રત્યે એ આકર્ષાવા લાગી. બસ બહાનું મળી ગયું. બેગમાં કપડાં ભરી પિયર ચાલી ગઈ. મા અમીતાએ બહુ સમજાવી, કુણાલે માફી માંગી, પણ ઉષ્મા કોઈનું સાંભળવાના મુઠમાં ન હતી. એને કરણનો સહવાસ ગમવા લાગ્યો હતો.

કુણાલ સમજાવવા આવ્યો. માફી માંગી, ઘરે પાછી ચાલ. ઉષ્મા કહે તમે મારા પર ખોટા આક્ષેપો મૂક્યા. કુણાલ ઘગી ઊઠ્યો. હું એકલો જ નહીં, આખું ગામ તારા પર થૂંકે છે. તું પરાયા પુરુષની લપેટમાં આવી તારું લગ્નજીવન બગાડી રહી છો. ઉષ્મા ક્યાં ગાંજી જાય તેવી હતી. એને બહાનું જોઈતું હતું- કહે મારી ચાલચલગત પર તમે આક્ષેપ મૂક્યો, હવે તમારે ઘરે ક્યારેય નહીં આવું. છૂટાછેડા લઈશ. કરણ સાથે પરણીને તમને બનાવી દઈશ. ઉષ્માએ બધી વાતે મર્યાદા પાર કરી દીધી. એકવાર નહીં, હઝાર વાર કરણ સાથે ફરીશ, ઘર માંડીશ. ઘાયલ વાઘણની જેમ ઉષ્મા છંછેડાઈ પડી. જાતે જ પગ પર ફુહાડો માર્યો. લોભ, લાલચ, વાસનાને કારણે પોતે જાતે કરણના

કપટમાં ફસાઈ પડી.

કરણે ઉષ્માનો ફાયદો ઊઠાવ્યો. મોજમજા કરી લીધી. કહે, હું દુબઇ જઈ તારા માટે કાગળો મોકલું છું. કરણ દુબઇ ગયો તે ગયો. ઉષ્મા અકળાવા લાગી. માંડ માંડ ફોન લાગ્યો, પણ કરણ ફોન લીધો ન હતો. એની પત્નીએ લીધો. એણે વોર્નીંગ આપી, અમારા ઘરસંસારમાં આગ ચાંપતી નહીં. હું પોલીસ ફરિયાદ કરીશ. કરણ તને ક્યારેય દુબઇ બોલાવી શકશે નહીં. માટે અમારા જીવનમાંથી હટી જવામાં જ ભલીવાર સમજજે. અહીં પોપાબાઈનું રાજ નથી.

ઉષ્મા શું કરે હવે ? કુણાલનું ઘર એ જાતે છોડી ચૂકી હતી. માબાપે તેને સંઘરવાની ના પાડી દીધી. એ ન રહી ઘરની કે ન રહી ઘાટની.

જીવ

Life is battlefield struggle, fight out. જિંદગીનું બીજું નામ અવિરત સંઘર્ષ. બચ્ચું માના પેટમાંથી બહાર આવે, સ્વયં સંઘર્ષ કરીને. માએ જન્મ આપ્યો, એવું કહીએ છીએ. ઉત્ક્રાંતિનો નિયમ છે struggle for existence. નાના મોટા પ્રત્યેક જીવ, વનસ્પતિ બધાએ ટાઢ, તાપ, વરસાદ, પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડે છે. સહરાના બળબળતા રણમાં કે બરફાચ્છાદિત ટુંડ પ્રદેશમાં કે આફ્રિકાના જંગલમાં બધે જ વિષમ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં જીવન ટકી રહે છે. પાંગરે છે. વૃક્ષો-વનસ્પતિ ખીલે છે.

જે જીવે તે સિકંદર. સૌને જીતવું છે, આજુબાજુનો પ્રદેશ સર કરવો છે. કારણ દરેક જીવને વિસ્તરવું ગમે છે. બીજા ઉપર સરસાઈ મેળવવી છે.

અસલના જમાનામાં ગમે ત્યાં નદી કિનારે ખેતર બનાવો, ઘર બનાવો, ગમે તે ઝાડના ફળ તોડીને ખાઓ-સબ ભૂમિ ગોપાલકી. પણ ધીરે ધીરે કબીલા બનતા ગયા. માલિકીભાવ આવતો ગયો. અંગત-આંગત મૂડી-જમીન કરી લેવાની લાલસા જાગી. સરહદો નક્કી થઈ. મારી સરહદમાં કોઈને ઘૂસવા નહીં દઉં. મૂડીવાદનો જમાનો આવ્યો. શર, હુણોના ધાડા ને ધાડા ધસી આવ્યા. ભારતની સમૃદ્ધિ લૂંટવા પરદેશીઓ આવ્યા. યુદ્ધો લડાયા. હાર ને જીત. હરીફાઈનું તત્ત્વ દાખલ થયું. સામેવાળાને હરાવીએ વિજેતા બનવું, એ સ્વપ્ન સેવાવા લાગ્યું. અડોશપડોશના રાજ્યો પર આક્રમણ કરી રાજા પોતાનો પ્રદેશ વિસ્તારે. કલિંગ દેશમાં યુદ્ધ થયું. અશોક રાજા સમ્રાટ બન્યો. પછી સમજાયું કે યુદ્ધમાં કેટલાનો વિનાશ કર્યો? અહિંસાનો ભાવ જન્મ્યો. ગોમતેશ્વર-ભાઈ-ભાઈઓ વચ્ચે યુદ્ધ. અંતે જ્ઞાન, વાળનો લોચ કર્યો. બાહુબલી, ગોમતેશ્વર, હાથી પરથી નીચે ઉતરો, અહંનો નાશ કરો એ જ સાચો વિજય.

નાટકની હરીફાઈ, ગરબાની હરીફાઈ, સંગીતની હરીફાઈ, ક્રિકેટની

હરીફાઈ, ઓલીમ્પીક. છેવટ પૂરવાર શું કરવું છે? અમે બીજા કરતાં ચડિયાતા છીએ. વિશેષ આવડતવાળા છીએ. superior છીએ. આ સર્વોપરીવાદમાંથી જ તો હીટલર, મુસોલીની જન્મ્યા.

રાષ્ટ્ર-રાષ્ટ્ર વચ્ચે હરીફાઈ. ચીન, રશિયા, અમેરિકા બધાને સર્વોપરી રાષ્ટ્ર બનવું છે. બીજાને હરાવવા છે. પોતાનો વિકાસ સાધવા પ્રયત્ન કરો, પણ બીજાને હરાવવાનું ધ્યેય હાનિકારક.

કાઠિયાવાડમાં ભાઈ-ભાઈઓ વચ્ચે ગરાસ માટે ઝઘડા, ખૂન ખરાબા, બહારવટા થયા. ભારત-પાકિસ્તાન વચ્ચે કાયમ સંઘર્ષ ચાલ્યા કરે છે. કોઈના જીવને જંપ નથી. આને કારણે જગતમાં આતંકવાદ વકર્યો છે.

કૌરવો-પાંડવોનું યુદ્ધ પ્રખ્યાત. ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચેનું મહાભારત. લોહીયાળ સંગ્રામ. પાંડવોની જીત-પણ જીત કોના ભોગે? શું મેળવ્યું. બંને પક્ષે બરબાદી, અશાંતિ.

રાખેંગાર રાણકને ઉપાડી ગયો, સિધ્ધાર્થ જયસિંહને હરાવવા, પરિણામ? જુનાગઢ પડ્યું. રમતમાં હરીફાઈ હોય, પણ ખેલદિલી જોઈએ. હારેલાને પણ માન આપો. અભિનંદન આપો. જીત ને હાર - એ તો દરેક રમતના બે પલ્લા છે. પરીક્ષામાં પહેલા નંબરની હરીફાઈ. સૌને ટ્રોફી મેળવવાની લાલસા છે. અન્યને જીતવા માટે હરીફાઈ નથી કરવાની. સાસરિયામાં બધાના દિલ જીતી લેવાના છે. એ કળા બહુ ઓછાને હસ્તગત હોય છે.

સંસારને જીતવો બહુ અઘરો છે. મન ચંચળ છે. લાલચી છે. અભિમાની છે. મન કે જીતે જીતે હૈ પ્યારે - અન્યને જીતી શકીશું પણ આપણા મન પર જીત મેળવવી, જીભ પર જીત મેળવવી, વાસનાને સંકોરી, એના પર જીત મેળવવી દુષ્કર છે.

અખાડામાં મલ્લ કુસ્તી કરે. જીતવા માટે શારીરિક બળ દાખવે, પણ સંસારને જીતવા મન પર સંયમ કેળવી મન પર જીત મેળવવી બહુ અઘરી છે.

જીતવું સહેલું છે. પણ જીત્યાનો અહંકાર ત્યાગી શકાતો નથી. રાજા ભતૃહરિએ બાણું લાખનો માળવો ત્યાગ્યો, પણ સૂક્ષ્મ અહંકાર જીતી શકાય નહીં.

માટે શાસ્ત્રમાં સાફ કહ્યું છે કે ભજન કરે તે જીતે રે મનવા - ગરવ કર્યો સોઈ નર હાર્યો રે. રાજા રાવણનો પણ ગર્વ ટક્યો નથી.

સામે માણસને ચિત કરી દેવો પડે, લડાઈમાં જીતવું હોય તો - કેટલા કાવાદાવા કરવા પડે બીજાને જીતવા માટે? એના કરતા આપણે જ ચિત થઈ જઈએ કે જા ભાઈ તું જીત્યો, હું હાર્યો. તું મહાન. તો સામો માણસ લડ્યા વિના જ ચિત થઈ જશે.

રાજા પોરસ સિકંદરની લડાઈ થઈ. પોરસને સિકંદરે પૂછ્યું, તારી સાથે કેવો વ્યવહાર કરવો. પોરસે હિંમતથી કહ્યું એક રાજાને શોભે તેવી રીતે. સિકંદર ચિત થઈ ગયો. વિજેતા બનવું સહેલું નથી. ચાણક્ય નીતિ વાપરવી પડે જીતવા માટે. શામ-દામ-ભેદ-દંડ-શક્તિ, આવડત, બુદ્ધિ. કુટિલતા-કૌશલ્ય-વ્યૂહરચનામાં પારંગત હોય તે વિજેતા બની શકે. કોઈને પણ હરાવી શકે પણ અન્યના દિલ જીતી લેવા બહુ કપરું કામ છે.

પહેલાના યુદ્ધો બાહુબળથી લડાતા. કુસ્તી પછી ભાલા, તીર બચ્છી આવ્યા. પછી શસ્ત્રો આવ્યા પછી અણુ, પરમાણુ શસ્ત્રો વિકસાવ્યા. શત્રુથી બચવા બાંધેલા કોટકિલ્લા નકામા થઈ ગયા. હવે તો ગમે ત્યાં બૉબ મૂકી દઈ ઉડાડી દઈ શકાય.

નિરબલકી લડાઈ બલવાનસે - યે કહાની હૈ દિયેકી ઔર તુફાન કી.

કોઈની પ્રતિષ્ઠા પર હુમલો કરવો, તેને હરાવવા માટે. જ્ઞાનમાં હરાવવા રાજાઓ સભામાં વાદવિવાદ કરાવતા. ધંધામાં-નોકરીમાં-પદ પ્રતિષ્ઠા મેળવવા સામાને હરાવો બસ હરાવો, જીતના જલસા કરો.

સામી વ્યક્તિને જીતવી છે, એમાં બળની જરૂર નથી. પ્રેમની જરૂરત છે. ત્યાગીને મેળવી જાણો. તમે થોડા નમી જાઓ. સામી વ્યક્તિ નમી જશે. વિગ્રહ ખતમ. સાચું શાસન દિલ પર રાજ કરવાનું છે. ગાંધીજીએ સમગ્ર ભારતીય પ્રજાના દિલને જીતી લઈ રાજ કર્યું. સારપથી જીતી શકો. દયા, કરુણા-સદ્વચન, સદ્વર્તનથી સામા માણસને જીતી શકાશે.

દુશ્મનની ઉપર વિજય મેળવવો સહેલો છે. પણ એના દિલને જીતી

લેવા અંદરની તાકાતની જરૂરત છે.

અન્યને પરાજય આપવાની સૂક્ષ્મ ભાવનાથી જ સંઘર્ષ વધે છે. જીતતા રહેવાનો નશો માણસને પુરુષાર્થ કરવા પ્રેરે છે. જીતવાની વૃત્તિ જ માણસને નવી દિશાઓ ખોજવા પ્રેરણા આપે છે. દા.ત. કોલંબસે નવો પ્રદેશ શોધ્યો. નવું નવું શોધવું, ભૌતિક સર્જન કરતા રહેવું તો સર્વોપરી બની શકીશું. બીજાને નડતરરૂપ થઈને નહીં બીજાને સહાયરૂપ થઈને મહાન બની શકાય. સંઘર્ષમાં સુખ નથી. હા, થોડો આનંદ જરૂર મળે - ક્ષણિકવાર જીતનો પણ પછી વિષાદ.

એના કરતાં હા ભાઈ - તું મોટો - તું જીત્યો.

બસ મૈત્રી જ મૈત્રી.

નશ્વરતા

જે જન્મ્યું તે જાય, જે ખીલ્યું તે કરમાય. એ જગતનો ક્રમ છે. કરોડો યોનિમાં જન્મ લીધા પછી માનવજન્મ મળે છે. માનવને ઇશ્વરે મન, બુદ્ધિ આપ્યા છે. કર્મ કરવાની સત્તા આપી છે. સત્કર્મો થકી એ દેવ બની શકે, દુષ્કર્મો થકી દાનવ પણ બની શકે. શું બનવું છે એ દરેક જીવે પોતે જ નક્કી કરવાનું છે.

ખુદ ઇશ્વર જ્યારે જ્યારે અવતાર લે છે, એમને પણ મરણ આવે જ છે. અહીં કોઈ કાયમી નથી. પણ ખૂબી તો જુઓ, યુધિષ્ઠિરને યક્ષે પ્રશ્ન પૂછ્યો - કિમ આશ્ચર્યમ્ અને એનો જવાબ હતો કે માણસ જાણે છે કે હું અહીં કાયમ રહેવા આવ્યો નથી. છતાં જાણે અહીં કાયમ રહેવાનો જ હોય એવા ડેરા તંબુ તાણી બેસે છે. જાણે અમરપટો લખાવીને આવ્યો હોય તેમ. દરેકને ખબર છે કે ખાલી હાથ આવ્યા હતા. ખાલી હાથે જવાનું છે. તો યે અઢળક ધનસંપત્તિ સંગ્રહ કર્યા કરે છે. ધરવ થતો નથી. મારું મારું કરી મરે છે. ઉઘાડી આવ્યા, જન્મ્યા ત્યારે શરીર પર વસ્ત્ર ન હતું જઈશું ત્યારે પણ નહીં હોય. તો પછી આ બધા ઉધામા શાને માટે? કશું કાયમી નથી, કોઈ ક્ષણ અનંત નથી. જે પળ ગઈ તે ગઈ, ફરી પાછી આવવાની નથી. માયા ક્ષણભંગુર છે, આ દેહ ક્ષણભંગુર છે.

છતાં માનવી માયામાં રાચે છે. કૂડકપટ કરે છે. સ્વાર્થ ખાતર ઉપર ઉપરથી મીઠું મીઠું બોલે અને મનમાં કડવાશ ભરી હોય. માણસ અનેક વિપરીતો વચ્ચે જીવન ગુજારે છે. તો યે એને સત્ય લાધતું નથી. લાધે છે તો માનવું નથી. મિથ્યાત્વમાં રાચવું છે. નાના નાના મોહની આદત પડી ગઈ છે. એ આદત પછી આપણું સત્ય બની બેસે છે. પહેલાં વડવાઈ બની લટકે છે, પછી જાણે પોતે જ વડનો ટેકો હોય એવી માન્યતા ધરાવતો થઈ જાય છે માનવી. માયા જાણે ડાકિની બની તમને ઘેરી વળે છે. દીકરો જણ્યો મોટો થશે. પરણાવીશું પછી દીકરોવહુ અમારી સેવા કરશે. દીકરાના દીકરાને રમાડવો છે. સાત પેઢી ચાલે

એટલું એકત્ર કરી લેવું છે.

અરે વિચારતા નથી કે બધું તૈયાર ભાણે મળશે. ભાવિ પેઢી આળસુ, વિલાસી બની જશે. પરિશ્રમનો મહિમા એ જાણતો નથી. તમારી પેઢીનું નામ ઉજાળવાને બદલે લજાવશે. મનમાં અનેક ઓરતાઓના સર્પ ફૂંકાડા માર્યા કરે છે. પોતાના મરણ પાછળ સંતાનોએ શું શું કરવું એની યાદી તૈયાર કરે છે. આશારૂપી સાંકળથી જકડાયેલો જીવ કેટલા ધમપછાડા મારે છે. શરીર વૃદ્ધ થાય છે. થાકે છે, પણ મનના અશ્વ હજુ દોડાદોડી કરે છે. સંયમની લગામથી એને કાબુમાં રાખવાનું દૈવત આપણા હાથમાં નથી. મમતા મરતી નથી. જીવનનું અસ્તિત્વ છે એટલે જ તો મૃત્યુની વેદના છે. આપણા જીવતા જ કેટકેટલાને સ્મશાને પહોંચાડ્યા. હડાપણ ડોળ્યું. એ એ સ્મશાનવૈરાગ્ય છે. સાચું જ્ઞાન લાધતું નથી. લાધે તો પણ એ સ્વીકાર્ય નથી. જીવને જવું જ નથી આ જગત છોડીને પણ જવું જ તો પડશે, થાકીને, હારીને માંદા પડીને.

વાતો તો બધા મોટી મોટી કરીએ. સત્સંગમાં જઈએ. વેદપુરાણો વાંચ્યા. પણ એનું જ્ઞાન કોઈને ગમતું નથી. પરંતુ પચાવવું નથી. મોક્ષ મળે એ માટે સતત ક્રિયાકાંડો કર્યા કરશે. મંદિરમાં ભટકશે, ભજનો કરશે. મોટી ખુમારી સાથે ધર્માત્મા હોવાનો દંભ આચરશે. એમ મોક્ષ ક્યાં મારગમાં પડ્યું છે? માણસ ભ્રમણામાં રાચ્યા કરે પણ એનો માંઘલો તો સતત તેને ચેતવ્યા કરે છે. સંસારમાં મોટાઈ મેળવવા, માન મેળવવા કાળા ધોળા કર્યા એનો ડંખ મનમાં અપરાધભાવ જગાવે છે. ગાડી, મોટર, બંગલા, ધન, વૈભવના આભાસી સુખમાં માનવી રાચ્યા કરે છે. ખબર છે છતાંયે સત્ય સ્વીકારવાની માનસિક તૈયારી નથી. જે ભગવાને તેને બનાવ્યો એ ભગવાનને એ સતત બનાવતો રહે છે.

મરણની બાદ પણ માયાનું બંધન નથી છૂટવાનું. આખર બધું શૂન્ય થઈ જવાનું છે. ચાર દિનોંકી ચાંદની, ફિર અંધેરી રાત. એટલે જ નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, અખો ચેતવી ચેતવીને કહે છે.

તિનકા તિનકા ચુનકર મહેલ બનાયા,
લોગ કહે યે મેરા ઘર હૈ,
ના યે તેરા, ના યે મેરા

યે તો રૈન બસેરા હૈ-
 યે દુનિયા હૈ માયા જાલ
 યે દુનિયા મેરા બાબુલ કા ઘર
 વો ઘર મેરા સસુરાલ.
 મીરાં મગન થઇ નાચી, કરના ફકીરી ફિર ક્યા દિલગીરી
 સદા મગન મેં રહના જી.
 સંસારની નશ્વરતા સમજાઇ જવી જોઇએ.

તમસ

મને અંધારા બોલાવે, મને અંજવાળા બોલાવે. મરતી વખતે
 માણસની આંખે અંધારા આવતા હશે. પણ એ અંધારાની પાછળ એક
 નવો સૂર્ય ઊગવાની તૈયારી કરી રહ્યો હોય, એનું ઝાંખું ઝાંખું અંજવાળું
 પણ દેખાવા લાગે. ઘોર અંધારી રાતલડી મા, નિસર્ચા ચાર અસવાર.
 ઘોર અંધારામાં યે ઇશ્વરીય સંકેત ભાળી શકાય, કોઈ દૈવી તત્ત્વ તમને
 અંધારામાંથી ઉગારવા મદદ કરે. કહે છે કાળા વાદળની કોરમાંથી જ
 પ્રકાશનો જન્મ થતો હોય છે. કાળી કાળી વાદળીમાં વીજળી ઝબુકે,
 મોર કરે કલશોર, જંગલોમાં બોલે છે મોર. અમાસની ઘનઘોર રાત્રીએ
 આકાશમાં ચંદ્ર ભલે ન દેખાતો હોય, અગણિત ટમટમતા તારાઓ
 રાત્રીને દેદીપ્યમાન બનાવે છે. બપોરે ધોમધખતો સૂર્ય તપતો હોય,
 રાત પડે, અંધારું જામે. ઘરને ઉંબરે મૂકેલો નાનો શો દીપક અંદરબહાર
 અજવાળું પ્રસરાવે.

લોકોને અંધારાનો ડર લાગે. રાતવરત અંધારામાં બહાર નીકળતા
 શરીરમાં ધ્રુજારી છૂટે પણ અંધારાને પોતાકું અજવાળું હોય છે. એક
 એક ડગલું આગળ વધતા જઇએ, ઝાડ, ખાડા, ટેકરા બધું દેખાવા
 માંડે. અંધારામાંથી જ અજવાળાની કેડી કંડારાતી દેખાય. અંધારામાં
 કશું દેખાય નહીં એ આપણી ધારણા છે, માન્યતા છે પણ અંધારાને યે
 આંખો હોય છે. ધ્રુવડને રાત્રે અંધારામાં જ બધું દેખાય.

શ્રાવણ વદની રાત્રિ હોય, વરસાદ જરા જંખ્યો હોય. પંખી-જાનવર
 સૌ પોતપોતાની બખોલમાં, માળામાં જંખી ગયા હોય. ઝાડ પર,
 વનસ્પતિ પર, રસ્તા પર અંધારાનું સામ્રાજ્ય ફેલાઇ ગયું હોય.
 અંધારાનો આભાસી ડર માણસને થયરાવે. બાકી અંધારાને નિરબવા
 માટે દેવો ખુદ તારલા થઇ આત્મમાં આગિયાની જેમ ઉડાઉડ કરે,
 ચમકારો દાખવે.

પ્રત્યેક રાત્રિને પોતાનું અંધાર સૌંદર્ય હોય છે. અંધારાને જોઇ ડરી
 જવાનું નહીં. ક્યારેક એ જ અંધકાર ગુલાબના પુષ્પની પાંદડીઓમાં

સંતાઈ જતો હોય એવું લાગે, જાણે શરમાળ, રેશમી વૃક્ષો આપણી સાથે જાણે વાત કરવા - વાત માંડવા ઉત્સુક હોય. અંધકારમાં બધું શાંત-શાંત નિરવ લાગે. પણ એ અંધારું જ આપણી આંખોને આવકારે. આપણી આંગળી પકડી, અજાણી કેડી પર દોરી જાય. આવી આત્મીયતા ક્યાં માણવા મળે ?

પણે પણ અંધારાનું અસ્તર લણાઈ ગયું હોય. અંધારું વૃક્ષની ડાળીઓ પર ઝૂલતું દેખાય. પણ સીમના ખુલ્લા પટમાં અંધારું બિનધાસ્ત થઈ લહેરથી આળોટે. અંધારામાં પણ એક પ્રકારની પ્રસન્નતા પ્રકટે. અંધારાથી આચ્છાદિત થયેલા પદાર્થો દેદિપ્યમાન ભાસે. અંધારું છે તો સૂરજનો ઉદય છે, અંધારું છે તો તેજ છે. અજ્ઞાનનો અંધકાર હોય તો ત્યાંથી જ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રકટશે. અને તેથી જ જ્ઞાનનો મહિમા ગવાય છે. તમસ પછી જ તેજ પ્રકટવાનું છે. તમસ સ્થાયી ભાવ નથી. તમસને વિદારીએ, અંજવાળા જ અંજવાળા રેલાઈ જશે.

નવાને આવકાર

આપણે રહ્યા પરંપરાના માણસો. જૂનું એટલું સોનું. આપણા વડીલોએ જે રીતરિવાજો ઘડ્યા, એ આપણા ભલા માટે. એને પાળવા એ આપણી ફરજ. જૂની પ્રથા, જૂના રીતરિવાજો - સારા હતા, એ દિવસોમાં, પણ આજે સમય, સંજોગો બદલાઈ ચૂક્યા છે. તો જે રીતે રીતરિવાજો પાળવા આજે પોષાય તેમ નથી. પાળવા જરૂરી નથી. એ રીતરિવાજો પાળવા એવો દુરાગ્રહ સેવવો બરાબર નથી, આગુ સે ચલી આતી હૈ -

ગ્રહણના દિવસે ઘરમાંથી બધી ખાવાની વસ્તુઓ-પાણી કાઢી મૂકવા એ રિવાજ. ક્યાંયે અડવાનું નહીં. નોકરિયાત માણસે કામ પર જવું જ પડે. ફીજમાં કેટકેટલી વસ્તુઓ, ફોજન કરી મૂકી છે. એ બધી ફેંકી દેવી પોષાય તેમ નથી. ગ્રહણ છૂટવાનું જ છે. દાન આપો કે ન આપો. ઋ પાળવાનું આજકાલ ફાવે તેમ નથી. અમે બે અમારા બેના પરિવારમાં - સ્ત્રી ક્યાંથી દૂર બેસી શકે ? રસોઈ, ઘરકામ કોણ કરે. સ્ત્રીઓ નોકરી કરતી હોય, કામ પર જવું તો પડે જ.

કાળી ચૌદશને દિવસ ચોકમાં વડા મૂકવા, અળસ કાઢવી. બોળચોથ, શીતળાસાતમ એ બધા રિવાજ આજના જમાનામાં કેટલા સુસંગત છે ? ઋષિપાંચમ એટલે સામો-ખડધાન્ય ખાવાનું, નાગપાંચમે નાગપૂજા, દૂધ પાવાનું એ બધા વ્રત આજે પાળવા યોગ્ય લાગે છે ખરા ? અમુક દિવસે અમુક રીતે અમુક કામ કરવા જ જોઈએ. શીતળાસાતમે ચૂલો પ્રકટાવો તો શીતળામા આળોટવા આવે. દાઝી જાય. એ માન્યતા આજે માનવા જેવી લાગે છે ખરી ? લગ્ન પ્રસંગે ઉકરડી નોતરવી એવા એવા રિવાજો આજે બેઢંગા લાગે છે એ સ્વાભાવિક છે. હવે નવા જમાના પ્રમાણે નવી માનસિકતા કેળવવી જરૂરી છે. શ્રાદ્ધના દિવસે કાગડાને ખીર ખાવા બોલાવવા, પૂર્વજો કાગડા સ્વરૂપે ખરેખર ખીર ખાવા આવવાના છે ? મરણ પાછળ શય્યાદાન થાય. પંથી દીવો લઈ ચાલે - શું આ રસ્તા પરનો અજાણ્યો

પંથી મરણના તેરમા દહાડે-મૃત વ્યક્તિને એનો પંથ દાખવી શકવાનો છે. એ જીવ તો ક્યારનો યે એને પંથ પળી ગયો છે.

જેનો કોઈ અર્થ નથી. જે કરવાથી કોઈ લાભ થવાનો નથી. એવા રીતરિવાજો છોડવા જોઈએ. નવી નીતિ અપનાવવી પડે. જે જીવ ગયો તે પોતાના કર્મો પોતાની સાથે લેતો ગયો. એની પાછળ ગૌદાન શય્યાદાન કરવાનો કે શ્રાદ્ધ-વાસ નાંખવાના રિવાજો કરવાનો કોઈ મતલબ નથી. જૂના રિતરિવાજોને તોડવા પડે, નવી વિચારધારાને અપનાવવી પડે. નકારાત્મકતા તરફથી સકારાત્મકતા તરફ ગતિ કરવી જ પડે.

સ્ત્રી વિધવા થઈ, વાળ ઉતરાવવા જ પડે. ખૂણો પાળવો પડે. એ બધા કુરિવાજો જો કે આજકાલ કોઈ પાળતું નથી. સૂતક પાળવાનું કોઈને પરવડે તેમ નથી. નવી દિશા, નવી નીતિ, નવા રિવાજો અપનાવવા જરૂરી છે.

ગતાનુગતિક થવાથી, જૂની જડ માન્યતાઓને વળગી રહેવાથી કેટલું નુકસાન થઈ રહ્યું છે. કોઈની વાતો સાંભળવી જરૂર પણ લોકો કહે એ પ્રમાણે આપણી જીવનપ્રણાલી બદલી ન જ શકાય. આપણા માટે શું ખરું છે, શું ખોટું છે, એ આપણી વિવેકબુદ્ધિ પ્રમાણે નક્કી કરવું જોઈએ. ખોટી ધારણાઓ, ખોટી માન્યતાઓને કારણે આપણે જીવનનું ઘણું બધું અમૂલ્ય કહેવાય એવું ગુમાવી બેસવાનો ડર રહે છે. સંબંધો જાળવવા જરૂરી છે, પણ ફક્ત વ્યવહાર ખાતર નહીં. સંબંધોમાં લાગણીનું તત્ત્વ જળવાઈ રહેવું જોઈએ. વ્યવહારમાં સ્વાર્થ હોય, ગણતરી હોય, સંબંધોમાં સ્વાર્થ ન હોય.

જૂની વાતો-જૂના જમાનાના હાસ્યાસ્પદ પાળવા શક્ય ન હોય એવા રિવાજોને તિલાંજલિ આપવી પડે. આપણે દિમાગ વાપરવાનું, ઇશ્વરે મન આપ્યું છે, સારા વિચારો કરવાની ક્ષમતા આપી છે. નવા દૃષ્ટિકોણથી દરેક પ્રસંગનું ઇવેલ્યુએશન કરીએ. કોઈપણ પ્રક્રિયાને વાદવિવાદથી દૂર રાખવી. દલીલો અને આક્ષેપબાજીથી દૂર રહેવું. જેથી ઝઘડા ટાળી શકાય. ઘરમાંથી કચરો કાઢીએ, ઍઠવાડ કાઢી રસોડું સ્વચ્છ રાખીએ, એમ મનમાંથી ક્રોધ, ગુસ્સો, રીસ દૂર કરી નિર્મળ બનીએ. સરળતા હશે એટલી સ્વચ્છતા આવશે. પર્સનલ ઇગો

છોડી દઈએ. અને મનદુઃખ થાય ત્યાં માફી માંગી લઈએ, આપી દઈએ.

ટ્રેકીંગ વખતે જેમ જેમ ઉપર ચડતા જઈશું તેમ તેમ સામાન ઓછો કરતા જવું પડશે. જેટલા હળવાફૂલ થઈશું ઉપર જવું છે, ભાર હલકો કરો, હળવા થઈ જાઓ. જૂનું કશું સાથે લઈ જવું નથી. મનમાં, તનમાં, નવી તાજી હવા ભરવી છે. તો જ તાજગી અનુભવાશે. પ્રવાસ સરળ બનશે.

વિજ્ઞાન પ્રગતિ કરતું રહે છે, હરણફાળે. ચાંદામામામાં ડોશી રેંટિયો કાંતે છે એવી માન્યતાને ક્યાં સુધી વળગી રહીશું? ખાંડણિયા, દસ્તા, ટેલીફોન વગેરે ગયા, હવે નવા ગેઝેટ્સ, મોબાઇલ, લેપટોપનો જમાનો છે. નવી પ્રણાલીને અપનાવીએ. નવા સંકલ્પો કરીએ. નીતનવું નવું શીખતા રહીએ તો જ તરોતાજા રહી શકીશું.

મોટી

અમારી મોટી બેન ધ્રુવા. મોટી બેન તો કહેવા ખાતર, ખરેખર તો એ અમારી મા. અન્નપૂર્ણા. અમે નસીબદાર, પુણ્યપ્રતાપ વડીલોના કે મા સમાન મોટીબેન ધ્રુવા મળી. સદાકાળ માટે તત્પર, કદા વિના અમારી જરૂરિયાત સમજી જાય. આગોતરું આયોજન કરી લીધું જ હોય. મોટીબેન અમારા માટે આટઆટલું કરે છે તો અમારે એમનું ઋણ ચૂકવવું જ જોઈએ. પણ એ છે જ ખરેખર મોટી. એની વ્યવસ્થા જડબેસલાક હોય. એ ક્યારેય કોઈને પોતાનું કામ ચીંધે જ નહીં. જાતે કરી જ લીધું હોય. જાણે એ બધાને આપવા માટે જ સર્જાઈ છે. ઇશ્વરે એને અન્યના કામ કરી આપવા જ સર્જી હશે. પૈસા કે જીવન જરૂરિયાતની વસ્તુ, એની ગણતરી સૌથી અનોખી. એનો હિસાબ સૌથી અનોખો. એની પાસે એક અમૂલ્ય ખજાનો છે, પ્રેમ. એ બધાને પ્રેમની લહાણી કરતી આવી છે, નિર્વ્યાજ પ્રેમ. એ લાગણીથી ભરપૂર. અમારા સુખે સુખી અને અમારા દુઃખે દુઃખી. એની પોતાની કોઈ અંગત જરૂરિયાત જ નહીં. કોઈપણ પ્રકારની અપેક્ષા વિના, એ સતત સૌના ઉપર વહાલની વર્ષા વરસાવ્યા કરે. એક જ જવાબ એના હોઠ ઉપર રમતો હોય. ચિંતા ના કરો. બધું બરાબર થઈ જશે. હું બેઠી છું ને ! એમના આ આશ્વાસનના શબ્દો અમારા માટે સંજીવની સમા. નિશ્ચિત થઈ જઈએ. મોટીબેન છે ને ! મોજ કરો, મોજ એ સ્થિતપ્રજ્ઞ ભાવે એનું કર્તવ્ય નિભાવ્યા કરે. કોઈ દિવસ ના પાડતા તો એ શીખી જ નથી. કોઈ પોતાનું કરશે એવો ભાવે ક્યારેય ન રાખે. બધાનું કરી છૂટે પણ એના બદલામાં એને કશુંક માંગતા આવડતું જ નથી. ક્યારેક એમનું કામ કરવા માટે હાથ લંબાવીએ, અમારા હાથને પાછો વાળી દે. હું મારું ફોડી લઈશ. તમે ચિંતા ન કરો. મેં બધી વ્યવસ્થા કરી લીધી છે, એ જ એમનો જવાબ હોય.

ઇશ્વરે જાણે એને કુરસદથી ઘડી હશે, જાણે બધાને મદદરૂપ થવા માટે જ. એ હંમેશા અવેલેબલ જ હોય. ક્યારેય કોઈ બહાનું નહીં. જરા

પણ મુસીબત આવે, કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થાય, તુરત જ મોટી બેન ધ્રુવા યાદ આવે. ધ્રુવ સમી સદા અવિચળ. એ એક એવું વ્યક્તિત્વ છે કે જેની પાસેથી માંગતા પહેલાં સઘળું મળી જ જાય. જાણે અમારી જિંદગીનું ફાયર બ્રિગેડ. ૧૦૮ નંબર - ડાયલ કરો કે હાજર.

મોટી એટલી પરગજુ કે એને માટે વૈજ્ઞાનિકવાળું ભજન પણ ઓછું પડે. પરદુઃખે ઉપકાર કરે તો યે મન અભિમાન ન આણે રે. બસમાં કે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતી હોય, માંડ માંડ સીટ મળે, તો બીજાને આપી દે. કોઈ દિવસ દાળ શાક ઓછા પડે તો બીજાના ભાણામાં આપી દે, આજે ભૂખ નથી કહી, ભૂખી ઊભી થઈ જાય.

ઓફિસમાં કોઈને ઘરે વહેલું જવું હોય તો એના ભાગનું કામ પોતે મોડે સુધી બેસીને પતાવી દે. જાણે પરદુઃખભંજન. વિક્રમ રાજાનો અવતાર. પોતાની ફરજ નિભાવવાનું ભાન પણ કોઈનીયે મદદ લેવી નહીં. નિખાલસતા અને પારદર્શકતા એ એમનું મોટામાં મોટું ચાલક બળ.

બધા ઉપર વિશ્વાસ મૂકવો. કોઈ દગો દઈ જાય, વિશ્વાસઘાત કરી જાય, પણ આ મોટીના પેટનું પાણી પણ ન હલે. હોય સંસાર છે, જેવી જેની પ્રકૃતિ. એના કર્યા એ ભોગવશે.

ક્યારેક એવો પ્રશ્ન થાય છે. કે આ મોટી માણસ છે કે દેવદૂત ? બધાની સંકટ સમયની સાંકળ. ગાંઠના ગોપીચંદન કરીને પણ અન્યને મદદ કરવા તત્પર. અમારી મોટીબેન એટલે અલ્લાદિનનો જાદુઈ ચિરાગ. ચિરાગ ઘસવાથી અલ્લાદિન હાજર થઈ સૌની ઇચ્છા પૂરી કરે. અમારે તો ચિરાગ ઘસવાની જરૂર જ ન પડે. વગર ઘસ્યે બધાની માંગણી પૂરી કરે.

કાયમ માટે એ પોતાનું સર્વસ્વ લૂંટાવી દેવા તત્પર. અમે ચેતવીએ કે લોકો તારો દુરુપયોગ કરે છે પણ એ તો હસી કાઢે. મોટીનું હૃદય એટલે જાણે સાંતાકલોઝનો લાલ થેલો. લાગણીઓનો અખૂટ ભંડાર. જે માંગો એ મળી જ જાય. એનું હૈયું એટલે હેતનો મહાસાગર. એમાં સદાકાળ ભરતી જ ભરતી આવ્યા કરે.

પેલું ગીત થોડું બદલાવીને અમે ગાયા કરીએ છીએ.

અમારી આ મોટી, વિપુલ વડના ઝુંડ સરખી

વિશાળી છાયા એ સકળ અમ સંતાપ હરતી.
 અને નયનો ઊંડા, ગહન રસ ગંભીર ભયા દરિયા.
 ગર્વ ધરાવીએ છીએ, અમે અમારી મોટીબેન માટે, એક હઝારોમેં
 હમારી બહેના હૈ
 સારી ઉંમર અમે સંગ રહના હૈ-
 ઉનકો હમારી ઉંમર લગ જાય.
 એનું નામ ભલે મોટી હોય, દેખાય છે એ સૌથી છોટી,
 કારણ કાજી દૂબલે ક્યું? તો સારે ગાંવ કી ફિકર.

પ્રેમપ્રવાહ

દરરોજ સાંજે હેંગીંગ ગાર્ડન ફરવા જવાનો અમારો નિયમ. ચાર
 છ રાઉન્ડ મારી બાંકડા પર બેસીએ. ચારપાંચ મિત્રોની ટોળી,
 ગામગપાટા મારી છૂટા પડીએ. નિયમિતપણે એક બાંકડા પર એક
 ડોસો ને ડોસી બેઠા હોય છે, હાથમાં હાથ પરોવીને. આંખમાં આંખ
 પરોવીને. લોકો ટીકા ટીપ્પણ કરે. આ બુદ્ધા બુદ્ધી ઉંમર થઈ, હજુ
 પણ પ્રેમ કરે છે અને એ પણ જાહેરમાં? આ ઉંમરે આવું કંઈ શોભતું
 હશે? કોઈ લાજ શરમ છે કે નહીં?

મનમાં પ્રશ્ન ઊઠ્યો, શું પ્રેમ કરવા માટે ઉંમરનો કોઈ બાધ હોઈ
 શકે? વૃદ્ધ થયેલું કપલ શું રોમાન્સ-પ્રેમ ન કરી શકે? જિંદગીના
 છેલ્લા શ્વાસ સુધી પરસ્પર સ્નેહ દાખવવો એ તો વખાણવા જેવું છે.
 પરસ્પરના ખભે નિરાંતે, વિશ્વાસે માથું ઢાળી શકે એવા સદ્ભાગી
 કેટલા?

આપણે તો બસ બીજાનું સારું જોઈ શકતા નથી. મર્યાદાના નામે
 બંધનમાં જકડાઈ બેઠા છીએ. જેવું જે સમયે શોભતું હોય એવું જ
 શોભે. પ્રેમ કરવાની કોઈ ઉંમર મર્યાદા હોઈ શકે? પ્રેમ એટલે પ્રેમ.
 હૃદયમાં લાગણીઓનો પ્રવાહ અવિરતપણે વહેતો રહે એ તો ગર્વ
 લેવા જેવી બાબત છે. વાળ સફેદ થયા, દાંતે ચોકડું આવ્યું. શરીરે
 કરચલીઓ પડી પણ દિલ તો હજુ જુવાન છે ને!

અમારા એક મિત્ર છે અનિલભાઈ - એમના પત્ની આરતીબેન.
 એમના દીકરાવહુ પિયુષ-પ્રિયાએ મમ્મી પપ્પાની પચાસમી વરસગાંઠ
 ભવ્ય રીતે ઉજવી. એમના લગ્ન થયા હતા એ જ દેશી વાડી. એ જ
 લાપસી-કંસારનું મેનુ, એજ પોષાક, એવા જ ઢોલનરાગા-
 માતાપિતાની લગ્ન એનીવર્સરીની ભવ્ય રીતે-મોટા એસી હોલમાં
 ઉજવણી નહીં. અસલ અદલ માહોલ. આ પાકટ ઉંમરે કોઈનો સાથ,
 કોઈનો સહવાસ અદમ્ય ઝંખના જીવંત રહી શકે એથી ઉત્તમ બીજું શું
 હોઈ શકે?

મોટી ઉંમરે ઘરભંગ થયેલા માબાપને એમના ગમતા પાત્ર સાથે પરણાવવા એના જેવું પુણ્ય કાર્ય બીજું શું? એકલવાયું જીવન જીવતા સીંગલ પેરેન્ટ્સને યોગ્ય પાત્ર મળી જાય, સંતાનો એમનું સહજીવન ગોઠવી આપે, છેલ્લી ઉંમરમાં સધિયારો સાંપડે. જ્યાં જીવનસંઘ્યાએ નિરાંતે થાક ઉતારી શકે. વડીલોને એમના છેલ્લા દિવસોમાં કોઈ યોગ્ય હમસફર મળી જાય. જેની સાથે વડીલો આખી જિંદગીના ખટમીઠાં સંસ્મરણો શેર કરી શકે. હૈયામાં સમાયેલી, અને આંખમાંથી ન નીકળી શકેલી પીડાદાયક યાદોને કોઈકના ખોળામાં માથું મૂકી મન મોકળું કરી શકે. પરસ્પર વહાલભર્યો હાથ માથા પર ફેરવી શકે. મન, શરીરની તકલીફો, વેદનાઓ, આનંદની લાગણીઓની અભિવ્યક્તિ કરી શકે એમાં ખોટું શું છે? જિંદગીના છેલ્લા વર્ષોમાં પ્રેમ તત્ત્વને જાળવી રાખવાની ક્ષમતા કેટલામાં હોઈ શકે? લાઇફ પાર્ટનરની હૂંફ સાથે, શારીરિક તકલીફોને નજરઅંદાજ કરીને હર્ષોલ્લાસથી જીવન પસાર કરવું એ એમનો હક છે. આપણે એમની પાસેથી શીખવાનું છે કે આ ઉંમરે પણ તેમના જીવનને માણવાનો ઉમંગ અકબંધ છે.

ભલે ચામડી પર કરચલી પડી છે, ભલે લાકડીનો ટેકો પડે છે. એમના હૈયામાં હેત ભરેલું છે. શરીર વૃદ્ધ ભલે થયું હૃદયથી જીવાન છે, તેવા લોકો આપણા માટે પ્રેરણાના સ્ત્રોત સમા છે. પ્રેમની અભિવ્યક્તિ કરવાનો તેમને હક છે. એમની ટીકા કરવાનો અધિકાર નથી આપણને. આપણી ફરજ છે એ વડીલો પ્રત્યે. એમની લાગણીઓથી ભરપૂર વટવૃક્ષનું પૂરેપૂરી કાળજીથી જતન કરવાની.

પ્રેમને અને ઉંમરને કોઈ મર્યાદા નડતી નથી.

એસી તેસી

કમલ અને નમન બંને વચ્ચે ગજબની દોસ્તી. એક ફળિયામાં સાથે રમ્યા, એક જ નિશાળમાં ભણ્યા, એક જ ભાણે જમ્યા. બંને સાથે ગ્રેજ્યુએટ થયા. કમલ વધુ હોશિયાર, ફર્સ્ટ ક્લાસમાં પાસ થયો. કોઈ મોટી ફર્મમાં સારી પોસ્ટ મળી. પત્ની સુશીલ, કુશળ ગૃહિણી. ખાધેપીધે સુખી. નમન સ્વભાવે નરમ, સેકન્ડ ક્લાસમાં પાસ થયો. બાપાએ બતાવી એ છોકરી સાથે પરણી ગયો. બાપાના ધંધે બેસી ગયો. એણે જોયું કે બાપાના દલાલીના ધંધામાં ઝાઝું વળતર નથી. એણે શેરબજારમાં ઇન્વેસ્ટમેંટ કરવા માંડ્યું. રીલાયન્સ, ટાટા, જેવા શેરો ખરીદી રાખી મૂકે લોંગ ટર્મ માટે. લાંબે ગાળે ઇન્વેસ્ટમેંટ બેસ્ટ પૂરવાર થયું. લખપતિમાંથી કરોડપતિ બની ગયો. જૂહુમાં બંગલો બંધાવ્યો. સરસ ગાડી, નોકર ચાકર, સુખી જ સુખી. નમને બંગલાનું વાસ્તુ કર્યું. ઇન્ટીરીયર ડીઝાઇનર્સ બંગલો. વૈભવનો બંગલો જોઈ કમલને ઇર્ષ્યા થઈ. સાલો - ભણવામાં મારાથી બે નંબર અને હવે પૈસામાં એ એક નંબર થઈ ગયો. નમન કમાતો ગયો, દાનધર્મદા કરતો ગયો. સમાજમાં એનું નામ થઈ ગયું. બધા નમન શેઠ કહી એની અદબ રાખે. જ્ઞાતિના પ્રોગ્રામમાં નમનનું સ્ટેજ પર લોકો ફૂલહારથી સ્વાગત કરે. કમલને નીચાજોણું લાગ્યું. જેમ જેમ નમનની લોકચાહના વધવા લાગી, કમલના મનમાં ઇર્ષ્યાના બીજ રોપાવા લાગ્યા, એમાં ઇન્ફીરીયોરીટીનું ખાતર ભળ્યું. ઇર્ષ્યાનો છોડ વધવા લાગ્યો. એને કડવાશના ફૂલ બેઠાં. કમલ હવે જ્યાં જાય ત્યાં નમનની બદબોઈ કરે. એ કેવો પાકો ખડુસ છે. નામ માટે ધર્મદા કરે છે. સત્તાની, નામની ભૂખ છે. એ ખૂબ સફળતાપૂર્વક જ્યાં ત્યાં નમનને ઉતારી પાડે. મનમાં હરખાય, કેવો ઉઘાડો પાડ્યો? પણ લોકો પાસે સાચું બેરોમીટર હોય છે. માણસને માપવાનું. મોઢે મોઢે વખાણ કરે કમલના, પાછળથી લોકો કહે જોયું દોસ્ત છે પણ અદેખાઈથી બળી મરે છે. મિત્રની પ્રગતિ જોઈ હરખાવાને બદલે બળી મરે છે. કમલ અસલામતીથી પીડાય છે. પોતાનો અસંતોષ બીજાની ઇર્ષ્યા કરવામાં વ્યક્ત થઈ જાય છે. નમન ક્યારેય કમલના માર્ગમાં

આડો આવ્યો નથી. આવતો નથી. એને કુરસદ નથી, કોઈની ટીકા-નિંદા કરવાની. કોઈ ચાડી ખાય કે કમલ તમારું ખરાબ બોલે છે. નમન સિફતથી વાત ટાળી દે. એ પોતે બળુકો છે, સક્ષમ છે, એક પછી એક સફળતાના શિખરો સર કરવા છે. એની પાસે ટીમવર્ક છે. સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવાની ધગશ છે. પૈસા અને સમયનો સદુપયોગ કરવો છે. બહોળું નેટવર્ક છે. સમાજમાં એના નામના સિક્કા પડે. જનદૃષ્ટિમાં એણે માનભર્યું સ્થાન મેળવ્યું છે.

નમન માને છે. કમલ મિત્ર છે, એના દિલમાં ઇર્ષ્યા જાગે, એ બળી મરે મારી પ્રગતિ જોઈને તો એ એનો પ્રશ્ન છે. મારા માટે એના માટે હજુ એટલું જ માન છે. નિંદક નીચરે રાખીએ, આંગન કુટિ છવાય, બિન પાની, સાબુન બિના, નિર્મલ કરે સુભાય. સારું કોઈ નિંદા કરનારું હોય તો આપણે સજાગ રહી શકીએ. નિર્મળ રહી શકીએ. કમલને જેટલું નીચે ઉતરવું હોય એટલું ઉતરે. એ મારી નિંદા કરશે, વગોવશે, પીઠ પાછળ એને કરવું હોય તે કરતો રહે. એ મારું કશું બગાડી શકવાનો નછી. હું જો સત્યના રાહ પર ચાલતો હોઉં તો મારે કોઈથી ડરવાની જરૂર નથી.

જગતનો ક્રમ છે, તમે પ્રગતિ કરો, લોકોને ઇર્ષ્યા થશે, જલન થશે. આપણું ખરાબ બોલવામાં એને સંતોષ થતો હોય તો ભલે - એને ગમે તેમ કરે. મારે મારું કર્તવ્ય છોડવું નથી. ઇર્ષ્યા કરનારના પેટમાં સતત તેલ રેડાતું હોય, એ એનું જ નુકસાન સ્વયં કરે છે.

આ જ તો કમાલ છે કળિયુગની. દુર્જનો ઉઘાડે છોગે અપપ્રચાર કરે, સજ્જનો મૂંગે મોઢે સહી લે છે, કારણ એને જવાબ આપતા નથી આવડતું એવું નથી. પણ છોટે લોગો કે મૂંઢ નહીં લગતે. પરાઈ મૂર્ખતા કાજે મુખે ના ઝેર તું લેજે. લુચ્ચા ને સત્તાલાલયુ લોકો છેલ્લે તો ઉઘાડા પડી જશે જાતે જ. આપણને જરૂરત જ નહીં પડે એને ઉઘાડા પાડવાની.

પરિવારમાં હોય કે સામાજિક કે ધાર્મિક ક્ષેત્રે ઊંચે ચડનારના ટાંટિયા ખેંચની રમત તો ચાલતી રહેવાની. એટલે સજ્જનોએ પોતાના સત્કાર્યો કરવાની ટેવ છોડી ન દેવાય. એમનો હેતુ માનપાન મેળવવાનો નથી. સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવાનો હેતુ હોય તો ઇર્ષ્યાળુ લોકોની ઐસી તૈસી.

ઘરબંગ

અમર અને અપરાના પ્રેમલગ્ન. અમર ગરીબ બાપનો દીકરો અને અપરા પૈસાવાળાની દીકરી. અમર રૂડો રૂપાળો, કામઢો ને દેખાવે સાધારણ. બહુ વિરાધાભાસ. પણ કહે છે ને કે દિલ લગા ગધી સે તો પરી ક્યા ચીજ હૈ - હા અમરના મનમાં ઊંડે ઊંડે પૈસાની લાલચ ન હતી પણ મોજશોખ, અરમાન પૂરા થાય એવી શ્રીમંતાઈ માણવાના કોડ હતા. બંનેના મનમાં પોતાના ભાવિ જીવનસાથી કેવો હોવો જોઈએ એવા અરમાન હતા. પણ વાસ્તવિકતા સમજીને બંનેએ પોતાનો પૂર્વગ્રહો છોડી સમાધાન સાધી લીધું.

અમર મધ્યમવર્ગીય હતો. પોતાના બધા કોડ પૂરા કરી શકે તેમ નથી એની અપરાને ખબર હતી. પણ અમર હસમુખો છે, ઉદાર દિલનો છે, પ્રેમાળ છે. એટલા એના પ્લસ પોઈન્ટ છે. પોતાને માટે વાપરવા માટે બાપ પાસે પુષ્કળ પૈસો છે. એને તો પતિ નામનું રમકડું જોઈતું હતું. અમર ગરજમંદ છે. પૈસાની થોડી લાલસા છે. પોતાનું ધાર્યું કરી શકાશે એવો વિશ્વાસ બેઠો. સ્વાભાવિક છે અમરને મુંબઈમાં કોઈ ઘર ન હતું. માબાપ ગામડે રહે છે. તેથી સસરાએ અપાવેલા ફ્લેટમાં મુંબઈમાં જ રહેવું પડે. અમરના માબાપે ચેતવ્યો હતો કે બેટા ધનવાનની બેટી તારું ઘર માંડીને નહીં રહે. પરિવારથી તને અળગો કરી દેશે. પણ મોહાંધ વ્યક્તિ-કોઈનું સાંભળવા તૈયાર ન હોય. એ બાંધછોડ કરવા તૈયાર હતો. માબાપનો વિરોધ હતો છતાં એ પરણ્યો અપરા સાથે.

હવે અપરાનો હાથ ઊંચે હતો. એને હોટલોમાં, બહાર રખડવું હોય, મોજ મજા કરવી હોય. ઘર ગૃહસ્થી ચલાવવામાં રસ ન હોય. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ પતિને એડજસ્ટ થતી હોય, પતિના સગાવહાલાને અપનાવવા પડે. પતિની સગવડો સાચવવી પડે. અહીં ઊલટું હતું. અપરાના હાથમાં સંસારનો દોર આવ્યો છે. પોતાની રીતે એને જીવવું છે. પૈસાદાર જીવનસાથી મેળવી શકી નથી એનો અસંતોષ છે, અજંપો છે. અમર એને રીઝવવા ગમે તેટલું કરે એને

ઓછું જ પડે છે. એ સ્વચ્છંદી બની ગઈ એને પરવા નથી, પતિની ઇજ્જતની. એ અમરને સતત ટોક્યા કરે, એની ઉણપો બતાવ્યા કરે. અમરની ટેવો બદલવા પ્રયાસ કરે. અમરનું સ્વમાન ઘવાય. બંને વચ્ચે ઘર્ષણ થાય-તણાખાં ઝરે. અમરને એમ કે એક વખત પરણી જઈએ, પછી અપરા મારી થઈને રહેશે. અપરાને એમ છે કે હવે મારી જાળમાં માછલી ફસાઈ છે. ક્યાં જશે. હું મારું મનનું ધાર્યું કરી શકીશ.

અમર કામ પરથી ઘરે પાછો વળે - અપરા પ્રેમથી એનું સ્વાગત કરવાને બદલે પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવે. તું એવો ને એવો ગમાર રહી ગયો. જરા યે બદલાતો નથી. મારા મિત્રોની વચ્ચે મારે તારાથી શરમાવું પડે છે, શ્રીમંત લોકોની રીતભાત શીખતો જા. અપરા જરા પણ બાંધછોડ કરવા તૈયાર નથી. શા માટે કરે? બાપના પૈસાનો તોર છે.

શરૂઆતમાં પ્રેમનું પાગલપન હોય, ધીરે ધીરે વાસ્તવિકતા સમજાતી જાય. પ્રેમાળ સંબંધ કડવાશથી ઉભરાવા લાગે. શરૂઆતમાં અમર અપરાનો બચાવ કરતો. માબાપને કહી દીધું - જેવી છે તેવી, અપરા મારી પત્ની છે. સ્વીકારવી ન હોય તો અમારી સાથેના સંબંધો તોડી નાંખો. અપરા ઉપર એણે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો. અપરાને અમરને પોતાની રીતે ઢાળવો છે, એ માટે એ આકાશ પાતાળ એક કરીને પણ એને બદલવા ઇચ્છે છે પણ અમર પોતાની રીતે બદલાતો નથી એનું એને દુઃખ છે.

અમરને શરૂઆતમાં ગુણનું મહત્ત્વ ન સમજાયું. પૈસાને પ્રાધાન્ય અપાયું. હવે પસ્તાવો થાય છે કે પોતે અપરામાં શું જોઈને મોહી પડ્યો હતો. નથી સ્વભાવનો મેળ, નથી દેખાવનો મેળ. એના પૈસાને શું ચાટવા છે? ધીરે ધીરે બંનેના મનમાં અસંતોષની જ્વાળા પ્રકટવા લાગી છે. હવે શું થાય? પડ્યું પાનું નિભાવવું પડે.

અપરાને બાપની ઓથ છે. એમના સર્કલમાં નીતિમત્તાના ધોરણો અલગ છે. ન ફાવે તો છૂટાછેડા લઈ લેવા. ઘર બદલીએ એમ સહેલાઈથી પતિ પણ બદલી શકાય. પૈસો હોય, એને સમાજની પરવા ન હોય.

ખરી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને પોતપોતાનું અલગ અસ્તિત્વ

છે. નિજ સ્વભાવ છે. સુમેળ સાધીને પરસ્પર બાંધછોડ કરીને ગૃહસ્થાજીવન નિભાવવાનું હોય. ઉદ્વેગદ્વંદ્વંત્ત્વ હોય તો જ લગ્નજીવન ટકી શકે. બંનેના સંબંધોમાં હળવાશ આવે તો સ્વસ્થ રહી શકાય. એકબીજાના સ્વભાવને સમજવો પડે, એકબીજાની ઇચ્છાને માન આપવું પડે. અહીં તો બંને જક્કી, કોઈ બાંધછોડ કરવા તૈયાર નહીં. પરિણામ શું આવ્યું? છૂટાછેડા - ઘરભંગ.

એક ધનવાનકી બેટીને નિર્ધનસે નાતા તોડ દિયા. શ્રીમંત લોકોને શું? વસ્ત્રો બદલે એટલી સહેલાઈથી જીવનસાથી બદલવા તૈયાર થઈ જાય. પણ ગરીબ, મધ્યમવર્ગીય માણસ માટે આ પરિસ્થિતિ દર્દનાક બની જાય.

ભલાઈ

આપણે આપણી આદત મુજબ તાત્કાલિક અભિપ્રાય આપી દેતા અચકાતા નથી. અરે કોણ પેલો મનસુખ? હું નખશીખ ઓળખું છું એને. ભારે લબાડ, લુચ્ચો છે, એનો ભરોસો કરવા જેવો નથી. અને પેલો દલસુખ, એના જેવો પુણ્યશાળી માણસનો જોટો નહીં જડે. દયાનો ભલમનસાઈનો અવતાર છે અવતાર., એ કોઈ દિવસ ખોટું કામ કરે જ નહીં. કોણ સારું, કોણ ખરાબ એ આપણા ત્રાજવાથી તોળી લઈએ છીએ આપણે. આપણા દૃષ્ટિકોણથી માપતા હોઈએ છીએ અન્યને. પણ આપણા દૃષ્ટિકોણમાં - આપણી નજરમાં કમળો હોય તો? તો પછી પીળું જ દેખાય ને! જેવી જેની દૃષ્ટિ, તેવી તેની સૃષ્ટિ.

દુર્યોધનને પૂછો તો કહેશે - જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ સારી હોતી જ નથી. અને યુધિષ્ઠિરને પૂછો તો કહેશે - આ જગતમાં સર્વ કોઈ સારા છે કોઈ દુષ્ટ નથી. આમાં તટસ્થ રીતે વિચારીએ તો બંને પોતપોતાની રીતે સાચા છે. યાદશિ યસ્ય ભાવના સિધ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી. પણ ખરી રીતે વાત છે કે આ અનુભવ સૌ સૌનો પોતાનો છે. પોતાના અનુભવ પ્રમાણે માણસ માન્યતા બાંધી લેતો હોય છે. જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ સંપૂર્ણપણે દુષ્ટ નથી. રાવણમાં પણ અમુક અંશો સારા હતા. જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ સર્વાંગ સુંદર હોતી નથી. ચાંદામાં પણ એબ-ડાઘ હોય છે. ક્યારેક સારી ગણાતી વ્યક્તિમાં પણ નબળા વિચારો પ્રવેશી શકે. માણસ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે બદલાતો જાય. કાયમ માટે એક સરખી મનોદશા કોઈની રહી શકતી નથી.

નળ દમયંતિની કથામાં, જે પત્ની રાજસુખ ત્યાગી વનવન સાથે ભટકી, એ દમયંતિના હાથમા સંજીવની હોવાથી માછલી જીવંત થઈ સરી ગઈ - નળ રાજાએ એને સ્વાર્થી ગણી છોડી દીધી. પરિસ્થિતિ બદલાય, માણસનું મૂલ્યાંકન બદલાય. વિચારસરણી પણ બદલાય. કોઈ સારું છે- એવો અભિપ્રાય આપીએ. કારણ આપણી માન્યતામાં આજે એ વ્યક્તિ સારી છે. આવતી કાલે એનું વર્તન બદલાઈ જાય, એના માટેનો આપણો

અભિપ્રાય બદલવો પડે. એક વ્યક્તિ વિષેનો આપણો અભિપ્રાય અમુક હોય, એ જ વ્યક્તિ સાથે અન્ય કોઈને ખરાબ પનારો પડ્યો હોય તો એને એ ખરાબ રીતે પ્રમાણિત કરે. દરેક વ્યક્તિ પોતાને સાચી સાબિત કરવા માંગે. મારાથી ખોટું સહન થાય જ નહીં. હું તો મોઢામોઢ સાચેસાચું કહી દઉં. એવું કહેનાર વ્યક્તિ પોતાનો સ્વાર્થ સધાતો હોય તો ખોટા માણસને પણ સારો ગણાવવા લાગે. સમાજના વ્યવહારમાં આપણા સજ્જનતાને ડાઘ ન લાગે એટલે આપણે સારા-સાચા હોવાનો દંભ ક્યારેક કરતા હોઈએ. ગરજ હોય તો ખરાબ માણસને સારો પ્રસ્થાપિત કરવા દલીલો કરીશું, દરેક વ્યક્તિ પોતાને માટે એક ઇમેજ ઊભી કરવા પ્રયત્ન કરે. હું એવો તો નથી જ, એવો તો નથી જ. એવો દાવો કરીએ.

ઘણી વખત આપણી જ મા આપણી બે ભાભીઓ વચ્ચે અન્યાય કરતી હોય, એકને દુઃખ દેતી હોય છતાં યે આપણે મૌન રહી જોયા કરીએ છીએ. માને સાચું કહેવાની હિંમત આપણામાં નથી.

કહે છે, બૂરો બુરાઈ ના છોડે લાખ કરો ઉપાય.

ભલો ભલાઈના છોડે - ગમે તે પરિણામ આવે.

કેટલાક લોકોના જીન્સમાં જ સારપ, ભલમનસાઈના ગુણ હોય. એ બીજાને જલદી માફ કરી શકે. સારપ કે દુર્ગુણ એ પ્રકૃતિદત્ત સ્વભાવ છે. પેલા સાધુની વાર્તા જાણીતી છે. સાધુએ પાણીમાં પડેલા વીંછીને ડૂબતો બચાવ્યો. વીંછીએ ડંખ માર્યો, પાણીમાં પડી ગયો, ફરી સાધુએ એને બચાવ્યો. ફરી વીંછીએ ડંખ માર્યો. કોઈએ સાધુને ઠપકો આપ્યો. મૂર્ખાઈ કરો છો - વીંછીને ન બચાવાય. સાધુનો જવાબ સમજવા જેવો છે. એ એનો ડંખ મારવાનો સ્વભાવ નથી છોડતો - તો પછી માણસ તરીકે કોઈપણ જીવને બચાવવાનો મારો સ્વભાવ હું કેમ છોડી શકું?

કર્ણ દાનેશ્વરી હતો. કવચકુંડળ ઉતારી દીધા. ભલે પોતે હારી જાય. પ્રકૃતિ પ્રમાણે જ માણસ વર્તે. એટલે જ શાસ્ત્રોમાં એવા માણસોને મહાન ગણ્યા છે કે જે બુરાઈ ઉપર વિજય મેળવે, સદ્ગુણોને - સારપને સાથ આપે. પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય. સદ્ગુણી પ્રકૃતિ હોય તો જ વિજય મળે - યશ મળે.

જવાબદારી

અમારો મિત્ર કરણ. પ્રેમલગ્ન કરી કૃતિકા સાથે પરણ્યો. બે સંતાનો, સુખી સંસાર, આવડત હોંશિયારીથી કમાયો, ખૂબ કમાયો, દેશવિદેશ બહોળો વ્યાપાર. અનેક જગ્યાએ ઇન્વેસ્ટમેંટ. પત્ની કૃતિકાને હથેળીમાં ફૂલની જેમ સાચવી. દાગીના ને કપડાં, પીકનીક ને પાર્ટી, દેશવિદેશની સફર. કૃતિકા ખુશ હતી, આવો પ્રેમાળ પતિ, જીવનના હરેક પ્રકારના સુખ. અચાનક કરણને બ્રેનસ્ટ્રોક આવ્યો, બ્લડપ્રેશર ખૂબ હાય થઈ ગયું. હોસ્પિટલમાં ક્કઊછમાં દાખલ કર્યો. ન કોઈ વાતચીત, ન કોઈ ભલામણ - અચાનક મૌન થઈ ગયો, કાયમ માટે.

પત્ની કૃતિકા ભોળી, ભલી, સંસારની આંટીઘૂંટીથી અજાણ. પતિનો કેટલો પસારો છે, ક્યાં ક્યાં ઇન્વેસ્ટમેંટ છે. કેટલી બેંક લોન છે. કેટલું વ્યાજ ચૂકવવું પડે. કશી ગતાગમ નહીં. એક તો પતિ ગુમાવ્યાનું દુઃખ. બાળકો નાના, સ્કૂલમાં ભણતા, અચાનક જવાબદારી આવી પડી. આવા વખતે લેણદારોનો રાફડો ફાટે. આપવા કોઈ ન આવે. બે નંબરી પૈસાની ક્યાંય નોંધ ન હોય, રસીદો ન હોય. તોતીંગ દેખાતું સામ્રાજ્ય પત્તાના મહેલની જેમ રાતોરાત તૂટી પડ્યું. કૃતિકાને કંઈ સમજાય નહીં કે શું કરવું? ફક્ત ઇમોશનલ લોસ નહીં, ફાયનાન્સીયલી લોસ.

કરણ જેવા અનેક વ્યાપારીઓ, ધંધામાં કુશળ હોય, પણ વ્યવહારમાં પત્ની કે બાળકોને અજાણ રાખે. હું બેઠો છું ને. મજા કરો. તારે જાણીને શું કામ છે? ઇન્સ્યુરન્સ લીધેલા છે પણ પોલીસીની વાત પત્નીને કરી નથી.

આવા વખતે સગાવહાલા, મિત્રો બધા ખસી જાય. મજાક કરે, જોયું, બહુ ચગ્યા હતા. આવા વખતે કરણનો એક ખાસ મિત્ર કિસન, તે કૃતિકાની વહારે આવ્યો. તેણે કબાટ, તિજોરી ફંફોડ્યા, કાગળો શોધી શોધી વ્યવસ્થિત ફાઇલો બનાવી. ઇન્સ્યુરન્સ કલેઇમના પૈસા મેળવ્યા. શેર બજારનું ઇન્વેસ્ટમેંટ, પોર્ટફોલીઓ તૈયાર કર્યો. લોકો મદદ કરવા આવ્યા પણ જાતજાતની વાતો વહેતી કરે. ફ્લાઇઓ-કિસન-

કૃતિકાના ઘરમાં ઘૂસ્યો છે, લાભ લેવા. પણ કૃતિકાને પોતાની જાત પર સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. જેને જે બોલવું હોય તે ભલે. અત્યારે પોતાના બારે વહાણ ડૂબવા બેઠા છે. કિસનની મદદ ન લે તો પોતાનું-પોતાના બાળકોનું ભવિષ્ય અંધકારમય બની જાય.

કિસન અને કૃતિકા સમાજની ટીકાથી જરા પણ વિચલિત ન થયા. એક મિત્ર તરીકે ભાભી પ્રત્યેની ફરજ બજાવવી જરૂરી હતું, બે નાના બાળકો, વાસ્તવિકતાથી તદ્દન અજાણ એવી ભોળી કૃતિકા - કોઈપણ સંજોગોમાં ટકી રહેવું જરૂરી હતું. કિસનની મદદથી કૃતિકા ઓફિસના કામકાજમાં જીવ પરોવાવા લાગી. પતિ વિદાયનું દુઃખ તો હતું જ પણ બે બાળકોની જવાદોરીનો પ્રશ્ન વિકરાળ હતો. હતાશ, નિરાશ થઈ બેસી રહેવું, પરવડે તેમ ન હતું. માણસે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ઘડાવું પડે.

એટલું સારું હતું કે કૃતિકામાં સમજણ હતી, હિંમત હતી, મદદરૂપ થયો મિત્ર કિસન, કોઈપણ સ્વાર્થભાવ વિના. કૃતિકા ટકી ગઈ. એનું સામ્રાજ્ય જળવાઈ રહ્યું. એને કોઈના ઓશિયાળા બનવું ન પડ્યું. કે કુદરતી રીતે કે કુદરતી રીતે. કિસન જેવા મિત્રની મદદ મળી, કૃતિકાએ દીકરો ધ્રુવ મોટો થયો, પ્રેમી થયો, અને કુદરતી રીતે સંભાળતો થયો ત્યાં સુધી પતિનો કારોબાર સંભાળી રાખ્યો.

આપણા સંસારમાં કરણ જેવા કેટલાયે પતિઓ હશે જે પત્નીને પોતાની આર્થિક પરિસ્થિતિથી અજાણ રાખે. કોઈ જાણ જ ન કરે. કિસન જેવો જેવો કોઈ મિત્ર ન મળે તો કેટલીયે કૃતિકાઓ બિચારી, બાપડી થઈ જતી હશે. દરેક પતિની ફરજ છે, પત્નીને બધી જ જાણકારી આપવાની અને દરેક પત્નીએ પણ પોતાના પતિની કમાણી, આવક, જવાબદારી, ઇન્વેસ્ટમેંટ વગેરેની બધી જ જાણકારી મેળવવી જોઈએ જ. કોને ખબર છે કાલે સવારે શું થવાનું છે?

બચત

માણસની જીવનની જરૂરિયાત રોટી, કપડાં અને મકાન. ઘરનું ઘર હોય, પ્રેમાળ પત્ની હોય અને કઘ્યાગાર સંતાનો હોય એ માણસ દુનિયાનો સૌથી સુખી માણસ. હા એક શરત, માથે દેવું ન હોવું જોઈએ. કરજ કર્યું કે રાતની નિંદ્રા હરામ. આજની લાફિસ્ટાઇલ હેક્ટીક છે. બધાને બધું જ રાતોરાત જોઈએ છે. અલાદીનનો દીવો ઘસો, જીન હાજર થાય. લોન મંજૂર થાય. ઉધારી કરો, જલસાથી જીવો. દેખાદેખીનો માહોલ છે. એને ઘેર મર્સીડીઝ ગાડી છે, મારે ત્યાં ફીઆટ? એના કપડાં મારા કપડાંથી ઉજળા કેમ? કેડીટ કાર્ડ વાપરો, હાઉસીંગ લોન લો, ગાડી લોન પર ખરીદો, જલસા કરો ને યાર!

આટઆટલા જલસા કરવા હોય તો પછી સ્ટ્રેસ તો આવવાનું જ. સ્ટ્રેસ આવે એટલે બ્લડ પ્રેશર, ડાયાબીટીસ જેવા રોગ આવવાની. પુરુષ બિચારો ભલે દેવામાં ગળાડૂબ હોય, પરિવારને જલસા કરવા જ છે ને!

એક તરફથી ખર્ચા વધે છે. બાળકોને ઇંગ્લીશ મીડીયમમાં ભણાવવા છે. પાછળ રહી જશે, મિત્રોના બાળકો અંબાણી સ્કૂલમાં જાય છે. અરે આપણે ગુજરાતી મીડીયમની મ્યુનીસીપલ શાળામાં ભણી ગ્રેજ્યુએટ થયા છીએ. નવાપુર જેવા ગામડામાં ફાનસ નીચે ભણેલા છોકરાઓ આજે પ્રોસર્જન ડોક્ટર થઈ નામના કાઢે છે. હોશિયારી ખુદમાં હોવી જોઈએ.

ઓછી કમાણી છે, ખર્ચા ઓછા કરવા જોઈએ. વડીલો કહેતા પગ પ્રમાણે પાથરણાં ઓઢાય. પગ ઉઘાડા દેખાવા ન જોઈએ. આપણી હેસિયત પ્રમાણે ખર્ચા રખાય. દેખાદેખી ન કરાય. પારકા મહેલ જોઈ આપણાં ઝૂંપડાં તોડી ન પડાય.

આજે પરિસ્થિતિ એવી છે કે વર મરો, કન્યા મરો, ગોરનું તરભાણું ભરો. ગમે ત્યાંથી પૈસા લાવો. ખર્ચા વધારીશું આવક

વધશે. અરે આવક જેટલી છે તેટલી જ આવવાની છે. ઓછી કમાણી છે. ભવિષ્યમાં બાળકોના લગ્નપ્રસંગ આવશે. માંદગી આવશે. થોડી બચત કરતાં શીખો. જ્યાં ખર્ચા જ પૂરા થતા નથી ત્યાં બચતની વાતો કરીશું. લોકો આપણી મશ્કરી કરશે. પાઘડીનો વળ છેડે આવશે. આમદની અફની અને ખર્ચા રૂપૈયા. ક્યાં સુધી ચાલશે!

ચાહે ધનપતિ હોય, મોટો વેપારી હોય કે પગારદાર નોકર હોય, આખર તારીખ આવે બધા જ ટનટન ગોપાલ, પેપરવાળો, કરિયાણાવાળો, દૂધવાળો, બધાના બીલ દર મહિને ચૂકવવા તો પડે જ. ટેલીફોનના બીલ, લાઇટ બીલ ભરવા તો પડે જ. દરેક માણસે પોતાના ઘરનું બજેટ બનાવવું પડે. આમદની અફની હોય તો ખર્ચો ત્રીસ પૈસા જ રખાય. ૧૦ ટકા આવકના બચાવી રાખવા પડે. બચત કરવી જ પડે. ભવિષ્યમાં આવનારા ખર્ચા પેટે.

મહિનાની પહેલી તારીખે પગાર-આવક આવે દસ ટકા સેવીંગ્સમાં મૂકી દેવાના. ઇ.એમ.આઇ. હપ્તાના પૈસા અલગ કાઢી લેવાના. આઉટફ્લો ઇનફ્લો કરતાં ક્યારેય વધવો ન જ જોઈએ. ખીસાનો પરવડે એટલો જ ખર્ચો કરાય. લક્ઝરીયસ લાઇફ જીવવાના સપના સૌને આવે પણ આવક પ્રમાણે જિંદગીનું પ્લાનીંગ કરવું જ પડે.

સેવીંગ્સ ઇઝ ઇમોશન એન્ડ ઇન્વેસ્ટીંગ ઇઝ એક્શન. બચત એ સંકટ સમયની સાંકળ છે. ભવિષ્યની જરૂરિયાતો માટે બચતમાંથી રોકાણ કરવું જ રહ્યું. શોર્ટ ટર્મ રોકાણ કરતાં લોંગ ટર્મ રોકાણ કરવું. અમારા પપ્પાએ રીલાયન્સના શેર ખરીદી રાખ્યા છે. આજે એની રકમ અનેક ગણી થઈ ગઈ છે. એમના એક મિત્રે રીલાયન્સના શેર વેચી, ઓનરશીપનો ફ્લેટ ખરીદ્યો હતો જેની કિંમત આજે કરોડોમાં છે.

હેલ્થ ઇન્સ્યોરન્સ કઢાવવો જરૂરી છે. મેડીકલેઇમ યોજનામાં પૈસા ભર્યા હોય તો હોસ્પિટલના બીલો ચૂકવવા ન પડે.

બધાને ખબર છે કે બચત કરવાથી ઘણા ફાયદા થાય છે. ખબર હોવી એ અલગ વાત છે. અને એને અમલમાં મૂકવું એ અલગ વાત

છે. બચત કરેલા રૂપિયા સેફ્ટી અપાવે. એફ.ડી. મૂકો. રેગ્યુલરલી રીન્યુ કરાવતા રહો. રેગ્યુલર બચત કરતા રહો. સંતાનો મોટા થશે. એમના અભ્યાસ માટે, વિદેશ જવા માટે, લગ્ન ખર્ચા માટે બચત ઉપયોગી થશે. સૌથી વિશેષ જરૂરત છે ભવિષ્યમાં આવી પડનારી માંદગીના ખર્ચા અંગે પ્રોવીઝન કરવાની. ક્યારે માંદગી આવશે. કેટલી રકમની જરૂરત પડશે એનું ગણિત પણ માંડવું પડે. તમે લાખોપતિ છો, કરોડપતિ છો કે નોકરિયાત છો, તમારી આવક પ્રમાણે ખર્ચા રાખો. બચત કરતા રહો તો સેફ રહી શકશો. જિંદગી નિશ્ચિંત બની જશે.

ત્રેવડ એ ત્રીજો ભાઈ છે એ ક્યારેય ભૂલવું નથી. કોઈ પાસે ભવિષ્યમાં લાંબો હાથ કરવો ન પડે એવી ખુદારીથી જીવન જીવવું હોય તો બચત કરવી એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

કરજ

રસ્તા પર ચા બિસ્કીટની દુકાન ઉપર બોર્ડ મારેલું હતું. ‘આજે રોકડા ને ઉધાર કાલે’, એક બે જુવાનિયા આવ્યા, ચા માગી, સીગરેટનું પેકેટ માંગ્યું. દુકાનદારે પાટિયું બતાવી દીધું. હવેથી ઉધારી બંધ. ઉધારી આવતી નથી. ગાંઠના ગોપીચંદન કરી ક્યાં સુધી નવરાચંદોને ચા પાવાની, સીગરેટ પાવાની.

ઉધાર આપવું ને ઉધાર લેવું એ જાણે ધંધાની એક રીત થઈ ગઈ છે. ઉધારી વધતી જાય, દેવું વધતું જાય. ક્યાં ચિંતા છે? ચૂકવવું જ છે ક્યાં?

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, વડીલોએ કહ્યું છે કે ઉધારી કરીને પણ ઘી પીઓ. ઉધારી કરવી એનો અર્થ એવો છે કે આપણે આશાવાદી છીએ. કાલે કમાઈશું, ચૂકવી દઈશું. નહીં ચૂકવી શકીએ તો હાથ ઊંચા કરી દઈશું. નાદારી નોંધાવીશું. આપણું જીવન, આપણો દેશ, આપણો વ્યવહાર ઉધારી પર ટકી રહ્યો છે. ઉધાર લેનાર માણસ વિચારે છે ચૂકવાશે, ધીરે ધીરે, ઉધાર આપનાર માણસને વ્યાજનો લોભ છે.

છાશવારે અનેક કંપનીઓમાંથી ફોન આવે છે, બેંકમાંથી ફોન આવે છે. કેડીટ કાર્ડ લો. ઉધારમાં માલ ખરીદો. વ્યાજ સાથે હપ્તા ભરજો. બેંકના ઓફિસરો મોટા ગણાતા માણસોને મસમોટી લોન આપે બેંકમાંથી, પર્સનલ કમીશન ખાય. પેલો બેંકને પૈસે જલસા કરે ને પછી પરદેશ ભાગી જાય. બેંકનું ઊઠમણું થઈ જાય. નાના નાના ખાતાદારો વગર મોતે-વગર વાંકે મરી જાય.

ઉધાર એક એવી ધાર છે જે સતત વહેતી રહે છે. એ અમૃતધારા છે. જીવનધારા છે. આપણા લોકોની ફીલોસોફી એમ છે કે આ જન્મે નહીં ચૂકવે એણે આવતા જન્મે પણ ચૂકવવું તો પડશે જ. કોઈ આપણા પૈસા ઓળવી જાય, મન મનાવવું પડે, ગયા જનમનું એનું લેણું હશે.

આત્મા સ્થાયી રકમ છે, જે અમર છે અને શરીર એક પાકીટ છે. મહત્ત્વ પાકીટનું છે. આપણા બાપદાદાએ કરજ કર્યું. આપણે એ ચૂકવ્યું. હવે માંડ પાટી કોરી કરી ત્યાં આપણા સંતાનો કરજ લઇ બેઠા છે. કેટકેટલાનું ચૂકવણું કરીશું? કયા વાંકે?

આપણા ઘરનું, એવું જે આપણા રાષ્ટ્રનું બજેટ. જગતના પૈસાદાર દેશો પાસે શકોરુ લઇ ભીખ માંગીએ. પંચવર્ષીય યોજના બનાવીએ. યોજના સમયસર પૂરી કરવાની ઉતાવળ કોને છે? ખર્ચા વધે-વ્યાજ વધે. રકમ ચડતી જાય.

કોના બાપની દિવાળી? ઉધારીને કોઇ સીમા નથી. અનંત આકાશ જેટલી એની વ્યાપકતા છે. ઉધારી એટલે ગેસનો કુગ્ગો. આપણને ઉપર ઉડાડે. આકાશની યાત્રા કરાવે. લોન લઇએ, જાણે રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં યોગદાન આપી રહ્યા છે. મારે લોન લેવી નથી. પણ બેંકવાળા લોન લેવા લલચાવે છે.

અમેરિકાનું આખેઆખું અર્થતંત્ર હપ્તાઓ-લોન પર ચાલે છે. હાઉસ લેવું છે, ડાઉન પેમેન્ટ આપો. હપ્તા વ્યાજ સાથે ભરો. ગાડી લેવી છે, ફીજ વસાવવું છે, ફર્નીચર લેવું છે. લોન લઇ લો. આજે ભોગવો, કાલે ભરજો. એક વાત ભૂલી જઇએ છીએ કે ત્યાં વ્યાજનો દર ઓછો છે. વળી કમાણી વિશેષ છે. લોકો મહેનતુ છે. પતિ પત્ની બંને કમાય છે. જાત મહેનત કરી પૈસા બચાવે છે, કસર કરીને. સેલમાંથી વસ્તુઓ ખરીદે છે.

બહાર બને ત્યાં સુધી પૈસા ખોટી રીતે ખર્ચતા નથી. પાર્ટીઓ, પીકનીક કરે છે, જાતે રાંધે છે, જાતે કાર ડ્રાઇવ કરે છે. આઇસબોકસમાં હોલસેલમાં ખરીદેલા કોકના ટીન-આઇસ ઘરેથી લઇ જાય છે. મોજ કરે છે સાથે સાથે કસર પણ કરે છે. નિયમિત હપ્તા ભરે છે. પાંચ દસ વર્ષે હપ્તા ભરી દઇ હાઉસના, કારના માલિક બની જાય છે.

જ્યારે આપણે. એક માણસ કમાય, પાંચ માણસ બેઠા ખાય, નોકર ચાકર જોઇએ જ. જાત મહેનત કરવી નથી અને ખોટા ખર્ચા, ખોટા ફિશિયારીમાંથી હાથ કાઢવો નથી. પરિણામે! નાદારી આપઘાત-કે બરબાદી?

એટલે જ આપણા વડીલો શિખામણ આપતા કે પગ લંબાવો

ચાદર હોય તેટલા જ. પગ ઉઘાડા પડી જવા ન જોઇએ. પગ ઉઘાડા દેખાવા ન જોઇએ. હેસિયત હોય એટલો જ ખર્ચ કરો. દેખાદેખી કરવી નહીં. કરકસર, ત્રેવડ એ ત્રીજો ભાઇ છે. દેવું કરીને ધી ન જ પીવાય. ખિસાને પરવડે એટલો જ ખર્ચ રાખો. તો જ આબરૂ ઘરમાં જળવાઇ રહેશે.

ઘરને માથે નળિયા હોય એટલું કરજ ક્યારેય ન કરાય.

ખાલીપો

આશાના અમર સાથે પ્રેમલગ્ન હતા. જાણે બે જીવ, એક આત્મા. જીવનભર એકબીજાનો પડછાયો થઈ જીવ્યા, અમર પ્રોફેસર હતો. કોઈપણ સારા માઠા પ્રસંગે એ બધાને સમજાવે. મૃત્યુની મીમાંસા એનો પ્રિય વિષય. કોઈના લગ્ન પ્રસંગે એ મંગલાષ્ટક રચે, મૃત્યુ સમયે આશ્વાસનના બે ચાર શબ્દો ન કહે પણ દેહની ક્ષણભંગુરતા, આત્માની અમરતા વિષે લાંબુલચક ભાષણ આપે. જાતસ્થ હિ ધ્રુવો મૃત્યુ વગેરે. વિદ્વાન તરીકે તેની છાપ. હસે અને હસાવે. કરુણ-મંગળ દરેક પ્રસંગે એનું ડહાપણ ડોળે. એમના પત્ની આશાને કેન્સર ડીક્ટેટ થયું. એક વર્ષ સુધી ભયંકર યાતના વેઠી. ખુદ અમરથી એનું દર્દ જોયું જતું ન હતું. ભગવાન એને છોડે એવી પ્રાર્થના એ પોતે કરતા. આશાનું મૃત્યુ અપેક્ષિત હતું અને થયું પણ અમરથી પત્નીના મૃત્યુનો આઘાત જીરવી શકાતો નથી. એ અર્ધો પાગલ જેવો થઈ ગયો છે. જીવ્યા મર્યાના સાથનું વચન આપ્યું હતું. એ આશા મને એકલો છોડીને જાય જ કેવી રીતે? પત્નીના વિરહના વિચારોમાં એ ઘેરાયેલો રહે. જાણે સંસારમાંથી એનો રસ ઊડી ગયો. એને કોણ સમજાવે કે જીવનભર તું જ મૃત્યુની મીમાંસા કરતો રહ્યો, બીજાને સમજાવતો રહ્યો અને હવે તું પોતે મૃત્યુનો સ્વીકાર કરી શકતો નથી? અમે એને સમજાવવા પ્રયત્ન કરીએ કે એ કેટલી પીડાતી હતી? ધારો કે એ જીવી ગઈ હોત અને તારું મૃત્યુ થયું હોત તો એની ચાકરી કોણ કરત? ઇશ્વર ઇચ્છા, જે થયું તે સારું થયું-સ્વીકારી લો.

જેને આપણે આશા માની લીધા, જેને ખૂબ પ્યાર કર્યો એના જવાથી જીવનમાં ખાલીપો સર્જાય, વ્યથા થાય, એ સ્વાભાવિક છે. કોઈ ગમે તેટલું સાંત્વન આપે, એ બધું કામ લાગે નહીં. વિરહની વેદના વસમી હોય એ સાચું. પણ એટલું જ સત્ય છે મૃત્યુ. આપણા પ્રિય માતા પિતા ગયા, તેમને વળાવ્યા. તેમના ફોટા પર હાર ચડાવ્યા. તેમને વંદન કરીએ પણ પાછા બોલાવી શકવાના નથી એ સત્ય છે. એકનો

એક કંધોતર દીકરો અકસ્માતમાં મરી જાય. શું કરી શકીએ? રડીએ, કકળીએ પણ મૃત્યુનો સ્વીકાર કરવો જ પડે. બીજાને ઉપદેશ આપવો ગમે, સાંત્વના આપવી ગમે પણ જ્યારે આપણા પર વીતે-ત્યારે સુદામા પત્નીની જેમ કહેવું પડે. એ જ્ઞાન નથી ગમતું-ઋષિરાય જી રે. ભૂખનું દુઃખ, મૃત્યુનું, સ્વજન ગુમાવ્યાનું દુઃખ જેને માથે વીતે તેજ જાણે.

કેટકેટલાના મૈયતમાં ગયા, પ્રાર્થનાસભામાં ગયા. બધું સ્મશાન વૈરાગ્ય. બધાને જ્ઞાન પીરસવા બેઠા, સમજાવ્યા, એ બધું ઠાલી શબ્દો જ હતા. ખોખલો વાણીવિલાસ હતો. ગીતાના શ્લોકો ટાંક્યા. નવાનિ વસ્ત્રાણી-વસ્ત્રો પહેર્યા-જૂના તજીને વગેરે વગેરે. ફિલોસોફી ડહોળવી સૌને ગમે પણ જાત પર આવે ત્યારે બધું મિથ્યા. કેટલું બધું જ્ઞાન ડહોળતા હતા. પણ પોતાને ભોગવવાનું આવે ત્યારે બધું જ્ઞાન બાષ્પીભવન થઈ-વરાળ બની ઊડી જાય. એ જ્ઞાન ઉછીનું હતું એ શાસ્ત્ર આપણે પચાવેલા ન હતા. અનુભૂતિમાંથી જે નિષ્પન્ન થાય એ જ્ઞાન સાચું. પોતે જાતે અનુભવેલી પીઠનું દર્દ કહી ન શકાય. વર્ણવી ન શકાય. સહી ન શકાય. એક માને પૂછો, પોતાના ખોળાના ખૂંદનારનું મૃત્યુ એ કેવી રીતે પચાવી શકે? એક નવોઢાને પૂછો - પતિ ગુમાવ્યાનું દુઃખ કેવું હોય?

ભગવતગીતાના પંદરમાં અધ્યાયનો રોજ પાઠ કરતા હોઈએ. રોજ રોજ પ્રેમપૂરી આશ્રમમાં સાધુસંતોના પ્રવચનો સાંભળ્યા હોય પણ એ બધું આત્મસાત થયું નથી. વેદવેદાંત, ભાષ્યો વાંચ્યા એ જ્ઞાન ઉછીનું છે. અનેક બાબાઓની કંઠી બાંધી. એમના શબ્દોને અમૃત માની વાગોળ્યા, સ્વીકાર્યા. બધા સાધુસંતો આપણને ભવસાગર તરી જવાના ઉપાયો સમજાવે પણ જ્યારે જાતે વિરહનું દુઃખ અનુભવવાનો વારો આવ્યો, બધા પ્રયત્નો-સમજણ મિથ્યા જણાશે.

સ્વજન ગુમાવ્યાનું દુઃખ ભૂલ્યું ભૂલાતું નથી. બે કલાક માણસ મોડું ઘરે આવે. જીવ આકુળવ્યાકુળ થઈ જાય. અનેક અમંગળ શંકા આવે. સ્વજન ઘેર આવે ત્યારે જ જીવ હેઠો બેસે. એ માણસ હવે ક્યારેય પાછું આવવાનું નથી. એ સત્ય સ્વીકારવું બહુ જ મુશ્કેલ, કઠણ હોય. કોઈના યે આશ્વાસનના ઠાલા શબ્દો આપણા દુઃખને દૂર કરી શકતા નથી. આવી પડેલ દુઃખનું ભૂલવાનું ઓસડ હોય છે દહાડા. ધીરે ધીરે મન વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરતું થઈ જાય. પોતાની પીડાનો ઉપાય જાતે જ

શોધતા થઈ જઈએ. આ પીડાને શમાવવા માટેનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. માહિતીને જ્ઞાનમાં પલટાવી દેવું. આ જ સનાતન સત્ય છે. એનો સ્વીકાર કરવો જ પડે. પીડા જ સર્જનની જનની છે. પોતાની પીડાને જે સર્જનમાં પલટાવી શકે, સમાજમાં પરિવર્તિત કરી શકે એ જ દુઃખનો ઉપાય શોધી શકે. પછી એ દુઃખ, એ પીડા પોતાના હોય કે અન્યના હોય. બુદ્ધને એ પારકી પીડાનો અનુભવ થયો. વૃદ્ધત્વ, મૃત્યુનો સાક્ષાત્કાર થયો. જગતમાં દુઃખ છે, તો એ દુઃખને નિવારવાના ઉપાયો પણ છે. આત્મમંથન થયું. બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થયું. દુઃખનું નિવારણ જડ્યું.

જગતના અડધા દુઃખો આપણી માન્યતાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતા હોય છે. જેને મોં મારા માન્યા, એ કેમ મરી શકે? સ્વજનના મૃત્યુના દુઃખની અનુભૂતિને નકારી શકતા નથી, તો પછી શાસ્ત્રો, સાધુસંતોના પ્રવચનો એ બધું શું મિથ્યા હતું? આપણે આપણી ધારણાએ-મૃત્યુ પામેલા જીવને મારો માની લીધો હતો એ માન્યતા સાચી કે પછી મોતની ભયાનકતા સાચી? સત્ય હકીકત એ છે કે મૃત્યુની કલ્પનાનો ડર મનમાં પેસી ગયો છે. મૃત્યુ કેવું અટપટું છે? કયા સ્વરૂપે આવશે એથી આપણે બેખબર છીએ. હાર્ટએટેક આવે, કેન્સર જેવા ભયંકર રોગ સ્વરૂપે આવે કે પછી અકસ્માતમાં મૃત્યુ આવે. એ અચાનક આવી પડે કે અગાઉથી સ્વજનને છીનવી જવાનું છે એ નક્કી એ જે રીતે બીજાને ઉપાડી જાય છે એરીતે આપણો પોતાનો વારો આવશે તો?

આ કરોના કાળમાં એમ્બ્યુલન્સની સાયરન વાગે-ડર લાગે-કોણ રોગનું ભોગ બન્યું? એના મૃત્યુ સમયે, અંતિમ સંસ્કાર સમયે કોઈ સ્વજન હાજર રહી નહીં શકે. કેવી ભયંકર પરિસ્થિતિ?

સ્વજનના મૃત્યુની પીડા ભોગવવી પડે-એ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ છે. પણ આવા સમયે જીવનના સત્યને પચાવી શકીએ. તટસ્થ ભાવે, સાક્ષીભાવે, આવી પડેલ પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરી શકીએ. આનું નામ જ જીવનની ક્ષણભંગુરતા છે. સમજણ જાગી તો દુઃખનો ભાર ઓછો થઈ જાય. આવી પડેલ ખાલીપાનો સમજણપૂર્વકનો સ્વીકાર એ જ ઉપાય.

વિકાસ

ઈશ્વર એક મહાન સર્જનહાર છે. મંદિર તારું વિશ્વ રૂપાણું, સુંદર સર્જનહારા રે. ઈશ્વરની સૃષ્ટિમાં સઘળું નિયમબદ્ધ, ક્રમબદ્ધ છે. આ જગતમાં જે કોઈ જીવ જન્મે છે, તેનો જીવનક્રમ સરખો જ હોય. પહેલાં બાળપણ, કિશોરાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને પછી વૃદ્ધાવસ્થા. જુવાની જવાની અને વૃદ્ધાવસ્થા આવવાની. વૃદ્ધાવસ્થામાં હાથપગ ચાલશે નહીં, શિથિલતા આવશે. તેથી દરેક વ્યક્તિએ ઘડપણમાં ઓશિયાળી ન અનુભવવી પડે એ માટે અગોતરા આયોજન કરી રાખવા પડે. પોતાનું ગુજરાન સુપેરે ચાલે, બિમારી આવે, દવાદારૂના ખર્ચા વધે. બેમાંથી એકનું મૃત્યુ થાય, એ બધું વિચારીને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી રાખવી પડે.

પશુ પંખી હોય કે વૃક્ષ વનસ્પતિ હોય, આ વૃદ્ધિનો ક્રમ નિશ્ચિત છે. આજે છે એ પરિસ્થિતિ કાયમ રહેવાની નથી. પશુ પંખીમાં બુદ્ધિ, સમજ શક્તિ, વિચારશક્તિ નથી પણ માણસમાં તો ઈશ્વરે આ બધી એક્સ્ટ્રા શક્તિઓ પ્રદાન કરેલી છે. દરેક માણસે પોતાની આ ઈશ્વરદત્ત શક્તિનો ઉપયોગ કરી જીવનને ઉચ્ચ સ્તરે લઈ જવાનું હોય છે. એક સારી વ્યક્તિ બનવાનું હોય છે.

દરેક જીવને માટે ખોરાક આવશ્યક છે પણ જ્યારે એ ખોરાકમાં ભક્તિ ભળે ઈશ્વર ચરણે એને ધરાવાય ત્યારે એ ભોજન પ્રસાદ બની જાય. કારણ એમાં ઈશ્વરની અમીદૃષ્ટિ ભળી છે. પાણીમાં ભક્તિ ભળે તો તે અમૃત બની જાય. પ્રવાસમાં ભક્તિ ભળે તો એ તીર્થયાત્રા બની જાય. સંગીતમાં ભક્તિ ભળે એ ભજન-કીર્તન બની જાય. જે ઘરમાં ભક્તિ ભળે તે ઘર મંદિર સમું પવિત્ર બની જાય. જે ઘરમાં પ્રેમ-ભક્તિ ભલે તે ઘરનું વાતાવરણ સકારાત્મક બની જાય. માતાપિતા, સંતાનો વચ્ચે સંવાદ જળવાય. પરસ્પર હેતુપ્રીત વધે. પ્રેમનું તત્ત્વ વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે રસાયણનું કામ કરે. માતાપિતાની ઢૂંક હોય, બાળક નિર્ભય બને. બાળકના સપનાઓ સાકાર કરવા માબાપ સતત એમને પ્રોત્સાહન આપતા રહે. નિર્ભયતા હોય તો બાળકનો વિકાસ શક્ય બને.

આપણા માતાપિતાની આપણને ઓથ છે, આપણે ઓશિયાળા નથી. એ સધિયારો બાળકને જીવન જીવવાનું બળ પૂરું પાડે છે. માતા પિતા તરફથી બાળકને પ્રોત્સાહન મળે, પ્રેમ મળે, હૂંફ મળે, માર્ગદર્શન મળે. બાળક નિશ્ચિત બની પોતાના ધ્યેય પ્રતિ ગતિ કરી શકે. માની કરુણા, માનો પ્રેમ, એ બાળક માટે સંકલ્પસિધ્ધિ માટેનો મંત્ર બની જાય. માબાપ સંતાનો માટે પૈસા એકત્ર કરે, મોટી રકમ મૂકી જાય, એ જરૂર નથી પણ મનની શાંતિ, પ્રામાણિકતા, ચારિત્ર્ય, આરોગ્ય, નૈતિકતાના પાઠ શીખવે એ વિશેષ જરૂરી છે. જેમ એક કુશળ માળી જમીનને બરાબર ખેડે, એમાં બીજ વાવે અને ખાતર પાણી આપે તો પાક સારો ઉતરે એમ દરેક માબાપ સંતાનોમાં સંસ્કાર બીજ રોપે તો સારા નાગરિકો પાકે. સંતાનોના મનમાં એક વિશ્વાસ હોય કે આપણા માથે કોઈનો હાથ છે. કોઈની આપણને હૂંફ છે. જે અતિ મૂલ્યવાન છે. દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં આર્થિક, સામાજિક, મુસીબતો આવે. તડકી છાંયડી આવે. સ્ટ્રેસ આવે. એ વખતે માનસિક સ્વાસ્થ્ય, શારીરિક સ્વાસ્થ્યની સમતુલા બગડે પણ એ વખતે માબાપનું યોગ્ય માર્ગદર્શન મળી રહે. જીવનનો રાહ સરળ બની જાય.

સ્ટ્રેસ વગરનું કોઈનું જીવન નથી હોતું. પરીક્ષા હોય, અમુક પોર્શન વાંચ્યો હોય, એની બહારના પ્રશ્નો પૂછાય ટેન્શન વધે, ઓડીશન-ઈન્ટરવ્યુ આપવા ગયા હોઈએ, એ વખતે ઘણું બધું ગોખીને ગયા હોઈએ પણ અણીને વખતે યાદ ન આવે. ભૂલી જવાય. આવા વખતે વડીલોનું માર્ગદર્શન ઉપયોગી બની જાય.

દરેક વ્યક્તિએ પોતાની લડાઈ જાતે જ લડવાની હોય છે. પોતાના અનુભવોથી સમૃદ્ધ બનવાનું હોય છે. પણ કોઈનો સહારો મળે, સધિયારો મળે, માર્ગ સરળ રીતે કપાઈ જાય, અટવાઈ ન જવાય, ગૂંચવાઈ ન જવાય. સંસારની આંટીઘૂંટીમાં વ્યર્થ સમય બરબાદ ન થાય. ધારેલું લક્ષ્ય સિધ્ધ કરી શકાય.

બાકી તો દરેક જીવમાં ઇશ્વરે આંતરિક શક્તિ મૂકી જ છે, જાતે વિકાસ સાધવાની પણ વાડ હોય તો વેલો જલદી ચડે, સરળતાથી.

એકલતા

વિશ્વા અને વિકાસના પ્રેમલગ્ન - પરિવારનો વિરોધ. એકલા પડી ગયા. ઘરસંસાર માંડ્યો. પરસ્પરના સહારે. સુખી લગ્નજીવન હતું. બે પાંચ વર્ષમાં સ્થિર થઈએ ત્યાં સુધી સંતાનો કરવા નથી. એવું નક્કી કર્યું. બે જ વર્ષનો લગ્નજીવનનો ટૂંકો ગાળો, વિકાસને એકસીડન્ટ થયો. વિશ્વા એકલી પડી ગઈ. નથી પિયરમાં કોઈની હૂંફ નથી સાસરામાં કોઈનો સધિયારો. વિશ્વા રડી રડીને થાકી ગઈ. એકલતા કોરી ખાય છે. પતિની યાદને સહારે બાકીનું આયુષ્ય કેવી રીતે વિતાવી શકશે ? માણસમાત્રનું અસ્તિત્વ કાયમી નથી. કોઈ સંબંધ કાયમી નથી. પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ. વિકાસને સહારે જીવવાનું સ્વપ્ન ચકનાચૂક થઈ ગયું.

આસ્થા અને અશ્વિનના એરેન્જડ મેરેજ. બંનેના માબાપે સંબંધ નક્કી કર્યો. પરણાવી દીધા ધામધૂમથી. પરંતુ બંનેના સ્વભાવમાં આસમાન જમીનનો ફરક છે. આસ્થા સ્થિર બુદ્ધિની, ઠરેલ છે, સાસરામાં ભળી ગઈ છે. દૂધમાં સાકર ભળે તેમ. સૌની લાડલી, વહાલી છે પણ કમનસીબ. જેનો સૌથી વિશેષ પ્રેમ મેળવવો જોઈએ, મળવો જોઈએ એ અશ્વિન રંગીલો રાજા સાબિત થયો. ભ્રમરની જેમ અનેક તીતલીઓ સાથે ફરતો થયો. આવા પતિ-ચારિત્ર્યહીન પતિ સાથે જીવન શી રીતે ગુજારી શકાય. આસ્થાએ છૂટાછેડા લેવા પડ્યા નાછૂટકે. આસ્થા હવે ભર્યા ભર્યા પિયર-સાસરીમાં એકલી પડી ગઈ. એને કોઈની સોબતની, સંગાથની જરૂરત છે પણ ત્યક્તા તરીકેનું લેબલ લાગી ગયું છે. એ મૂંઝાય છે, રીબાય છે, એકલતા કોરી ખાય છે. એકલતા પારા જેવી હોય, એને પચાવવી મુશ્કેલ બની જાય. હવે એને સાસરામાં કે પિયરમાં ક્યાંય આત્મીયતા જણાતી નથી. એક તું ન મિલા, સારી દુનિયા રૂઠી એવી હાલત છે આસ્થાની.

આમ તો આપણે કહીએ છીએ કે એકલા આવ્યા રે મનવા, એકલા જવાના, સાથી વિના, સંગી વિના. કહેવા ખાતર સારું લાગે. પણ

કોઈ સહપ્રવાસી ન હોય, ન મળે તો પ્રવાસ દુષ્કર થઈ પડે. ભલે થોડો છણભણાટ હોય પણ પોતાનું માણસ પોતાની સાથે હોય, સધિયારો મળે. આસ્થાને કોઈએ સલાહ આપી, વિપશ્યના કરવા જા. તારા મનને શાંતિ મળશે. એકલતા એકાંતમાં બદલાઈ જાય પણ પરાણે ઠોકી બેસાડેલી એકલતા અને એકાંતમાં ફરક છે. એકલતા એટલે આત્મહત્યાનો ધીમો ડોઝ. જાતે પસંદ કરેલા એકાંતમાં જીવન જીવવાની જડીબુટ્ટી મળે. એકાંતમાં પોતાની જાત સાથે જીવવાની મજા આવે. એકાંત આલ્લાદક હોય પણ એકલતા તો માણસને મારી નાંખે. એકલતાથી પીડાતા માણસને કોઈની સોબતની ઝંખના હોય. કોઈ તેને સમજે, કોઈ તેની સાથે વાતચીત કરે, કોઈ પાસે પોતાના મનની મૂંઝવણ રજૂ કરી શકે. આસ્થાને કોઈ મિત્ર નથી. પરિવાર સાથે એ પોતાની અંગત વાતો શેર કરી શક્તી નથી. જીવવા માટે કોઈ આધાર તો જોઈએ ને ?

આપણો જન્મ એકાંતમાંથી જ થયો છે. માના ગર્ભમાં ૯ મહિના એકલા જ રહ્યા હતા ને ! પણ જીવી જવાની શક્તિ તો સમૂહમાંથી જ મળે. દુનિયાનો સામનો કરવાની તાકાત. નવા નવા પડકારો સામે ઝઝૂમવાની તાકાત હવે એ હારી બેઠી છે.

ખુદ ઇશ્વરને એકાકી રહેવું ગમ્યું નથી. એકાકી ન રમતે -મનુષ્યને સૌથી મોટો ડર લાગે છે, પોતાની જાત સાથે રહેવામાં. બીજા ન હોય તો આપણને ગમતું નથી. કારણ આપણે સામાજિક પ્રાણી છીએ. બીજાના સાનિધ્યની, સંગતિની એને અપેક્ષા રહે છે. માણસ મનુષ્યના સમૂહમાં સભ્યતા શીખે છે. સૌની સાથે રહેવું છે અને એકલા થઈ જવાય ત્યારે એકલતા સાલે છે. એકાંત એ હ્રદયદ્રવ્ય ઠંડકાર છે. અને એકલતા એ શ્વેતદ્રવ્ય ઘણદ્રવ્ય છે. એકલતા બીજા લોકો તરફથી મળે છે. જ્યારે એકાંત એ માણસે સ્વેચ્છાએ કરેલો સ્વીકાર છે. એકલા પડી જવાનો ડર સતાવે છે. પહેલાનાં જમાનામાં ન્યાતના નિયમોનો ભંગ કરનારને ન્યાત બહાર મૂકાતા. એકલતાનો ત્રાસ વેઠવો પડતો.

મોટે ભાગે વૃદ્ધો દીકરાવહુની દાદાગીરી સ્વીકારીને, સહન કરીને પણ સાથે રહેવા માંગે છે. કારણ તેઓ એકલા જીવી શકે તેમ નથી.

પડોશીને સહન કરવા પડે છે. કારણ આપણે જંગલમાં જીવી શક્તા નથી. કોઈ મિત્ર અકોણો હોય તો યે એને સાચવી લઈએ છીએ. સગાઓના સંબંધો પણ આપણા માટે અનિવાર્ય છે. તેથી એકલા પડી જવાના ડરથી ચાથણક બનવી પડે છે.

એકલાનો તે કોઈ અવતાર છે. ચૂપ ક્યાં સુધી બેસી રહેવાય ? ગૂંગળામણ અનુભવાય. બોર થવાય. એક દિવસ ખાવાનું ન મળે તો ચાલે, પણ માણસ, બોલચાલ વગર ન ચાલે.

આજકાલ લોકો એકલતાથી દૂર ભાગે છે. એકલતા ડરાવે છે. તેથી માણસ સતત ગાડીમાં, મોબાઇલમાં મ્યુઝીક સાંભળે, ટેલીવીઝન જુએ. એવાજ વિના એને ચાલતું નથી. બોર થઈ જવાય છે.

એકાંત એટલે જાતે આવકારેલી એકલતા. એકાંતમાં જાત સાથે ઘરોબો કેળવાય. આપણને મૌન રહીને આપણા સ્વને સાંભળવાની મજા એકાંતમાં મળે. પણ એકાંતને આત્મસાત કરવાની કળા દરેકમાં ન હોય. આસ્થા તો હજુ ઊગીને ઊભી થઈ છે. એને અંગત વ્યક્તિની જરૂર છે. જે એને સાચવે, જાળવે, પ્રેમ કરે. એને કોઈ સાથી, સંગાથીની જરૂર છે. અશ્વિન સાથેના છૂટાછેડા લીધા છે, તેથી જાણે સમાજમાં એ હડધૂત થઈ રહી છે. એના માનપાન ઓછા થયા છે. એ સમાજ તરફથી જાણે તરછોડાયેલી વ્યક્તિ છે. અશ્વિનને એણે પતિ તરીકે સ્વીકાર્યો હતો. એને એક ભવમાં બે ભવ કરવા નથી. પણ તો પછી એણે આખી જિંદગી એકલતામાં સડી રહેવું ? ના, સમાજ જે કહે તે, એણે અન્ય જીવનસાથીની શોધ આદરવી પડશે. અશ્વિન એના જીવનનું પૂર્ણવિરામ ન બની શકે. એની જિંદગી છે, એને પોતાની રીતે પોતાનું જીવન ગુજારવાનો સંપૂર્ણ હક છે. કોઈનો સંગાથ મળે એ એના જીવનની જરૂરિયાત છે. અશ્વિનની બેવફાઈનો એ ભોગ બની છે. શા માટે એણે સમાજની પરવા કરવી ?

એકલતા દૂર કરવાનો એને માટે એક જ માર્ગ છે, નવા જીવનસાથીની શોધ.

રાહબર

ગુરુ ગોવિંદ દોનોં ખડે, કાકે લાગું પાય
બલિહારી ગુરુ આપકી, ગોવિંદ દિયો બતાય.

ઈશ્વર સન્મુખ લઈ જાય તે સાચો ગુરુ. ગુ નામના અંધકારમાંથી
જે આપણને ઉગારે, જ્ઞાનનું અંજન આંજીને તે સાચો ગુરુ.

પાંચ વર્ષના થયા. માતા પિતાએ આપણને સ્કૂલમાં મૂક્યા. આપણા
શિક્ષક તે આપણા ગુરુ-ગુરુ દેવો ભવ. જેણે કોરી પાટીમાં એકડો
ઘૂંટતા શીખવ્યો તે આપણા ગુરુ. જેમણે જ્ઞાન પીરસ્યું, અજ્ઞાનતાના
અંધકારમાંથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ જીવનમાં પાથર્યો, જેણે જેણે માર્ગદર્શન
આપ્યું તે આપણા ગુરુ. કહે છે દત્તાત્રેય ભગવાનને ૩૨ ગુરુ હતા.
મધમાખી પણ ગુરુ. જેણે અન્ય માટે મધ એકત્ર કરતાં શીખવ્યું. સાપ
પણ આપણો ગુરુ.

ગુરુનું સ્થાન ભગવાન કરતાં પણ ઊંચું. જે જીવનને ઉર્ધ્વગામી
બનાવે તે ગુરુ. રાજા મહારાજાના સંતાનો પણ ગુરુકુળમાં અભ્યાસ
કરવા જતા - શ્રી કૃષ્ણ-રાજાનો પુત્ર હોય કે પછી સુદામા રંક બ્રાહ્મણ
હોય. ગુરુને મન બધા શિષ્ય સમાન. એ જમાનામાં ગુરુજી શિક્ષણના
બદલામાં આર્થિક અપેક્ષા ન રાખતા. જેવી જેની શક્તિ, એટલી
ગુરુદક્ષિણા આપતા. એકલવ્યને તો વિશ્વામિત્રે વિદ્યા શીખવવા ના
પાડી કારણ કે તે રાજપુત્ર ન હતો. ભીલ હતો. તો યે એકલવ્યે
ગુરુદક્ષિણામાં જમણા હાથનો અંગુઠો આપી દીધો હતો.

ગુરુ કોઈ વ્યક્તિ જ હોય એવું નથી. ક્યારેક અમુક પુસ્તક પણ
આપણો ગુરુ બની, આપણી ચેતનાને ઢંઢોળી જાય. જીવન જીવવાની
સાચી સમજણ આપે તે સદ્ગુરુ. માણસ જાતમાં એક ગુણ છે, એને
જ્ઞાન મેળવવાની ઝંખના છે. પિપાસા છે. જેનામાં જ્ઞાન અર્જિત છે તે
ગુરુ. ગુરુ શિષ્યને પોતાનાથી સવાયો બને એવી શિક્ષા આપે.
આપણામાં રિવાજ છે. બ્રહ્મસંબંધ લેવાનો. ઇશ્વર બ્રહ્મ સાથે જે આપણો
સંબંધ જોડી આપે તે આપણા કંઠીગુરુ.

જો કે આજકાલ આવા અનેક કંઠીગુરુનો રાફડો ફાટ્યો છે. ગુરુપદની
હાટડી માંડી બેઠા છે આવા લેભાગુ ગુરુજીઓ. પરિણામે અનેક
આશારામો ભોળા ભક્તોને ફોસલાવી પોતાના સંપ્રદાયને પુષ્ટ કરે
છે. આવા ગુરુઓની વાકાહટા અદ્ભુત હોય, વશીકરણ કરે એવી,
ભક્તોના ટોળા એકત્ર કરે. આશ્રમો બાંધે અને રજવાડા જેવો વૈભવ
ભોગવે. વાણીનો વૈભવ, વાણીનો વિલાસ. બીજાને આંજી દે. આવા
ગુરુ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અનેક અખાડા ઊભા કરે. ધર્મ શું, અધર્મ
શું બધું ગોખેલું જ્ઞાન - અહીંથી, તહીંથી મેલવેલું જ્ઞાન અને એનો
વેપલો માંડી બેસે. પૈસાવાળાને ભોળવે. તમારું જીવન ધર્મમય હોવું
જોઈએ એવું શીખવે, પણ પોતે જ અધર્મનું આચરણ કરે. ત્યાગ,
વૈરાગ્યની વાતો સમજાવે પણ પોતે જ ભોગી હોય. ભગવા ઓઢ્યા
એટલે તેઓ સાધુ બની જતા નથી. લોકોને ઉપદેશ મણભરનો આપે.
પણ પોતાનું આચરણ એમાનું તલભારનું ન હોય. આવા કહેવાતા
સાધુના ભવાડા ઉઘાડા પડે ત્યારે ધ્રુજ જવાય. શ્રીમંત ભક્તોના ટોળા
ભેગા કરી, પૈસા પડાવવા એ જ એમનો ધંધો. અંધશ્રદ્ધાને પોષે -
અને અબુધ સ્ત્રીઓને ફસાવી, રંગરાગ માણવા એ એમનો મકસદ.

ક્યારેક આવા પુરુષો તાંત્રિક તરીકે લોકોને ભરમાવે. હવામાંથી
નાળિયેર કાઢે, કંકુની, રાખની ઢગલી કરે. તાંત્રિક વિદ્યાથી લોકોને
ભ્રમિત કરે. તાવીજ બનાવી આપે. આવા ગુરુથી દૂર રહેવું. આમ કરશો
તો તમારું ધનોતપનોત નીકળી જશે કહી શિષ્યોને ડરાવે, ધમકાવે,
હોમ હવન, જપને નામે પૈસા પડાવે. તમને ફસાવી દે, તમારા ગળામાં
એમની કંઠી બાંધી દે.

ખરી રીતે વાંક આપણો છે. ભણેલા, ગણેલા, ધંધામાં કુશળ વ્યક્તિ
શા માટે અંધશ્રદ્ધામાં અટવાયા કરે. પોતાની વિવેકબુદ્ધિ કેમ ન વાપરે?
શું વધારે ને વધારે મેળવી લેવાની લાલચથી વશીભૂત થઈ જતા હશે?

જે મારણ કરે, ચમત્કાર કરે, વશીકરણ કરે, એવા ગુરુથી દૂર રહેવું
સારું.

જે ઇશ્વર પ્રતિ શ્રદ્ધા જગાવે, આસ્થા જગાડે તે સાચો ગુરુ. ગુરુનું
પોતાનું આચરણ ઉચ્ચ કોટિનું હોવું જોઈએ. જે પોતે જ માયામાં
લપેટાયેલો હોય તે ગુરુ આપણો ઉધ્ધાર શી રીતે કરી શકે?

માણસ પચાસ વર્ષનો થાય, ત્યાં સુધી ધંધામાં, સંસારમાં રચ્યો પચ્યો હોય. પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમ આવે. સંતાનો ધંધો સંભાળી લે, નિવૃત્તિ મળે પછી ધર્મ-નિયમ પાળવાનો સંકલ્પ કરે. એ પછી નિયમવ્રત લેવાના, જપ કરવા, તીરથયાત્રા કરવી. દાનપુણ્ય કરવા. પછી હરિભજન કરવાની કુરસદ મળે. સત્સંગ કરવા જાય. કથાવાર્તા સાંભળે.

બહોત ગઈ, થોડી રહી, બહુ ઉધામા કરી લીધા હવે શાંતિથી પગ વાળી બેસવું છે. ઇશ્વરની કૃપા સાઠ વર્ષ સુધી સાજા નરવા રાખ્યા. હવે સંસારનું ઋણ ચૂકવવું છે. વૃત્તિઓને શમવા દેવી છે. કોઈને કંઈક આપવું છે. બહુ કમાઈ લીધું, એકત્ર કરી લીધું છે- હવે બસ હાઉ હાશકારો.

પૈસા હોય તો દાનપુણ્ય કરો. કોઈને અન્નદાન, વસ્ત્રદાન, વિદ્યાદાન - કંઈ ન હોય તો મીઠી વાણીનું દાન. પ્રેમપૂર્વક સૌને આવકાર આપો. બધા પાસે પૈસા હોય, પૈસાવાળા જ દાન કરી શકે એવું નથી. તમે પ્રેમદાન કરો, સમયદાન કરો. કોઈ આશ્રમમાં, હોસ્પિટલમાં જઈ દીન દુઃખીની સેવા કરો. તમારા અનુભવોનું દાન કરો, અન્યને ફસાતા બચાવો.

કહે છે અપ્પો દીપ ભવ. તું જ તારો દીવો, તું જ તારો ગુરુ. ગુરુ તો એવા કરવા, જેમની આંખોમાં વાસના ન હોય, જેમના મનમાં પવિત્રતા હોય. ગુરુ એટલે સૂર્ય, જે અંધકારનો નાશ કરે. તેજ આપે, હૂંફ આપે. પ્રકાશ તરફ ગતિ કરાવે. ગુરુ એટલે કૃપાનિધાન. દયાનો મહાસાગર. જે ભક્તને હાથ પકડી સંસાર પાર કરતા શીખવે.

કિરપા કીન્હીં મેરે સદ્ગુરુ

ભવ પાર કરાયો.

આત્મમંથન, આત્મનિરીક્ષણ-આંતરચેતના એ જ સાચા સદ્ગુરુ. જે આપણને જ્યાં ત્યાં ભટકતા બચાવી લે. જીવન જીવવાનો સાચો રાહ ચીંધે. રાહબર બનીને.

કુલ કુલ

જીવન એક સંગ્રામ છે, લડી લેવાનું છે લડવેયા બનીને. લડાઈ છે તો હારજીત તો હોવાની. બે પાર્ટી વચ્ચે હરીફાઈ છે, સ્પર્ધા છે. બધાનો પહેલો નંબર ન જ આવી શકે. કોઈનો નંબર પહેલો આવે તો બીજાનો નંબર બીજો જ આવશે. આ તો મેદાની રમત છે, મર્દાની રમત છે. રમતનો સૌ પ્રથમ નિયમ છે, હારજીત. જીતને પચાવવાની છે, હારને ખમવાની છે. આજે હાર્યા, આજે બે નંબર પર છો, લગે રહો, કાલે પહેલો નંબર આવશે. હાર કે જીતનો પ્રશ્ન નથી. ખેલદિલીથી રમત રમવાની છે. કોઈ હારે કોઈ જીતે. પહેલામાં જમાનામાં યુદ્ધો લડાતા. સર્વોપરિતા સાબિત કરવા, પડોશીની જમીન પર આક્રમણ કરતા, યુદ્ધમાં કુશળતા હોય એ જીતે. હારેલાને નમાવે પણ હારજીતમાં યે ખેલદિલી જળવાઈ રહેવી જોઈએ. હારેલી ટીમ માથું નીચું કરી મેદાન છોડી જતી રહેતી નથી. જીતેલા સેનાપતિને-લીડરને અભિનંદન આપવા જેટલી ખેલદિલી દાખવવી પડે. પોરસ રાજા યુદ્ધમાં હારી ગયો. એને પૂછવામાં આવ્યું કે તારી સાથે કેવું વર્તન કરવું? ગર્વથી જવાબ આપ્યો કે એક રાજાને શોભે તેવું.

હરીફાઈમાં પ્રતિસ્પર્ધીને મહાત્ કરવાનો હોય, પણ એનું ગૌરવ પણ જાળવવું પડે. જીત મેળવી, એમાંથી શીખવા મળ્યું કે જમીન પર કેવી રીતે ઊભા રહેવું. હાર મળી, હારને પચાવતા શીખવું પડે.

યુદ્ધના મેદાનમાં ઉતર્યા, તમારું કૌશલ્ય દાખવો, તમારું લક્ષ્ય ફોકસ કરો, સામા પક્ષને હરાવવા. યુદ્ધ સમયે સતત સાવચેતી રાખવી પડે, સામા પક્ષને ક્યારેય નબળો ગણી લેવાની ભૂલ ન કરવી. એ ક્યારે, ક્યાંથી, કેવી રીતે વાર કરશે સચેત સજાગ રહેવું પડે. ક્યારેક જીતની બાજી હાથમાંથી સરી જતી દેખાય. મગજને શાંત રાખવું પડે. કુલ-કુલ શાંત શાંત. મગજની સ્થિરતા ગુમાવી કે હાર નક્કી જ થઈ જાય. ક્રિકેટર છેલ્લા બોલે સીક્સર મારી હારને જીતમાં પલટાવી શકે છે. ચોકન્ના રહેવું પડે. ફીલ્ડીંગવાળા બોલને ક્યારે, ક્યાં અટકાવશે એનું ધ્યાન રાખવું પડે. સીક્સર ફટકારવા જતા કેચઆઉટ થઈ જવાશે તો ?

આજ નિયમ ધંધામાં લાગુ પડે અને ઘરસંસારમાં પણ. ઉચાટ નહીં.
ઉશ્કેરાટ નહીં. શાંતિ શાંતિ.

પુરુષ વાતવાતમાં સ્ત્રીને ઉતારી પાડે. તું પહેલાં જેવી રહી નથી.

ઘરડી ઘોડી જેવી લાગે છે. તારી આંખમાં રમતા હતા તે સાપોલિયા હવે અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. જીવનસાથીની ઉણપો આંખે વળગે છે. એણે જુવાનીમાં સંસાર સાચવવા જાત ઘસી નાંખી છે, એ વાત પુરુષ સહેલાઈથી ભૂલી જાય છે. પોતે પણ હવે ક્યાં પહેલાં જેવો છેલબટાઉ રહ્યો છે ?

નાની વયમાં જે ભોગવી નથી શક્યા એ હવે ભોગવી લઈએ. પરસ્પર રીસ્પેક્ટ ધરાવીએ એવું સમજવાને બદલે એકબીજાની ભૂલો જ કાઢવામાં આવે તો જીવનમાંથી રસકસ ઊડી જાય. કટકટ કરવાને બદલે એકબીજાની ખૂબીની પ્રશંસા કરો. સામો માણસ ખુશ હશે તો તમને ખુશ રાખશે.

આ ઉંમરે જ એકબીજાને પરસ્પરની મદદની જરૂરત વિશેષ રહેવાની છે.

આપણે સમાજમાં બહાર નમ્ર હોવાનો દેખાડો કરીએ. કોઈ થોડું કામ કરી આપે, થેંક યું કહીએ. પતિ કે પત્નીને ક્યારેય એકબીજાને થેંક યુ કહેતા સાંભળ્યા છે ? આપણે સામી વ્યક્તિને દૃઢજૂઠ્ઠા કંઈ ઢદ્રદ્રદ્રદ્રદ્ર ગણી લઈએ છીએ. ક્યાં જવાની છે ? ક્યાં જવાનો છે ? પરિસ્થિતિ એટલી હદ સુધી વણસવા ન દેવાય. એકબીજાનું અપમાન થાય એવી રીતે અવગણના ન જ કરાય. સામી વ્યક્તિને એવો અહેસાસ થવા ન દેવાય, કે હવે તારું મહત્ત્વ છે જ નહીં. આપણું માણસ છે. એટલે એને ગમે તેમ નીચું જોણું થાય એવું વર્તન એની સાથે ન જ કરાય. એ તો હું હતી તે તમને નિભાવ્યા, તમારો સંસાર નિભાવ્યો. બીજું કોઈ હોત તો ? આવી આક્રમકતા ન જ અપનાવાય.

આટલી લાંબી સફર સાથે મળીને કાપી છે, હવે છેલ્લા દિવસોમાં જીવનને રસકસ વગરનું બનવા ન જ દેવાય. પરસ્પર રસના વિષયો હોય તેમાં સાથ આપો. પતિને ગાર્ડનીંગ ગમે છે, પત્નીને ભજન-સંગીતનો શોખ છે. પ્રોત્સાહન આપો. બંનેની પસંદ-નાપસંદ સરખા નથી તો શું થયું ? સમજણ કેળવો, પરસ્પર સહાનુભૂતિ આપો. પતિ સમક્ષ સતત શરીરના, થાકોડાના રોદણાં ન રડો. માંદલી, રોતલ પત્ની કોઈને યે ન ગમે. ઘરડા થયા છો તો શું થયું ? પતિની પસંદગીની સાડી પહેરો, તેને ગમે તેવી રીતે તૈયાર થઈ, હાથમાં હાથ પરોવી,

પીકચર જોવા જાઓ ઘરડા થયા એટલે શું મોજશોખ છોડી દેવાના ? સુખી જીવન જીવવું હોય તો વિધેયાત્મક અભિગમ અપનાવો. ઘરકામમાંથી થોડો સમય કાઢો, પતિને કંપની આપો. આકર્ષક દેખાવા સરસ રીતે તૈયાર થાવ. પતિ જ્યારે મુસીબતમાં હોય સહકાર આપો. માંદા પડે થોડી માવજત કરો, તેને ભાવતો, રૂચતો પૌષ્ટિક ખોરાક રાંધી જમાડો. એને અહેસાસ થવા દો કે એની કાળજી કરનારું કોઈ છે.

માણસ છે, એના જીવનમાં અમુક પ્રશ્નો આવે. એના કુટુંબના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં એને સાથ આપો જેથી એ ભાંગી ન પડે. આપણા જીવનમાં યે એવા પ્રશ્નો આવશે ત્યારે એનો સાથ લેવો જરૂરી બનશે. આપણને જે ગમે એ એને ગમવું જ જોઈએ એવો દુરાગ્રહ ન સેવવો.

બંને અલગ વ્યક્તિ છીએ. એકબીજાની ઉણપો, નબળાઈઓનો સ્વીકાર કરો. દ્રઢજૂઠ્ઠા જાળવો. મોઢામોઢ, રોકડે રોકડું પરખાવવા જઈશું તો કડવાશ જન્મશે. અહં ઘવાશે. તણખા ઝરશે.

આપણે પરસ્પર પરાવલંબી છીએ, એકબીજાના આશ્રયરૂપ છીએ. જીવનસાથીનું ગૌરવ જળવાઈ રહેવું જોઈએ. એનું આત્મગૌરવ હણાય એ રીતે ઝઘડા ન જ કરાય. ચડસાચડસી કરવી નથી. એકબીજાને હરાવવા નથી. એના સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરીએ. પતિનો કે પત્નીનો પ્યાર પામવા માટે પરસ્પર અનન્યની સરાહના કરો. જીવનમાં કડવા વચનોથી ઝેર શા માટે ઘોળવું ? કોને ખબર છે કોણ પથારીવશ થશે-કોણ પહેલું જશે ?

જીવનમાં પરસ્પરનો સાથ હશે તો જીવનપ્રવાસ સરળ બનશે. જીવનબાગને મહેકાવવા સદા વસંતને આવકાર આપો. સદાબહાર, લીલુંછમ વ્યક્તિત્વ જીવનને હરિયાળું બનાવશે. દેશી નાટકનું એ ગીત ગણગણો.

સાયબો મારો ગુલાબનો છોડ, વેલી હું તો વસંતની,

જીવનમાં ઊડશું જોડાજોડ, પાંખો જાણે પતંગની.

દામ્પત્ય જીવનમાં મીઠાશ ઘોળવા અન્યોન્યના સહકારની ભાવના વિકસાવવી જરૂરી. ચિંરજીવ દામ્પત્યજીવનની એ જ તો ગુરુચાવી છે.

કરોનાના કાળમાં માનવજીવન અસ્તવ્યસ્ત, ધ્વસ્ત થઇ રહ્યું છે. ચારેકોર એમ્બ્યુલન્સની સાયરનો વાગતી સંભળાય છે. અંતિમ સેવા સંસ્કારની બસ ફરતી દેખાય છે. લાચાર બની ગયો છે માનવી. પોતાના અંગત સ્વજનોને અંતિમ વિદાય પણ આપી શકાતી નથી. અકાળે મૃત્યુ મૃત્યુના ઓછાયા હેઠળ શ્વાસ લેવો પણ દુષ્કર બની ગયો છે. મોઢા પર સતત માસ્ક પહેરી ફરવું પડે છે. ચારે બાજુ રુગ્ણતાનો માહોલ છે, કોણ કોની સેવા કરે ? બધા ક્વોરન્ટાઇન છે. એક તો નોકરી ધંધા ઠપ, આવક બંધ, ઘરમાં ખોરાકના સાંસા, ત્યાં દવાદારૂના પૈસા ક્યાંથી લાવવા ? જણાસ વેચો, ખોરડા, ઘરબાર વેચો તો યે આ ખપ્પર ભરી શકાય તેમ નથી. કેટકેટલા સગાવહાલાં, મિત્રો ગુમાવ્યા, ન કોઈની મૈયતમાં જઈ શકીયે કે ન પ્રાર્થનાસભા. કેવો હતભાગી બની બેઠો છે માનવી ? કોઈ સ્વજન જાય, અતિશય દુઃખ અનુભવીએ પણ હવે દુઃખ ઓછું અનુભવાય છે, ગુસ્સો વિશેષ આવે છે. આવા પેન્ડેમીક સમયે ડોક્ટર, ફાર્માસીસ્ટ, પોલીસ, રક્ષાકર્મીઓ સ્મશાનની ચિતા પર પણ પોતાનો રોટલો શેકવા બેઠા છે. રાજકારણીઓની તો વાત જ છોડી દો. એ સૌ નિર્દય, નિર્ભય, જાડી ચામડીના બની બેઠા છે. સૌને કમાઈ લેવું છે. માણસાઈ મરી પરવારી છે. સામુહિક ચેતના દુઃખ તરફથી ખસીને ગુસ્સા તરફ વધી રહી છે, વળી રહી છે. એની અસર પેન્ડેમિક કરતાં પણ વધુ ખતરનાક પુરવાર થશે.

આપણું એક નાનું એવું રમકડું તૂટી જતું કે ખોવાઈ જતું તો આપણે દિવસો સુધી આંખમાં આંસુ સારતા. દુઃખ અનુભવતા. હવે આજે આપણા આપ્તજનો વગર સારવારે મરી રહ્યા હોય તો આપણને રડવું તો આવે, પણ રડવા કરતાં સમાજની વ્યવસ્થા પ્રત્યે ગુસ્સો આવે. પૈસો છે, પડી રહેશે, પણ સ્વજનોને ટ્રીટમેંટ જ ન મળે. મડદાં બાળવા માટે સગવડ ન મળે. કોના પર દોષારોપણ કરવું? સંજોગોને આધીન મનમાં દુઃખની લાગણી પ્રકટે, જન્મે, એમાં હતાશા, પૂર્વગ્રહો ભલે -

આકોશ જન્મે. હૃદયમાં શૂળ પેદા થાય, નિષ્ફળતા માટે જાત પ્રત્યે ગુસ્સો આવે. આપણે આપણા સ્વજનો માટે કંઈ કરી શકતા નથી, કરી શક્યા નથી. ગુસ્સો નેગેટીવ ફેન્ટસી જન્માવે, વિકૃતિઓ જન્માવે. આખા યે સમાજનો માહોલ બદલાઈ જાય. માનવતાને બદલે સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રબળ બને. એક બાજુ આંખમાં આંસુ, હૃદયમાં પીડન, દુઃખની તીવ્રતા ઘટવા લાગે અને ગુસ્સાનો પ્રભાવ વધવા લાગે.

કવિએ ગાયું હતું કે ભૂખ્યા જનોનો જઠરાગ્નિ જાગશે.

રત્નકણી ન લાધશે.

હવે કેટલું રડવું? આંખના આંસુ પણ સૂકાઈ જવા લાગ્યા છે. શું દુનિયા આટલી નિષ્કૃષ્ટ થઈ શકે? શું ઇશ્વરને કોઈ દયા નહીં આવતી હોય, લાયકાર માનવી પ્રત્યે?

શું આપણા કર્મો-દુષ્કર્મોનું ફળ આપી રહ્યો છે ભગવાન? થોડું આત્મનિરીક્ષણ કરીએ. આ બધા દુઃખ, પીડા, ગુસ્સાનું નિવારણ શોધવું પડે. આત્મમંથન કરીએ. આપણે જ આપણા પગ પર કુહાડો માર્યો છે. તો પીડા આપણે જ ભોગવવી પડશે. એક જ ઉપાય સૂઝે છે. થોડી થોડી ધીરજ કેળવીએ સહિષ્ણુતા કેળવીએ. અને પરિપક્વતા દાખવીએ.

દુઃખના દિવસો વિતાવવા કપરા છે, પણ ઉદઘોષિત દુઃખ જીવવા કઠિન - આ દિવસો પણ વીતી જશે. કોઈ નવો સબક શીખવીને. થાય એટલી મદદ કોઈને કરીએ, મારું-તારું વિસરીને. માનવતાને જીવંત-ધબકતી રાખી શકીએ તો એ ઘણું.

દુઃખ આવ્યું છે, એ જતું રહેશે. દરેક વસ્તુની એક સીમા - હદ હોય છે. કશું કાયમનું નથી. ધીરજ ધરશે તે જ ટકી શકશે. બધું ભલે ગુમાવી બેસીએ પણ દૃઢ્યની કસણા, સંવેદનાને મરવા ન જ દેવાય.

કરોનાના કપરા કાળમાં કેટલા બધાએ સ્વજનોને ગુમાવ્યા. રોગનું સંક્રમણ થયું. છતે પૈસા ડોક્ટરની ટ્રીટમેંટ ન મળી. સમયસર હોસ્પિટલમાં એડમીશન ન મળ્યું. ઓક્સીજન પૂરો પાડી શક્યા નહીં. પતિ કે પત્ની, સ્વજનોને એકબીજાના અગ્નિસંસ્કાર, મરણની અંતિમવિધિ પણ કરી શક્યા નહીં. આવા કટોકટીના સમયે સંસારની, પૈસાની નશ્વરતા, અસારતા સમજાઇ ગઇ. પૈસાથી કશું જ ખરીદી શકાતું નથી. લાચારીમાંથી પણ સંવેદના જન્મી શકે. મારા અંગત

માટે પૈસા કામમાં ન આવ્યા તો બીજા માટે વાપરું. અનેક સમાજસેવકો તૈયાર થયા. એમ્બ્યુલન્સો દોડવા લાગી. આપાધાપીના સમયે સંવેદના તીવ્ર બને. અનેક ડોક્ટરો, નર્સો પોતાના જીવના ભોગે લોકોની સેવા કરવા આગળ આવ્યા. કોઈએ મફત રસોડા ખોલ્યા. કોઈએ કોઈ જરૂરતમંદને ત્યાં ટિકિન પહોંચાડ્યા, કે દવાદારૂ પહોંચાડ્યા.

એવી માન્યતા છે કે ધનવાનોના હૃદય મીણના ન હોય, સોનાના-પથ્થરના હોય, પીગળે નહીં એવા. એવું નથી - જો જીવનમાં વિવેક પ્રગટ થાય તો પૈસામાંથી પણ સંવેદના પ્રગટ થાય. વિવેક હોય તો જ્ઞાન આવે, સમજણ આવે, એમાંથી યે સંવેદના પ્રકટે. સમ અને વેદના વેદ એટલે જ્ઞાન-જ્ઞાન પ્રકટે. સંવેદના પ્રગટે. આપણા ભાઈભાંડુ જ નહીં, આવા સમયે માનવજાત માટે સંવેદના પ્રગટવી જોઈએ જેને પણ જરૂરત હોય ત્યાં મદદ પહોંચાડવી. ઘણા પુરુષોની નોકરી ગઈ. ધંધા બંધ થઈ ગયા. દુકાનમાં માલસામાન ભર્યો પડ્યો છે પણ દુકાન ખોલવી કેવી રીતે? ઘરાક ક્યાં આવવાના છે? ભૂખે મરવાનો વારો આવ્યો. કહે છે આવશ્યકતા એ સંશોધનની જનની છે. necessity is the mother of invention.

વિવેક જન્મે એટલે માણસ આત્મકેન્દ્રી - સ્વાર્થી બનવાને બદલે પરમાર્થી સમાજકેન્દ્રી બને. મારાનાનું કરી શક્યો તો અન્ય માટે ઉપયોગી બનું. જીવનની, પૈસાની નિરર્થકતા સમજાઈ ગઈ. જ્યારે જ્યારે કુદરતી આફત આવી છે. ત્યારે ત્યારે આપણે જોયું છે કે માંદાઓ જાગૃત થઈ જાય. કરણા, સંવેદના પ્રકટે. સ્વાર્થભાવના સરી જાય. કોઈને યે ઉપયોગી થવાની ભાવના જાગે. એનું નામ જ માનવતા, માણસાઈ.

કચ્છમાં ધરતીકંપ થયો કે સૂરતમાં પૂર આવ્યું. લોકોએ કાટમાળ ખસેડ્યો, ફુડપેકેટો વેટ્યા, ડૂબતાને બચાવ્યા. સંવેદનાના પૂર ઉમટે અને માનવજાતને બચાવવા કરુણા પ્રકટે. સંકટગ્રસ્તોને બચાવવા, માનવતાને જીવતી રાખવા સૌ કોઈ પ્રયત્નશીલ બની જાય.

નવી ગિલ્લી

વિજય અને વિશાખાના એરેન્જડ મેરેજ. વિશાખાને કોલેજમિત્ર મહેશ ગમતો હતો પણ વિશાખાના પિતાને એ કડકો લાગતો. મુફ્લીસ લાગતો હતો. એની પાસે બંગલો નહીં કે ગાડી નહીં. લાડકોડમાં ઉછેરેલી એકની એક દીકરી વિશાખા. મમ્મી પપ્પાએ વિજય સાથે ચોકડું ગોઠવી દીધું, ઘડિયા લગન લેવાઈ ગયા. અને વિજય વિશાખા પતિ પત્ની બની ગયા. વિજયને પણ ગર્લફ્રેન્ડ હતી અનુ. પણ બંનેના માબાપે જબરદસ્તી કરી, લગન ગોઠવી દીધા. પરિવારની પ્રતિષ્ઠા ખાતર બે જીવનું બલિદાન લેવાયું.

લગનના પહેલા દિવસથી જ વિખવાદ શરૂ થયો. મનમેળ કરવાના પ્રયત્નો થયા પણ બે દિલ મળ્યા જ નહીં. અકસ્માત ગણો કે ભૂલ - દીકરી અનુષ્કાનો જન્મ થયો. વિજયનો - બાપનો પ્રેમ મળ્યો જ નહીં - અનુષ્કાને. મા વિશાખા તરફથી પ્રેમ મળતો રહ્યો. પપ્પા વિજયનું નામ એના નામ પાછળ જોડાયેલું રહ્યું પણ એ મનોમન પપ્પાને ધિક્કારતી જ રહી. ભલી ભોળી વિશાખા. પતિ દર મહિને પહેલી તારીખે ઘરખર્ચની રકમ ટેબલ પર મૂકી દેતો નિયમિતપણે, એની જવાબદારી નિભાવવા. બાકી પતિ પત્ની વચ્ચે કોઈ સંબંધ નહીં. બે બેડરૂમની નાની બંગલી હતી. વિજયે છેલ્લા બેડરૂમને પાછળ ખુલતો બીજો દરવાજો બનાવડાવી લીધો. એકબીજાને મોં દેખાડવું નહીં. જોવું નહીં, કોઈ બોલચાલ નહીં. સંબંધ નહીં. વિશાખાએ દીકરીને ભણાવી. હવે એ વીસની થઈ, ગ્રેજ્યુએટ થઈ.

પહેલી તારીખ થઈ, બીજી, ત્રીજી થઈ. ઘરખર્ચના પૈસા મૂકવા વિજય આવ્યો નહીં. અનુષ્કા અને વિશાખાને ચિંતા થઈ. દરવાજો તોડાવ્યો. વિજય પલંગ પર જ મૃત્યુ પોમલો મળી આવ્યો. શું થયું હશે, ભગવાન જાણે.

બહાર કમ્પાઉડમાં વિજયની નનામી બંધાઈ રહી હતી. વિશાખા માથું ઢાળી, દિવાલને અઢેલીને બેસી રહી. એને આંસુ આવ્યા કે નહીં.

કોઇને પડી ન હતી. બધા ચોવટ કરતા હતા ગુસપુસ - બહુ મોજીલો માણસ હતો વિજય. બહુ જોરદાર ક્રમાતો હતો. સારી એવી મિલકત મૂકી ગયો હશે. બૈરી-દીકરી માટે. શું થયું હશે? અચાનક કેમ મરી ગયો? કે પછી? ગણગણાટ છાનોમાનો. પણ બહારથી તો સૌ વખાણ કરે. સાંભળવાવાળા સમજી શકતા હતા કે બધું બકવાસ છે. માણસ જીવે ત્યાં સુધી લાખનો ને મરે ત્યારે સવા લાખનો. અમારો તો એ મિત્ર હતો - જરૂર પડે તો અમને બોલાવજો - આવીને ઊભા રહીશું. વિશાખાના મન મગજ ઉપર આવા જુદા આશ્વાસનોની કશી અસર પડતી ન હતી. ફક્ત એ અને એની દીકરી જ જાણતા હતા કે એ ક્યારેય સારો પતિ કે સારો બાપ બની શક્યો ન હતો. ફક્ત આર્થિક જવાબદારી નિભાવતો રહ્યો હતો. લોકોને તો શું? દુનિયાદારીના બે ચાર મીઠાં વેણ બોલી સહુ છૂટા પડી ગયા. બાકી મા કે દીકરી બંનેના વિજય પ્રત્યે ક્યારેય લાગણીના સંબંધો હતા જ નહીં. લોકો ધીરે ધીરે વિખરાઇ ગયા, બે ચાર આશ્વાસનના શબ્દો બોલીને, ધીરજ બંધાવીને, વ્યવહાર ખાતર નામ તેનો નાશ. સૌએ એક વખત જવાનું જ છે. આ તો જુવાનીમાં અચાનક ચાલી ગયો.

વિજયની ચિતાની આગ બુઝાઇ ગઇ. વિજયના ફોટા પર સુખડનો હાર ચડાવાઇ ગયો. ચિતાની આગ ઠરી ગઇ પણ વિશાખાના મનની આગ શી રીતે બુઝાઇ શકે? એ આગને બુઝવવાનો કોઇ પાસે ઉપાય ન હતો. કોઇને યે એ આગ તરફ જોવાની તસ્દી પણ ક્યાં લેવી હતી?

ધીરે ધીરે બધું સમથળ થવા લાગ્યું. સગાવહાલા સૌ સૌને ઘેર. હવે વિશાખા અને અનુષ્કા, મા દીકરી બે એકલા. જો કે વિજયના જીવતા પણ મા દીકરી એકલા જ હતાને! કોઇ કોઇ સૂચન કરતા ગયા - મરેલા પાછળ દાનધરમ કરજો - એમના આત્માને શાંતિ થાય. જે જીવે જેને જીવતા શાંતિ ન આપી એના મરણ પાછળ દાનપુણ્યનો કોઇ અર્થ ખરો?

હવે ઘરમાં નિરવ શાંતિ હતી - એક પ્રકારની નિરાંત થઇ ગઇ. મા દીકરીએ મળી વિજયની રૂમ સાફ કરી, એના કપડાં વગેરે પોટલું બાંધી દાનમાં આપી દીધું.

હવે શું? પહેલી તારીખ ગઇ. પૈસા આવ્યા નહીં. હવે આવવાના

નથી. વિશાખા કહે, હું નોકરી શોધી લઉં. અનુષ્કા કહે તાત્કાલિક ટ્યુશન કરવા માંડું. હવે પપ્પાની બેંક બેલેન્સ વિશે વિચારવું નથી. કંઈ જોઇતું નથી. એના સગા વહાલા જે કોઈ હોય, તે ભલે લઈ જાય. વિજય ચોક્કસ માણસ હતો. એણે વ્યવસ્થા વિચારી રાખી હશે. કદાચ એટલો સમય એને મળ્યો પણ ન હોય. મૃત્યુ અચાનક થયું છે, અનપેક્ષિત અને ખરે જ વિજયની મિલકત પર દાવો કરનારા ઘણા નીકળ્યા. મા દીકરીએ નક્કી કરી લીધું. આપણને આ ખટપટમાં પડવું જ નથી. જે માણસ જીવતા આપણો ન થઈ શક્યો, એની મરણમૂડીની અપેક્ષા કરવી જ નથી. કડવા લીમડાની જેમ એમની કડવી યાદોને ઘૂંટવી નથી. બધું ભૂલી જઈ, નવેસરથી જિંદગી જીવવાની શરૂઆત કરવી છે, આ ઘર, આ ગામ, આ સમાજ છોડી, દૂર દૂર ચાલ્યા જઈ, ઠરીઠામ થવું છે.

અને એક દિવસ મકાન વેચીને મા દીકરી - મુંબઈ જવા રવાના થઈ ગયા. જ્યાં કોઈ એક સમાજ નથી. હર કોઈને આવકાર છે, કોઈને કોઈની ફિક્કર કરવા કુરસદ નથી. સૌ કોઈ પોતાની રીતે જીવન જીવવા સ્વતંત્ર છે. અનુષ્કાના લગ્ન આંતરજાતિય ચંદ્રશેખરન સાથે થઈ ગયા. દીકરી અનુષ્કા, જમાઈ ચંદ્રશેખરન વિશાખાની કાળજી લે છે. સુખેથી જિંદગી પસાર કરે છે. કોઈની યે રોકટોક વગર, પરવા વગર.

નવી ગિલ્લી, નવો દાવ.

સફેદ બગલા, જાયદાદ પર મંડરાતા ભમરા, સ્વાર્થી સગાઓથી થાકેલી વિશાખાને જરા શાંતિ થઈ. તેથી જ તો એ બધાથી દૂર દૂર ચાલી ગઈ હતી.

આંસુ તો આંખને પણ ગમતા નથી. ખુશી જીવન જીવી લેવાની ઇચ્છા કોને ન હોય.

એ દિલ, કહીં ઓર ચલ, જહાં ગમ ભી ન હો,

આંસુ ભી ન હો, જહાં પ્યાર હી પ્યાર મિલે.

ભક્તિ

તીરથ કરતાં તેપન થયા, જપમાળાના નાકા ગયા.

હાથમાં માળાના મણકા ફરતા રહે, પણ મન તો જ્યાં ત્યાં ભ્રમતું રહે. એવા જપનું ફળ ન જ મળે. મન સ્થિર થાય એ માટે તો જપ કરવાના હોય. પણ લોકોને તો પૂજા અને ભક્તિ કરવાનો ડોળ કરવો છે. બાહ્ય આડંબર કરવો છે. ભગવાન સમક્ષ હાથ જોડીને ઊભા હોઈએ પણ ધ્યાન તો મંદિર બહાર ઉતારેલા ચંપલમાં હોય. મન પ્રભુદર્શનમાં એકાગ્ર થઈ શકતું નથી. સાસુ મંદિરમાં પૂજા કરવા બેઠા છે. હાથમાં માળા ફરતી રહે છે. અને જીભથી વહુ ઉપર ઓર્ડર છૂટ્યા કરે છે. કુકરની ત્રણ સીટી વાગી ગઈ. ભાત વધુ બફાઈ જશે. સમગ્ર ધ્યાન રસોડા પર, વહુ પર છે, વહુને નવરી પડવા ન દેવાય. આપણી પૂજા, ભક્તિ બીજાને દેખાડવા ખાતર છે, જાતને ધાર્મિકમાં ખપાવી દેવા માટે હોય છે. હોઠથી યમુનાષ્ટક કે પંદરમો અધ્યાય ઉચ્ચારાતો હોય પણ મન તો દૂર દૂર સુધી આંટાફેરા મારતું રહે છે. માળા બનાવતી વખતે ચિત્ત પ્રભુકાર્યમાં સ્થિર થતું નથી. પણ ચોવટમાં રસ પડે છે. એકાગ્રતા રાખી શકતા નથી. ધ્યાન તો ક્યાંયે ભટકતું હોય છે. પ્રાર્થના ભીતરથી થવી જોઈએ. ભક્તિ રોમ રોમથી થવી જોઈએ. મનતંબુરો તુંહી તુંહી બોલતો રહેવો જોઈએ. ભક્તિ કરતી વખતે ઇશ્વર સાથે અનુસંધાન ન રહે તો એ ભક્તિનો કોઈ અર્થ નથી. ભક્તિમાં મન એકાગ્ર થવું જોઈએ. ધર્મને આપણે સાચા અર્થમાં સમજ્યા નથી. મન ચંગા તો કથરોટમે ગંગા. ધરમ ધ્યાન કરવા ક્યાંયે દોડવાની જરૂર નથી. બે સાધુ હતા. ચારિત્ર્યની પરીક્ષા હતી. એક સાધુ ગણિકાને ત્યાં રાતવાસો કરે છે. પણ એનું ચિત્તનું જોડાણ ઇશ્વર સાથે છે. એ ભૂલી ગયો છે કે એ ક્યાં રહ્યો છે. બીજો મંદિરમાં રાતવાસો કરે છે - પેલો બીજો સાધુ ગણિકાને ત્યાં મજા કરતો હશે - એવા ને એવા વિચારોમાં એનું ચિત્ત પરોવાયેલું રહ્યું. ધર્મ ક્રિયાકાંડોમાં, વિધિવિધાનમાં નથી, ભાવપૂર્ણ મન-ચિત્ત પ્રભુ ભક્તિમાં જોડી શકીએ એ જ સાચો ધર્મ. ધર્મને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવાની જરૂર છે. સાંપ્રતકાળમાં ધર્મનો પ્રભાવ વધ્યો છે. લોકો નિયમિત મંદિરે, દેરાસરે જાય છે. પ્રભાવના કરે છે,

ઉછામણીમાં મોટી બોલી બોલે છે, લહાવો લે છે. દાનધર્માદા કરે છે. સાધુસંતોના પ્રવચનોમાં મોટી ભીડ ઉમટે છે. લાગે છે કે ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ટકી રહ્યા છે. લોકોમાં આધ્યાત્મિક ભાવના પ્રકટી છે. પણ ધર્મની જીવન પર જોઈએ એટલી અસર પડી નથી. કારણ ધર્મ દેખાડાનો, દંભનો વિષય બની ગયો છે. લોકો ખરેખર ધાર્મિક બન્યા નથી. સાચા અર્થમાં તેઓ સુખી નથી, સંતોષી નથી. ધર્મનો જીવનમાં પ્રભાવ પડે તો શાતા, સમતા, શાંતિ પ્રાપ્ત થવા જોઈએ. આજે કોઈ પરિવારમાં સુખશાંતિ નથી. પરિવાર ધર્મના રંગે રંગાયેલો હોય, રોજ જ્યાં અનુષ્ઠાનો થતા હોય ત્યાં અશાંતિ કેવી રીતે સંભવે? કારણ ધર્મના મૂળભૂત સિધ્ધાંતોને આપણે સાચા અર્થમાં સમજ્યા જ નથી કે જીવનમાં એને ઉતારવાના નથી. સાચા માર્ગને અનુસરવું નથી. મંદિરે જવું, માળા ફેરવવી અને કોઈનું દિલ દુભવવું, કોઈને છેતરવા એ બેવડા ધોરણ એક સાથે કેવી રીતે રહી શકે? કોઈની હત્યા કરવી એ જ હિંસા નથી. કોઈનું મનદુઃખ કરવું, કડવા વેણ કહેવા, બૂરું ઇચ્છવું એ બધી સૂક્ષ્મ પ્રકારની હિંસા જ છે. મનમાંથી લોભ, લાલસા, રાગ, દ્વેષ ન જાય તો જીવન અશાંત જ બની રહે. અશાંતસ્ય કુતઃ સુખમ્. અશાંત વ્યક્તિને શાતા ક્યાંથી વળે? અન્યને દુઃખી કરી તમે ક્યારેય સુખી બની શકો નહીં. જ્યાં સુધી સૂક્ષ્મ અહંકાર પર જીત ન મેળવો બધું વૃથા, વ્યર્થ. પદવીનો, સત્તાનો, ધનનો કેફ માનવીને બહેકાવી મૂકે. સંસારમાં જીવ ખૂંપેલો છે. જીવ મોહવશ છે. એનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થાય? માણસ માત્રમાં અચ્છાઈ સાથે થોડી બુરાઈ હોય. આપણે આપણી ઉણપો દૂર કરી સારપ સાધવાની છે અને એટલે જ તો પ્રભુ આરાધના કરવાની છે. પ્રભુના દર્શન કરવાનો મતલબ છે, પ્રભુ તારા જેવા અમને બનાવી દે, તારા જેવા ગુણો અમે અપનાવી શકીએ. મન પર સંયમ, વાણી પર સંયમ, સંયમના માર્ગે જવાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થશે. કપટીથી હરિ દૂર વસે, મેરે સંતન કે પાસ. વૈષ્ણવજન થવું હોય તો કૂડકપટ, કામક્રોધથી દૂર રહેવું. એનું નિવારણ કરવું, તો જ આપણા મનમાં સઘળા પવિત્ર તીર્થો આવીને વસી જશે. આપણે ક્યાંયે બહાર જવાની જરૂર નહીં રહે.

